24 DE ORE ÎN ATENA ANTICĂ

O ZI DIN VIAȚA OAMENILOR CARE AU TRĂIT ACOLO

PHILIP MATYSZAK

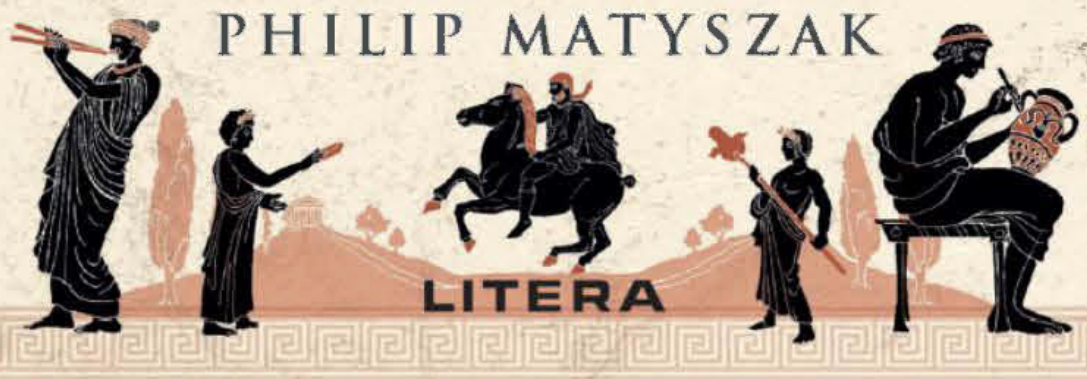

LITERA

PHILIP MATYSZAK

24 DE ORE ÎN ATENA ANTICĂ

PHILIP MATYSZAK

24 DE ORE ÎN ATENA ANTICĂ

O ZI DIN VIAȚA OAMENILOR CARE AU TRĂIT ACOLO

Traducere din limba engleză de
GABRIEL TUDOR

LITERA
București

INTRODUCERE

Bine ați venit în Atena anului 416 î.Hr. Este luna Elaphebolion, chiar înainte de festivalul teatral al Marilor Dionisii (începutul lunii aprilie). În acest moment, populația urbană a Atenei numără aproximativ 30 000 de locuitori, cu o concentrație de genii pe metru pătrat mai mare decât în orice alt moment din istoria omenirii.

În timp ce orașul se află în pragul războiului fatidic care îi va distruge epoca de aur, noi vom petrece douăzeci și patru de ore cu atenieni obișnuiți, care se întâlnesc ocazional cu unii dintre marii oameni ai orașului – nu ca niște modele ale capacității intelectuale, ci ca personaje cu preocupări foarte umane. La urma urmei, geniile își petrec puțin timp fiind genii. În cea mai mare parte a timpului, ele sunt oameni normali care merg la baie, se ceartă cu soțiile și se bucură bând vin cu prietenii.

În majoritatea textelor antice, îi întâlnim pe oamenii obișnuiți din Atena doar când interacționează cu personajele excepționale ale orașului. Această carte întoarce această situație, astfel încât întâlnim geniile Atenei doar când ele interacționează cu cetățenii obișnuiți care își văd de treburile lor zilnice.

Acolo unde un capitol din această carte nu se bazează pe o reconstituire arheologică, de obicei există un text contemporan reambalat și prezentat din perspectiva unui atenian obișnuit. În cazul în care un capitol a fost astfel rescris, am indicat unde se găsește originalul.

Unele dintre reconstituiri sunt speculative, deși se bazează pe cele mai bune cercetări disponibile în prezent. Fiecare oră a unei zile din viața acestor

atenieni este menită să surprindă – de preferat prin cuvintele acelorași atenieni – experiența lor de a trăi în acest oraș extraordinar, dinamic, strălucitor și amoral, aflat la apogeul măreției sale.

Astăzi, în primăvara anului 416, Atena se bucură de un răgaz de pace în devastatorul Război Peloponesiac, desfășurat între 431 și 404 î.Hr. Prima rundă de războaie s-a încheiat prin Pacea lui Nicias, cu cinci ani înainte. În ciuda atacurilor repetate ale spartanilor, care au devastat fermele și livezile orașului, Atena a ieșit din acel război mai puternică decât oricând. De fapt, acum, la îndemnul lui Alcibiade, copilul teribil al politicii ateniene, orașul se gândește la o acțiune îndrăzneață: invadarea și cucerirea Siciliei.

În această atmosferă frenetică de inovații și de intrigi politice care schimbă epoca și în cadrul căreia unele dintre cele mai mari opere ale civilizației occidentale sunt făurite cu instrumentele sclaviei și ale opresiunii imperiale, atenienii obișnuiți încearcă să își continue viața de zi cu zi în circumstanțe extraordinare.

Aceasta este povestea lor.

A ȘAPTEA ORĂ A NOPȚII
(00.00-01.00)

GARDA TEMPLULUI ÎȘI AMINTEȘTE

Sunt puțini atei în Atena. Și acești puțini care sunt și-ar putea schimba convingerile dacă și-ar schimba și locul cu Pentarkes Eleanul. Pentarkes face de pază noaptea chiar în inima Acropolei, în interiorul Parthenonului Atenei. La miezul nopții, Pentarkes este foarte conștient de prezența acelei zeițe. Ea se află chiar acum în spatele lui.

Lumina pâlpâitoare a opaițelor proiectează umbra zeiței în fața lui, astfel încât coiful ei împodobit se mișcă ușor – ca și cum Atena își înclină capul când îl observă pe acest muritor pe domeniul ei. Pentarkes este convins că ochii ei, de un albastru-deschis la lumina zilei, au acum adevărata lor culoare – cenușiul de oțel al cerului atenian chiar înainte de răsărit. De altfel, ea mai este numită „zeița cu ochi cenușii“: Atena sacră, fiica înțelepciunii, zeița care-i călăuzește pe războinici în luptă.

Pentarkes se întoarce încet, astfel încât o vede mai întâi pe zeiță prin reflexia lăsată în balta irizată de ulei de la picioarele ei. Fără să-și ridice privirea, el știe că este înaltă, de nouă ori mai înaltă decât un bărbat zdravăn, iar pielea ei este albă ca fildeșul. Un braț palid se întinde, ca și cum i-ar oferi victoria ca premiu. Și asta la propriu, căci zeița și-a sprijinit sulița de aur pe umăr, astfel încât Nike, întruchiparea Victoriei, să se poată cocoța în palma ei.

Victoria este un lucru nestatornic, care poate zbura în orice moment pe aripi aurite, așa că este liniștitor să știi că Atena rămâne pentru totdeauna să-și protejeze orașul. La fel ca oricare femeie atenian respectabilă, zeița poartă un *peplos*, o haină care atârnă de umăr și este încinsă în talie înainte de a cădea elegant până la glezne. *Peplosul* unei femei de

rând este simplu, din lână nealbită. O doamnă aristocrată ar putea etala un *peplos* din in purpuriu. Doar Atena, preferata lui Zeus și tovarășa eroilor, poartă un *peplos* din aur pur.

Pentarkes face un pas înapoi, pentru a vedea mai bine chipul zeiței sale. Pare neobișnuit de serioasă în această seară. Se gândește oare la ziua când, cu jumătate de veac în urmă, a fost adusă la viață de mâna unui geniu? Divina Atena s-a născut din capul lui Zeus, dar trupul în care locuiește acum, statuia înspăimântătoare din acest templu, clădit special pentru a o găzdui, a fost realizat de Pheidias (Fidias), cel mai mare sculptor nu doar al acestei epoci, ci și (în opinia extrem de părtinitoare a lui Pentarkes) al oricărei alte epoci.

Statuile lui Pheidias sunt cele mai splendide de acest gen care au fost văzute vreodată.

Cicero, *De Oratore* 2, 9

S-au întâmplat multe de atunci. Totuși, Atena a rămas – maiestuoasă, deși cumva accesibilă, magnifică la lumina zilei, dar cu adevărat vie doar la lumina opaițelor, când stă de pază alături de Pentarkes.

Pentarkes l-a întâlnit pentru prima dată pe Pheidias cu aproape șaptesprezece ani în urmă, în Elis, un mic oraș din Pelopones. Încă de când era flăcău, Pentarkes s-a bucurat de o anumită distincție ca atlet și, în consecință, a fost primit în atelierul maestrului sculptor. Să sculptezi chipul marilor zei ai Greciei, i-a explicat Pheidias, era un privilegiu permis

doar câtorva persoane. La Elis, sculptorul atenian fusese însărcinat să realizeze o capodoperă – o statuie a patronului Jocurilor Olimpice, puternicul Zeus însuși. (La acea vreme, orașul Elis era însărcinat cu organizarea Jocurilor Olimpice.)

Pentarkes își amintește că Pheidias se plimba înainte și înapoi într-un atelier prăfuit, plin de mostre de marmură, fildeș și lemn de cedru rar. Uitând de tânărul său vizitator, Pheidias a murmurat, la un moment dat, ca pentru sine: „Așa trebuie să-l înfățișez, în momentul în care se pronunță asupra unei chestiuni de mare importanță. Grav, auster, terifiant în măreția sa. Da!“ El citează din *Iliada*:

Fiul lui Cronos apoi s-așază pe tronu-i de aur,
Iar sub picioarele lui vui de cutremur Olimpul[1]*

„Asta este! Homer a avut dreptate. Zeus va sta pe tronul său și îl voi face așa cum am făcut-o pe Atena, splendidă în aur și fildeș. Pe capul lui, o coroană – nu, mai bine o cunună. Voi face cununa ca și cum ar fi din muguri de măslin – pentru că Atena, zeița măslinului, provine chiar din acele sprâncene pe care se sprijină cununa. Campionilor olimpici le revine victoria, așa că îl voi arăta și pe el ținând-o în mână pe Nike (Atena nu se va supăra, sper). În cealaltă mână a lui Zeus, voi pune un sceptru. Voi face presiuni asupra comitetului pentru fonduri pentru a încrusta sceptrul cu tot felul de bijuterii. În vârful sceptrului, ei bine, trebuie să fie un vultur. De aur! Roba trebuie să fie de aur, brodată cu figuri de animale și flori. Crini, cred – crinii se sculptează bine.

Crinii se sculptează bine, într-adevăr. La doisprezece ani după ce a fost expusă pentru prima

dată în fața populației uimite și încântate din Olimpia, statuia lui Zeus este acum considerată una dintre minunile lumii cunoscute, alături de Marea Piramidă de la Gizeh și de Grădinile Suspendate din Babilon. Cu toate acestea, locuitorii din Elis își datorează capodopera Atenei. Nu măreției Atenei, ci Atenei în cel mai rău moment al său – cu gelozia sa meschină, cu înjunghieri pe la spate și cu politicieni care se agită pe la colțuri.

Pheidias mi se pare singurul artist care l-a portretizat cu adevărat pe Zeus Olimpianul. Am venit să văd statuia sa cu așteptări mari, dar ea le-a depășit cu mult.

L. Aemilius Paullus, cuceritorul roman al Macedoniei,
Polibiu, *Istorii* 30, 10

Pheidias era încă un flăcău pe atunci, iar războaiele medice nu se terminaseră de multă vreme. O mare parte din Atena era încă în ruine după ce armata persană ocupase orașul în anul 480 î.Hr. și făcuse tot posibilul să distrugă locul. Mânia persană se concentrase asupra Acropolei. Perșii, care se închinau la foc, nu prea aveau nevoie de un templu al Atenei și îl demolaseră.

Pericle a condus democrația ateniană nu prin vreun rang sau printr-o funcție aleasă, ci pur și simplu prin simpla forță a personalității sale. El a decis ca Acropole și în special templul Atenei să fie reconstruite – și reconstruit astfel încât să depășească orice altă clădire din lume. Pentru noul templu aveau

să fie folosite doar cele mai bune materiale. Pereții aveau să fie din marmură de Pentelic, iar acoperișul din bârne de cedru și din țigle aurite.

Raportul de Aur

Împărțiți o linie în două părți astfel încât partea lungă împărțită la partea mai mică să aibă același raport cu întreaga linie împărțită la partea mai lungă. Raportul dintre linia cea mai lungă și linia cea mai scurtă este 1,618... (Ca în cazul lui Pi – π, cifrele nu se termină.)

Raportul de Aur este utilizat atât în artă, cât și în inginerie și, prin urmare, în arhitectură, care reprezintă arta și ingineria combinate. Raportul dintre lungimea și lățimea Parthenonului se potrivește cu Raportul de Aur, ceea ce nu este o surpriză, deoarece persoana care a descoperit acest raport a fost Pheidias. În ecuațiile matematice, raportul este simbolizat de litera greacă phi (Φ) – litera de început a numelui lui Pheidias.

Statuile mai mici urmau să fie din marmură de pe insula Paros, cea mai fină din lumea cunoscută. Statuia Atenei trebuia să fie piesa centrală a templului menit să fie nucleul Acropolei, deoarece Acropole este inima Atenei. Pentru o astfel de statuie, marmura era inadecvată. Această statuie trebuia făcută din fildeș lustruit și din aur pur și în măreția ei închinătorii zeiței aveau să vadă grandoarea orașului și a poporului Atenei.

Un comitet format din trei persoane a supravegheat construcția. O persoană a procurat muncitorii și materialele, alta s-a ocupat de arhitectură și de inginerie, iar a treia a avut sarcina de a îmbina toate elementele într-un singur ansamblu artistic. Această a treia persoană a fost Pheidias.

Nimeni nu neagă faptul că Pheidias și colegii săi au făcut o treabă superbă. Totuși, într-un moment de vanitate, Pheidias s-a răsfățat pe sine și pe sponsorul său Pericle. Într-o friză care înfățișează atenieni și amazoane în luptă, s-a sculptat pe sine însuși ca războinic aruncând o piatră asupra inamicului și a adăugat un chip foarte frumos al lui Pericle în luptă cu o amazoană. Și mai rău, au existat zvonuri conform cărora Pheidias ar fi invitat femei din sânul aristocrației pentru a vedea lucrările în curs, în timp ce, de fapt, el le punea la dispoziția lui Pericle ca acesta să le seducă.

Dușmanii lui Pericle au decis că îi pot face rău acestuia doborându-l pe Pheidias. În consecință, un angajat al sculptorului a fost convins să depună mărturie că Pheidias ar fi furat din aurul alocat pentru hainele Atenei.

Era vorba de mult aur, căci statuia Atenei Parthenos nu era destinată doar să fie gloria Atenei, ci și banca de rezerve a orașului. Aurul din haina zeiței putea fi scos în caz de urgență și pentru a plăti nave și oameni – cu condiția să fie înlocuit ulterior. De fapt, *cella* – sala în care era adăpostită statuia – avea o caracteristică neobișnuită. Spre deosebire de aceeași încăpere din majoritatea templelor, aceasta era împărțită în două. Cea de-a doua încăpere, foarte sigură, din spatele zeiței, era un depozit care

adăpostea aurul, argintul și tributul de la orașele supuse din imperiul Atenei.

Pericle prevăzuse atât riscul de delapidare, cât și posibilitatea politică a acestei acuzații. În consecință, îi ordonase lui Pheidias să se asigure că hainele de aur ale zeiței puteau fi scoase și cântărite la nevoie. Acest lucru a fost făcut și s-a demonstrat că tot aurul era prezent și contabilizat.

„Ah, a exclamat atunci asistentul perfid al lui Pheidias, am spus eu aur? Am vrut să spun fildeș. El a sustras o parte din fildeșul din care a fost făcută statuia."

Fildeșul făcea parte integrantă din statuie și deci nu putea fi scos și cântărit. Incapabil să-și dovedească nevinovăția, Pheidias a fost găsit imediat vinovat și dus la închisoare.

Pheidias expune în fața comitetului un model al statuii sale epice dedicată Atenei.

Pentarkes nu a descoperit niciodată cum reușise Pheidias să iasă dintr-o închisoare ateniană pentru a ajunge la Elis, în Pelopones, și nici cum devenise

ulterior proiectantul-șef al statuii lui Zeus. Aproape sigur că mâna lui Pericle s-a aflat în spatele acestei manevre, probabil pentru că, fie și după plecarea bruscă a lui Pheidias, lucrările la Parthenon trebuiau să continue.

Acest lucru însemna că Pheidias era încă necesar. El lăsase în Atena o școală de tineri artiști care acceptaseră provocarea de a termina ceea ce maestrul lor începuse. Pentarkes își amintește cum în fiecare zi, adesea în momente nepotrivite, mesageri din Atena apăreau în atelierul din Elis. Se puneau întrebări despre proporțiile diferitelor statui, despre cum ar trebui aliniate, despre tipul de piatră care trebuia folosit pentru frontoane și despre mii de alte detalii minore. În timp, ascultând cum se dezvolta proiectul, Pentarkes a devenit aproape la fel de obsedat de Parthenon ca Pheidias. El era convins că trebuie să vadă cu propriii ochi această clădire epică și acea statuie spectaculoasă a Atenei care fusese atât de aproape de a-i aduce ruina maestrului său. Era copleșit de curiozitatea de a vedea cum se transformaseră în realitate toate micile detalii despre care auzise atâtea lucruri.

Pheidias i-a dat elevului său permisiunea să plece, dar a făcut-o cu mare reticență. Cu timpul, el și Pentarkes deveniseră amanți. Mai târziu, Pentarkes va descoperi că Pheidias își satisfăcuse capriciile personale procedând în cazul statuii Atenei la fel cum făcuse cu statuia lui Zeus: tânărul care primește un premiu la baza statuii este, de fapt, Pentarkes.

Abraham Zeus Lincoln

Cei interesați de felul în care ar fi putut arăta statuia lui Zeus ar trebui să viziteze unul dintre numeroasele temple pseudogrecești din Washington, D.C. (Primii americani se pricepeau la clasici.) Memorialul Lincoln, cu frizele și coloanele sale de marmură dorică, găzduiește statuia lui Abraham Lincoln așezat pe un scaun asemănător unui tron, într-o imitație conștientă a felului cum ar fi putut arăta statuia lui Zeus Olimpianul (deși, având o înălțime de doar șase metri, monumentul dedicat președintelui american este de două ori mai mic decât cel al lui Zeus al lui Pheidias). Și da, clădirea care găzduiește statuia este aproape de Raportul de Aur al lui Pheidias, având o lungime de 57,8 și o lățime de 36,1 metri.

Unii utilizatori ai limbajului semnelor cred că, la fel ca Pheidias, sculptorul statuii lui Lincoln nu s-a putut abține să nu adauge un mesaj ascuns. Se presupune că pe degetele lui Lincoln așezat pe scaun se citește „A. L." în limbajul semnelor, probabil în beneficiul fiului sculptorului, care era surd.

Ce am putea spune despre Atena? Pentru un tânăr dintr-o așezare rurală, locul era copleșitor. Era antrenant să te înghesui printre mulțimile din Agora, auzind accentele din Siracusa și din Persia amestecându-se cu mormăielile barbare ale sclavilor traci aproape goi. În Elis, ultimul cetățean se culca imediat după apusul soarelui; în Atena, petrecerile continuau la lumina torțelor până târziu în noapte. Artiști de stradă și acrobați făceau spectacole, în timp

ce filosofi dezbăteau sensul realității într-o *stoa* aflată la doar câțiva metri distanță.

Pentarkes crede că a devenit atenian în momentul în care corabia sa a intrat în Pireu, portul Atenei. Acesta era plin de nave, de la mici, dar pântecoase bărci de pescuit locale până la uriașe corăbii de negoț și la trireme suple, asemănătoare rechinilor, care alunecau în portul interior. Nu-și putea lua ochii de la agitația și de la acea atmosferă de haos ținut totuși în frâu.

Mai târziu, a ajuns să înțeleagă că aceasta era starea de spirit dominantă nu doar a Pireului, ci a întregului oraș. Poate că locuitorii Atenei nu știau încotro se îndrepta orașul lor sau cum aveau de gând să ajungă acolo, cu toate acestea mergeau spre destinație – mai repede și cu mai mult stil decât o făcuseră vreodată oamenii până atunci. Era o perioadă în care totul părea posibil.

Pentarkes a închiriat o cameră de sus în taverna lui Phanagora și Demetrios, lângă Templul lui Zeus, pe drumul dintre Pireu și Atena. Ziua se plimba pe Acropole, profitând de prietenia sa cu Pheidias pentru a fi admis în grupurile de sculptori, pictori și pietrari care se înghesuiau pe șantier. În timp ce lucrau, cea mai frumoasă clădire din lume prindea contur chiar în fața ochilor săi. Cum ar fi putut Pentarkes să plece?

În după-amiezile târzii și chiar serile, Pentarkes își mai economisea banii pentru chirie dând o mână de ajutor în taverna de la parter. În timp ce muncea, îi entuziasma pe toți cei care îl ascultau, povestindu-le despre priveliștile și spectacolele Parthenonului. A găsit un ascultător avid în Celandine, fiica hangiului.

Celandine este denumirea dată unei frumoase flori sălbatice, de culoare galbenă, iar Pentarkes a găsit că și omonimul uman al florii este la fel de frumos.

Cu timpul, Celandine a devenit formal cunoscută sub numele de „Celandine, soția lui Pentarkes Eleanul“, iar Pentarkes a început să învețe meseria de cârciumar de la soacra sa.

Pentarkes a devenit un atenian. De fapt, la drept vorbind, a devenit un metec. Singurul mod de a deveni cetățean atenian cu drepturi depline este să te naști în Atena din părinți atenieni. „Nu poți deveni atenian mai mult decât poate deveni o pisică un câine“, spune proverbul. Totuși, a fi metec este ceva destul de aproape. „Metec“ este prescurtarea de la *metoikos* – însemnând, literal, „cel care-și schimbă locuința“. Atena își poate păzi cu gelozie cetățenia, dar nu se poate lipsi de metecii săi. Există zeci de mii – comercianți, funcționari, preoți, marinari și, da, cârciumari.

Atenienii pursânge au tendința de a-i lua peste picior pe străinii rezidenți, dar metecii suportă ironiile cu destulă indiferență, deoarece sunt adesea considerabil mai bogați decât atenienii care-i iau în tărbacă. Mulți atenieni sunt fermieri, iar deținerea de proprietăți agricole este interzisă străinilor. Dacă acești atenieni ar ști cât de des metecii îi numesc, evident, pe la spate, „semănători de fân“, s-ar simți poate ceva mai puțin importanți.

Metecii acționează motorul complex al economiei ateniene, iar taxele plătite de ei ajută la alimentarea triremelor flotei ateniene, care domină marea. (Metecii plătesc un impozit suplimentar pentru privilegiul de a trăi în Atena.) Deoarece Pentarkes,

ajutorul cârciumăresei, câștigă considerabil mai mult în Atena decât ar câștiga Pentarkes, mic proprietar de pământ în Elis, el își acceptă fără regrete statutul inferior. Are acum un fiu sănătos și o fiică grăsuță și drăguță, iar ambii vor fi și ei meteci, deși nu au cunoscut altă casă decât Atena.

Ca metec, Pentarkes nu poate participa la Adunare (o excludere pe care o împărtășește cu femeile și cu sclavii atenieni) și nu poate fi jurat în procese. Cu siguranță, el poate intenta un proces în instanțele ateniene și, de fapt, a făcut acest lucru recent, când un furnizor i-a vândut mai multe butoaie de oțet, pretinzând că ar fi de fapt vin. Pentarkes își amintește expresia juraților în timp ce împărțeau o cupă cu deplorabilul lichid, înainte de a-i acorda o rambursare completă a banilor – plus o despăgubire grasă.

Deși nu poate participa la Adunare, Pentarkes este afectat de hotărârile acesteia. Metecii servesc în armata ateniană și fac instrucție la fel de temeinic ca orice cetățean. Pentarkes este suficient de bogat pentru a-și permite o panoplie – acel set de armuri și de arme care îl transformă într-un hoplit complet, adică într-un membru al elitei războinicilor atenieni. Dacă Atena va intra în război, atunci, cu sau fără voia lui, Pentarkes va lupta alături de oamenii care au votat pentru conflict și în numele lui.

În timpul recentului război cu Sparta, Pentarkes a servit în Tracia și astfel a scăpat de ciuma devastatoare din Atena, care a ucis-o pe iubita sa Celandine. (Taverna a fost condusă în absența lui de Phanagora, soacra sa, care se pare că este indestructibilă.) Acum, metecul Pentarkes este un slujitor de încredere al Atenei. Nimeni nu se

îndoiește de loialitatea sa ori de capacitatea sa de a-și face datoria față de oraș, servind în paza Acropolei, chiar în inima templului Atenei.

Zgomotul făcut de tălpile sandalelor care se freacă de piatră îl anunță pe Pentarkes că schimbul lui este pe drum. Tura sa este aproape gata. Curând, alte gărzi îi vor lua locul alături de zeiță, deși cine pe cine păzește Pentarkes nu poate spune cu adevărat. El va intra în corpul de gardă, va schimba o glumă grosolană sau două cu colegii săi, apoi va da pe gât o cană cu vin ieftin și va dormi câteva ore, până la momentul gărzii de dimineață.

Apoi va sta din nou de pază când zorii vor colora cerul cenușiu ca oțelul, iar primele siluete minuscule vor umple Agora de la poalele Acropolei. Se va opri în templu înainte de a ieși din schimb și își va saluta încă o dată Stăpâna. Apoi va coborî treptele lungi, va trece prin diversele puncte de control în drumul său spre orașul de jos și va merge printre Zidurile Lungi până acasă, la tavernă.

Uneori, se întreabă ce s-a ales de Pheidias. La un moment dat, în timpul războiului cu Sparta, Pheidias pare să se fi strecurat departe de Elisul ostil și nimeni nu știe ce s-a întâmplat cu el. Geniul său a dispărut pentru totdeauna din lume. Oare ce-ar zice Pheidias despre Pentarkes dacă maestrul sculptor și-ar putea vedea acum iubitul, cu părul rărit și fața tăbăcită și arsă de soarele campaniilor lungi de vară?

Pheidias este cel mai faimos sculptor al oricărei națiuni... și este lăudat pe bună dreptate.

Pliniu cel Bătrân, *Istoria naturală* 36, 18

Nimeni, văzând războinicul experimentat în armura sa ori hangiul jovial care schimbă glume cu patronii săi, nu l-ar asocia cu băiatul zvelt și cu bucle aurii din Elis. Totuși, pe degetul mic al lui Zeus, care stă maiestuos pe tronul său din Olimpia, deci chiar pe degetul regelui zeilor, Pheidias a scrijelit un nume. *Pentarkes Kalos* a scris el – „Pentarkes cel Frumos".

Da, se gândește melancolic Pentarkes și, pe sub platoșă, își trage spre piept burta încăpățânată, care se mărește necontenit, cu fiecare an. *Pe atunci eram frumos.*

Pheidias

Pheidias pășește în analele istoriei atunci când Pericle îi încredințează aspectul artistic al unor proiecte majore în Atena, în jurul anului 450 î.Hr. Lui Pheidias i se atribuie crearea stilului de sculptură „clasic elevat". Acesta prezintă bărbați și femei în floarea vârstei, perfecți fizic, cu expresii distante și senine. În mod firesc, acest stil funcționează cel mai bine cu reprezentări ale zeilor greci. (Când spunem „are corpul unui zeu grec", ne referim de fapt la zeii lui Pheidias.)

Majoritatea lucrurilor pe care le știm despre Pheidias provin de la Plutarh, care a scris însă la mai bine de o jumătate de mileniu de la moartea sculptorului. Circumstanțele exacte ale exilului lui Pheidias sunt imposibil de confuze, dar, potrivit lui Platon, după sosirea artistului la Elis, abilitățile lui Pheidias au fost căutate cu nerăbdare și el a devenit remarcabil de bogat (Platon, *Menon* 91d). În

general, se consideră că moartea lui Pheidias a fost una violentă, deși rămâne neclar dacă aceia care l-au ucis au fost atenienii, spartanii sau cei din Elis.

A OPTA ORĂ A NOPȚII
(01.00-02.00)

SCLAVELE JOACĂ ÎNTR-O PIESĂ DE TEATRU

Din punct de vedere tehnic, Dareia se află în *andron* – o parte a casei rezervată bărbaților. De obicei, stăpânul casei își primește oaspeții aici. Dar este clar că această încăpere nu are un astfel de scop. Lumina slabă a unui singur opaiț cu ulei nu dezvăluie mai mult decât o masă de scris, dar în umbră canapelele obișnuite au fost împinse spre perete, iar pergamentele, hainele și o roată de pâine cu măsline pe jumătate mâncată ocupă locurile.

Mai mult, singurul alt ocupant al acestui domeniu bărbătesc este tot o femeie. Cu părul revărsat peste umeri, cele două studiază conținutul mesei. Deodată, însoțitoarea Dareiei vorbește pe un ton dramatic. „Ah, Lampito. Tu, dragă fată spartană, cu chipul tău încântător, frecat cu trandafirie apă de izvor! Pășești așa ușor, sprințară și zveltă, dar arăți de parcă ai putea strânge de gât un taur."

În replică, Dareia face o încercare energică de a reproduce vocalele largi ale accentului spartan, dar

este conștientă că sună mai degrabă ca și cum ar fi răgușită – iar asta o face să se simtă inconfortabil. Spartanii sunt un popor retras, iar puținii din Laconia care apar în Atena sunt remarcabil de – ei bine, laconici –, încât nu e ca și cum ea ar fi putut auzi prea multe mostre din graiul lor, spre a-l imita mai bine.

Fata studiază pergamentul din fața ei. Cum adică, se întreabă ea, „frecat cu trandafirie apă de izvor“? Totuși, dramaturgul a scris chiar „trandafirie“. De fapt, a tăiat cuvântul și l-a scris la loc.

Tovarășa ei, Chryseis, oftează nerăbdătoare și își reia rolul în piesă. „Ce sâni frumoși ai!“

Dareia se trage îndărăt din fața lui Chryseis, care dă să-i pipăie pieptul și remarcă, pe un ton defensiv: „Așa scrie în piesă, uite! Și tu ar trebui să răspunzi: «Ah, degetele tale îi cântăresc cu atâtea gâdilături și atingeri blânde. Asta mă face să mă simt ca o victimă la altar»“.

Oare replica asta se dorește a fi amuzantă? – se întreabă Dareia. Apoi își amintește că, pe o scenă atenian ă, replicile și acțiunile vor fi rostite de actori bărbați (femeile sunt jucate de bărbați în teatrul atenian). Deci da, vederea a doi bărbați travestiți mângâind afectuos un set de sâni falși pe scenă este exact genul de umor obscen pentru care dramaturgul – care este chiar stăpânul ei, Aristofan – este renumit.

Dareia este conștientă că ea și Chryseis sunt niște sclave neobișnuite deoarece amândouă știu să citească. Aceasta este o realizare cu care multe fete ateniene născute libere nu se pot lăuda, dar poate că nu este ceva întru totul surprinzător în cazul sclavelor celui mai important autor comic din Atena.

Dramaturgul Aristofan tocmai s-a retras la culcare, lăsând o schiță pătată cu cerneală a ultimei sale comedii pentru ca inventiva pereche de sclave să o pună în scenă în avans.

Chryseis studiază numele personajului ei.

– Lysistrata? E neobișnuit. Nu mulți oameni își numesc fiicele „Opriți armata“. De ce nu i-a spus Neaira – „Cea abia răsărită“? Sau Eudokia – „Cea frumoasă“?

– Ei bine, riscă să trezească reacții ostile cu astfel de nume. Putea să-i spună Ekaterina – „Puritate“ –, fata aceea din casa lui Eudoxus, cea care are o duzină de iubiți. Uită-te la mine. Numele meu înseamnă „bogată în bunuri“, deși nu posed nici măcar această tunică. Iar tu ești Chryseis...

Dareia se oprește, stânjenită. Numele lui Chryseis reprezintă un punct sensibil. Se poate ajunge sclav în Atena în multe feluri diferite. Chryseis i-a spus Dareiei că drumul ei a început acum douăzeci și cinci de ani, când niște pirați licieni au capturat o barcă lângă Halicarnas. Pe barcă se afla mama lui Chryseis, fiica unui aristocrat minor. Acel tată aristocrat a refuzat să plătească răscumpărarea cerută de pirați, așa încât fiica sa a fost vândută ca sclavă. (Tatăl mai avea alte două fiice, fiecare așteptând o zestre bogată, ceea ce ar fi putut influența decizia sa.) Astfel, Chryseis s-a născut în timp ce mama ei era concubina unui administrator persan minor din Anatolia.

Numele ei o fi însemnând el „de aur“, dar Chryseis este la fel de roșcată ca tatăl ei persan. Capturată într-un raid grecesc asupra orașului de coastă în care locuia, Chryseis a fost vândută la vârsta de

optsprezece ani în Atena, ca parte a prăzii din acel raid. Mama ei o învățase să scrie și să citească. Acest lucru l-a atras pe dramaturgul Aristofan, care avea nevoie de o sclavă secretară, femeie de serviciu și în general de o persoană bună la toate. De atunci, Chryseis a făcut parte din gospodăria dramaturgului.

Thalia, muza comediei, ținând în mână o mască de comedie

Cel puțin Chryseis știe cine a fost tatăl ei. Dareia nu știe. Numele ei provine de la ambițioasa ei mamă. Această mamă era o prostituată sclavă într-unul dintre bordelurile de lux din Kydathenaion (cea mai mare dintre cele cinci zone administrative din cadrul orașului Atena). Nevrând ca fiica ei să urmeze profesia familiei, mama Dareiei reușise într-un fel sau altul nu numai să se asigure că fetița ei va fi alfabetizată, ci și că va fi familiarizată cu noțiuni elementare de contabilitate. Apoi, Dareia a fost vândută unuia dintre clienții obișnuiți ai bordelului – Aristofan. După ce Dareia se alăturase familiei, Chryseis, parțial din plictiseală, completase educația fetei.

Nu este o existență rea. Ambele fete au fost sclave toată viața lor și se consideră cu mult peste unii dintre săracii născuți liberi pe care îi văd cu regularitate cerșind prin șanțuri. Cel puțin ele sunt hrănite și îmbrăcate și au un pat cald în care să doarmă noaptea.

Mai mult, sclavia este văzută de majoritatea grecilor ca o formă de dezavantaj social grav, mai degrabă decât ca o trăsătură genetică inerentă. (Acest lucru este valabil cel puțin pentru compatrioții lor greci, căci toată lumea știe că barbarii sunt născuți pentru a fi sclavi.) Sclavii greci bine educați își consideră condiția ca fiind temporară, la fel ca proprietarii lor. Cu siguranță, nici Dareia și nici Chryseis nu intenționează să moară în sclavie. Chryseis este curtată de unul dintre servitorii unui negustor fenician, un băiat care îi găsește pielea de culoarea cuprului și buclele întunecate extrem de atrăgătoare. Dacă Aristofan o vinde, Chryseis se va

căsători cu el și va cere libertatea drept zestre. După aceea, orice este posibil.

Dareia îl vizează pe Aristofan însuși. Și de ce nu? Multe concubine au făcut fără probleme tranziția spre stadiul de soție. Aristofan are treizeci și ceva de ani, adică exact vârsta potrivită pentru a se căsători. Bărbații atenieni au tendința de a-și lua soții cu zece până la cincisprezece ani mai tinere decât ei, așa că el și Dareia, în vârstă de șaptesprezece ani, s-ar potrivi perfect. De ce ar trebui el să se însoare cu o fată aristocrată stângace, pe care abia o cunoaște?

Aristofan nu are nevoie să se căsătorească pentru a face bani și îi pasă prea puțin de elita politică a Atenei, pe care o înjosește cu regularitate în piesele sale. Cu câțiva ani în urmă, politicianul populist Kleon a fost atât de indignat de felul în care a fost portretizat într-una dintre comediile lui Aristofan, încât l-a târât pe dramaturg în judecată. (În ciuda acestui fapt – sau poate tocmai din cauza lui – piesa a câștigat premiul întâi la festivalul Lenaia din acel an. Atenienii cu siguranță nu-și venerează liderii.)

Este posibil ca indignarea lui Kleon să fi fost cauzată de faptul că Aristofan a sugerat subtil că politicianul ar fi corupt. Dareia își amintește că a citit cuvintele exacte:

> *Acest ticălos, acest hoț cu fața goală, acest ticălos, acest ticălos, acest ticălos – nu pot să spun cuvântul îndeajuns de des, căci el face pe ticălosul de o mie de ori pe zi. Loviți-l, aruncați-l la pământ și zdrobiți-l în bucăți, urâți-l... El scutură vistieria ca pe un smochin copt... știe cum să-i șantajeze pe*

acești cetățeni inocenți, blânzi ca niște miei, dar bogați și speriați de procese.[2]

Deși Kleon nu a fost cel mai mare admirator al lui Aristofan, în mod destul de ciudat, Socrate și Aristofan se înțeleg bine. Acest lucru spune multe despre Socrate, pentru că puține relații ar putea supraviețui tratamentului pe care Aristofan i l-a aplicat lui Socrate în piesa *Norii*. Nu se întâmplă prea des ca un filosof să aibă o întreagă piesă comică dedicată doar lui, iar piesa respectivă era o bătaie de joc nemiloasă la adresa lui Socrate, a personajului și a ideilor sale (idei pe care Aristofan le prezenta ca fiind fabricate într-un fel de atelier numit „Gânditoriu"). Aceasta a fost una dintre piesele mai puțin apreciate ale lui Aristofan.

Asa cum masinăria de bârfe ateniană i-a dezvăluit mai târziu Dareiei, Socrate însuși a fost responsabil pentru asta. În loc să strâmbe din nas sau să se scandalizeze în fața loviturilor bine țintite, filosoful a dat toate semnele că se bucură cu adevărat de desfășurarea acțiunii. Festivalul de teatru Dionysia atrage hoarde de străini în oraș, iar când unii dintre acești spectatori nedumeriți de acțiunea piesei au întrebat: „Cine este acest Socrate?", individul în cauză s-a ridicat în picioare și a salutat vesel publicul, ca pentru a se prezenta.

În loc să aplaude dezumflarea unui narcisist care se dădea mereu important, spectatorii au decis că Aristofan făcea o victimă dintr-un individ care avea, în mod evident, cunoștințe temeinice și mult bun-simț și care era cunoscut ca un fel de erou de război. (Pentru că, atunci când lua o pauză de la dezbaterea

eticii sau a naturii sufletului, Socrate se lupta, în războaiele Atenei, ca un lup turbat.) Comedia lui Aristofan s-a clasat pe locul al treilea – din tot atâtea piese prezentate.

Dareia aprobă categoric *Norii*. Unul dintre personajele principale, Strepsiades, se luptă cu datoriile deoarece soția sa aristocrată și răsfățată îi permite fiului lor la fel de răsfățat să cheltuiască o avere pe care Strepsiades nu a primit-o.

Aristofan

Aristofan este considerat cel mai talentat reprezentant al școlii de „comedie veche“ din Atena, deși a avut avantajul considerabil de a fi fost singurul dramaturg al școlii ale cărui piese ni s-au transmis (cunoaștem astăzi unsprezece din cele aproximativ patruzeci de producții ale sale).

Aristofan nu a fost niciodată unul dintre acei dramaturgi care se luptă cu sărăcia, flămânzind într-o mansardă. El provenea dintr-o familie bogată (se pare că deținea proprietăți întinse pe insula Egina) și s-a bucurat de o educație extrem de bună. Era un erudit, cunoscător al operelor lui Homer, și foarte capabil să se întrețină singur, în vreme ce s-a impus, concomitent, ca unul dintre filosofii de frunte ai epocii sale.

Aristofan a fost un adversar necruțător al războiului, iar *Lysistrata* este doar una dintre piesele în care el denunță cu amărăciune inutilitatea războiului și prostia celor care își antrenează orașul într-un conflict. Nu știm cu cine s-a căsătorit în cele din urmă Aristofan, dar este clar că s-a căsătorit, întrucât unul dintre cei trei fii ai săi pare

să fi finalizat și pus în scenă două dintre piesele rămase neterminate la data morții lui Aristofan – undeva în jurul anului 386 î.Hr.

Dareia este întru totul de acord că soțiile aristocrate sunt o idee proastă, fiind femei care se dedică unui trai luxos, cu cai de preț, mătăsuri scumpe și o viață trăită în ritm trepidant. Aristofan are nevoie de o femeie care să arate bine, să aibă experiență în treburile gospodărești și să fie sensibilă, dar elegantă. Pentru a găsi această persoană, Aristofan nu trebuie să se uite mai departe de perna de lângă patul său. Tenace, Dareia perseverează în proiectul ei matrimonial, deși, pentru cineva care și-a făcut o carieră din lucrul cu cuvintele, Aristofan pare uimitor de orb chiar și la cele mai puțin subtile indicii.

După o tăcere scurtă și destul de tensionată, sclavele reiau lectura scenariului din *Lysistrata*. Printr-o înțelegere tacită, ele au încetat să mai joace diferitele roluri pentru moment. În cele din urmă, Chryseis remarcă:

– Oh, se pare că renunțăm la sex.

Dareia face o pauză, citind mult mai sus pe pergament decât Chryseis.

– De ce? Din motive religioase?

– Într-un fel. Toate femeile din Grecia fac un jurământ să renunțe. Uită-te, de pildă, la aceste versuri: „Nici ridicându-mi papucii de mătase până la tavan, nici pe palme și genunchi făcând ca leoaica de pe răzătoarea de brânză".** Este o abstinență totală.

– Rămân totuși alternative, remarcă Dareia cu interes profesional. De exemplu...

Ea se oprește, brusc, ca în fața unei revelații, când pricepe implicațiile obscure ale textului. Nu se scrie o piesă antirăzboi fără motiv. Deci zvonurile de la piață sunt adevărate. Pacea va fi ruptă.

Deși Dareiei îi place ideea propusă de Lysistrata – anume ca femeile din Grecia să își țină picioarele strânse până când bărbații vor înceta să se mai lupte –, ea este sigură că războiul va avea oricum loc. Întotdeauna se poartă războaie. Recent, atenienii au luptat în Egipt – lucrurile au mers prost, dar chiar și așa atenienii au fost nevoiți să se implice într-un alt război în Asia Mică și astfel a ajuns Chryseis în Atena. Apoi spartanii, iar acum toată lumea vorbește despre cât de ușor ar putea Atena să cucerească Sicilia. Homer avea dreptate: oamenii se plictisesc de vin și de dans înainte de a se plictisi de război.

Dareia urăște ideea unui nou război și incertitudinea pe care acesta o aduce. Ari va fi din nou plecat. S-ar putea să fie ucis în luptă. De fapt, dacă războiul merge foarte prost, Dareia și Chryseis s-ar putea să nu supraviețuiască nici ele.

Lysistrata

Această piesă a fost pusă în scenă în cele din urmă în 411 î.Hr., la cinci ani după ce prima ei variantă ar fi fost citită – așa cum ne-am imaginat aici. La acel moment, spartanii se aflau din nou în război cu Atena, pregătind terenul pentru tentativa de lovitură de stat a Lysistratei. Povestea Lysistratei este așa cum este descrisă aici – femeile din Grecia

intră în grevă sexuală ca bărbații lor să accepte să nu se mai omoare între ei.

Piesa este considerată capodopera lui Aristofan și a fost tradusă și inclusă frecvent în antologii. Problema cu numeroasele versiuni moderne ale operei este că reinterpretează sensul dat inițial de autor, fiind în mod deschis feministe. Deși Aristofan era mult mai înțelegător cu femeile decât mulți dintre colegii săi, el a folosit ideea de dominație feminină pentru a produce un efect comic. Textul grecesc antic este încărcat de glume uluitor de obscene, pe care traducătorii sensibili tind să le treacă cu vederea. Ca să vă faceți o idee despre cum arătau versurile originale, imaginați-vă că Shakespeare ar fi scris pornografie cu aluzii politice.

– Războiul este o afacere de bărbați, spune Chryseis, stând cu spatele la Dareia în lumina opaițului.

– De aceea, spune Chryseis, stăm noi în liniștea asta în casă, singure și părăsite, așteptându-ne să le suportăm accesele de furie și isprăvile infantile. Deși ne abținem să vorbim, ne putem da seama cu ușurință cum decurge războiul. Chiar și acasă, bărbatul nu vorbește decât despre asta. Dacă nu cumva vine de la Adunare cu vreo poveste proaspătă despre o decizie și mai stupidă decât ultima și care ne va îndrepta și mai grabnic spre distrugere. Totuși, dacă întrebăm ce va fi înscris pe piatra tratatului, tot ce primim este o privire iritată și avertismentul de a nu ne părăsi suveica și războiul de țesut – altfel ne vor durea fesele și ne vor fi fierbinți ore în șir.

Dareia este surprinsă de tirada tovarășei ei. Nu știa că Chryseis poate da dovadă de atâta elocință. Apoi își dă seama că, în timp ce ea își citea pergamentul, Chryseis luase notele brute ale dramaturgului și citea din ele. Uitându-se peste umărul lui Chryseis la manuscrisul mâzgălit, Dareia vede că Aristofan a mâzgălit la un moment dat „Merge în iambi pentru tetrametru". Oare ce-o însemna asta?

Dareia chicotește. Și-a dat seama de ce nu a recunoscut cuvintele maestrului ei. Nu a pus încă o glumă proastă acolo. Asta face Aristofan cel mai bine; exprimă ceva murdar în versuri atât de elegante, încât publicul nu știe dacă să-l admire sau să-și arate indignarea.

Ea evaluează opera maestrului său cu un ochi critic. Nu este un expert, dar viața ei va fi mult mai bună dacă noua piesă a lui Aristofan va fi bine primită. Multe depind de cor. Corul poate face o piesă să reușească sau să eșueze, în funcție de cât de bine este antrenat. Și iată replicile corului – dar stați puțin. Speriată, Dareia scormonește prin teancul de pergamente de pe masă. Iată încă unul. Își dă seama că Aristofan vrea un cor de bărbați și unul de femei. Asta înseamnă de două ori mai multe coruri, deci de două ori mai multe posibilități ca lucrurile să meargă prost. Dar este un lucru inovator, iar Dareia crede că spectatorii de teatru îi vor acorda încrederea lor lui Aristofan pentru asta.

Dareia vrea ca Aristofan să câștige din nou Dionisiile. Este un festival mult mai bun decât Lenaia. La Dionisii, cei mai importanți dramaturgi din Atena își prezintă operele. Lenaia este un festival mai puțin important, care are loc în luna Gamelion

(care corespunde aproximativ cu luna ianuarie), cu două luni înainte de Dionisii. Adesea, un dramaturg își testează popularitatea personală la Lenaia înainte de a se lansa pe deplin la Dionisii.

Ea ia în considerare opțiunile maestrului ei și caracterul acestuia. S-ar putea ca el să meargă cu această piesă la Lenaia. Indiferent dacă această piesă este populară sau nu, se pare că este o povară pe care el vrea să și-o ia de pe suflet. Dar este, totodată, și ceva riscant. Dacă se menține pacea, această piesă nici nu va merita să intre în competiție. Aristofan își va fi pierdut timpul. Ea îi spune asta lui Chryseis, care nu este de acord.

– Nu, tu îl cunoști. Va miza pe ea ani de zile până când va fi un război cumplit. Întotdeauna există un război, chiar dacă vom câștiga Sicilia fără o luptă serioasă.

Dareia se preface că scoate o exclamație de bucurie:

– Spartanii o s-ajungă la război, o să vezi!

– Ah, pentru numele lui Hermes Psihopompul! Accentul tău e groaznic. Totuși, mai avem ceva timp. Când stăpânul lucrează atât de târziu, nu se trezește niciodată devreme. Vrei să încerci din nou să fii Lampito?

A NOUA ORĂ A NOPȚII
(02.00-03.00)

MEDICUL TRATEAZĂ O ARREPHOROS

Ai observat că numai veștile rele nu pot aștepta? Fiul tău este încoronat învingător la jocuri sau câștigă premiul pentru poezie și totuși oamenii așteaptă până a doua zi dimineața înainte de a-ți spune. Dacă cineva bate la ușa ta când Lira este încă sus pe cer, atunci – chiar înainte de a-ți scoate capul din pături – știi că veștile sunt rele.

Doctorul Phoikos se uită peste acoperișuri la steaua albăstruie a Lirei. Potrivit mitului, stelele din constelația sa alcătuiesc legendara liră a lui Orfeu, cântărețul a cărui muzică a fermecat păsările din copaci. Chiar și zeii au fost emoționați până la lacrimi când Orfeu a cântat la liră pentru a se consola după moartea prematură a soției sale Euridice.

Aceasta nu va fi nici prima, nici ultima dată când Phoikos va fi târât din patul său, dar este pentru întâia oară când este deranjat de gărzile de la Templul Atenei de pe Acropole. O preoteasă a zeiței Atena Polias (Atena a Orașului) s-a îmbolnăvit neașteptat, iar Phoikos se teme de ceea ce ar putea găsi. Moartea oricărei preotese este un eveniment teribil, dar în mod deosebit acest deces ar fi cu atât mai devastator cu cât preoteasa are doar unsprezece ani.

Ea este una dintre *arrephoroi*, o „purtătoare a lucrurilor secrete". În funcție de cum privești situația, există două sau patru dintre aceste preotese în miniatură, cu vârste cuprinse între șapte și unsprezece ani. Există perechea de slujitoare ale zeiței, din care face parte și pacienta pe care Phoikos nu a întâlnit-o încă, și există perechea de ucenice, care le va înlocui pe primele la sfârșitul ciclului de patru ani.

Fetele provin din cele mai aristocrate familii din Atena. Odată selectate pentru a o sluji pe Atena, ele

își părăsesc casele ca să trăiască alături de zeiță. Noile lor locuințe se află pe Acropole, într-o zonă selectă, numită Erechtheion. În Antichitate, când toți atenienii locuiau în Orașul de Sus – semnificația literală a numelui de „Acropole“ –, Erechtheion era o mică zonă rezidențială complet funcțională. Acum, doar gărzile orașului și preotesele mai stau acolo pe timp de noapte. Perșii au distrus clădirile originale când au capturat Atena, în urmă cu două generații, așa că acum preotesele locuiesc în cartiere noi, construite din ordinul statului, cu tot cu propriul loc de recreere.

Arrephorionul

Această clădire a fost scoasă la iveală de săpături arheologice din epoca modernă. Preotesele locuiau într-o mică sală pătrată, cu o colonadă formată din patru coloane și situată în fața unei curți dreptunghiulare. Din cauza naturii fragile a sitului și a ușurinței cu care fundațiile din roci calcaroase sunt corodate de ploaie, în 2006 s-a decis ca Arrephorionul să fie din nou îngropat cu grijă sub pământul care l-a păstrat în ultimii 2 000 de ani.

Phoikos se întreabă dacă este o idee bună ca fetele să fie separate de părinții lor cât sunt încă niște copile. Desigur, fetele aristocrate pleacă oricum de acasă la vârsta de paisprezece ani pentru a deveni soții în propriile gospodării, dar la șapte ani? Se gândește la fiica sa de trei ani, care doarme în pătuțul ei de

acasă, și se cutremură la gândul de a se despărți de ea cât timp este încă atât de mică.

Totuși asta este ceea ce poruncește zeița Atena. Fetele trebuie să aibă șapte ani pentru că au nevoie de doi ani de pregătire înainte de a începe să-și practice îndatoririle. Fiecare fată trebuie să termine ultimii doi ani de serviciu până la vârsta de unsprezece ani, în cazul în care este dezvoltată prematur. Dacă o preoteasă are prima menstruație mai devreme, ar putea sabota întregul calendar religios al orașului, deoarece aceste *arrephoroi* ale zeiței Atena trebuie să fie nu numai virgine, ci și infertile. Fetele prepubere sunt singura modalitate de a avea o ființă de sex feminin care îndeplinește ambele condiții.

Acesta este celălalt motiv pentru care s-a simțit necesitatea perechii de ucenice. Dacă o preoteasă se află în imposibilitatea de a sluji, atunci ucenica ei o înlocuiește în funcție, în timp ce autoritățile religioase respiră adânc și se roagă ca nimic să nu meargă prost în timp ce nou-venita își intră în rol.

Micul grup al doctorului înaintează pe drum, între umbrele impunătoare ale Acropolei din dreapta și colina Areopagului, aflată în stânga. Acolo unde traseul lor se intersectează cu artera largă a Căii Panatenaice, un alt grup așteaptă în umbră, învăluit în lumina torțelor – sunt mai mulți paznici și părinții copilei bolnave.

S-ar fi aflat oare părinții acolo, se întreabă Phoikos, dacă fata nu ar fi fost o preoteasă sacră care aduce atâta onoare familiei sale? Fiecare candidată pentru această slujbă este aleasă cu grijă de *archon basileus*, „magistratul regelui“. (Nu contează că Atena nu mai are rege de secole. Magistratul regal este încă foarte

influent în chestiuni religioase, în cazuri de crimă și în alte îndatoriri civice.) Odată alese de *archon* – arhonte –, potențialele *arrephoroi* sunt scutite de rigorile lui Pericle, conform cărora „o femeie virtuoasă nu este niciodată menționată, nici pentru a fi lăudată, nici pentru a fi condamnată". În schimb, întreaga Adunare ateniană discută meritele fiecărei fete înainte de a o vota pentru cele două funcții sacre. O *arrephoros* în familie este o afacere foarte importantă.

Panarista, fiica lui Mantias din Maraton; tatăl și mama ei, Theodote, fiica lui Dositheos [din Myrrhinoutta], și frații ei, Kleomenes și [nume neclar] au dedicat [această statuie] când ea a fost arrephoros *pentru Atena Polias.*

INSCRIPȚIE DE SUB O STATUIE CARE COMEMOREAZĂ SERVICIUL UNEI *ARREPHOROS*, IG 2(2) 3488

Pe de altă parte, pentru o familie ateniană să aibă o fată aleasă preoteasă care se îmbolnăvește grav este chiar mai rău decât dacă ea nu ar fi fost aleasă, deoarece boala ei înseamnă că a fost respinsă de zeița însăși. Nu e de mirare că părinții sunt alarmați. Totuși, pe măsură ce se apropie, Phoikos se rușinează de cinismul său. Pe fața mamei se văd urme strălucitoare de lacrimi în lumina torței, iar soțul ei o strânge în brațe, într-un gest tandru și protector.

– Ce știm până acum? îl întreabă tatăl pe doctor, pe un ton scăzut, dar trădând nerăbdarea.

– Încă nu am văzut-o pe fată. Gărzile mi-au spus că ar fi delirat, dar nu există nimic care să indice o infecție. Era incoerentă când au găsit-o și și-a pierdut cunoștința la scurt timp după aceea. Atacul a fost brusc, căci după-amiază s-a jucat cu mingea cu colegele ei. Acum ele o îngrijesc.

– Oare să fie o febră cerebrală?

– Nu pot să exclud această variantă. Trebuie să vedem cât de repede evoluează boala și dacă se apropie de o criză. În cazul în care se întâmplă asta, avem un alergător în așteptare. Am un oaspete din insula Kos, un om numit Hipocrat. Dacă este un caz grav, îl voi chema și pe el să o consulte. Dar mai întâi trebuie să fac propriile mele observații.

– Doar patru luni mai erau, suspină mama. În patru luni trebuia să-și ia coșul și să vină acasă la mine. Era cea mai dulce dintre fetițe.

Phoikos observă în tăcere folosirea timpului trecut.

Palpare a abdomenului unui tânăr pacient

Coșul la care se referă mama conține „lucrurile misterioase“, *arreta*. Un mister al *arrephoroi* este faptul că nimeni din Atena nu vorbește despre ceremonia lor sacră, deși toată lumea știe despre ce este vorba. La fiecare patru ani, în întunericul nopții, tinerele preotese se îmbracă în veșminte de cel mai pur alb, pe care ele însele le-au țesut pentru această ocazie. În tăcere, fetele se îndreaptă spre altarul zeiței, unde le așteaptă două coșuri acoperite. Conținutul coșurilor este cunoscut doar de Atena însăși.

Luând coșurile, cele două merg mai departe. Și-au exersat traseul atât de des, încât întunericul nu mai reprezintă un obstacol. Coșurile sunt grele, dar fetele își echilibrează povara pe cap, așa cum fac femeile care cară apă de la fântână. În tăcere, ele merg spre versantul nordic al Acropolei, unde dispar ca și cum

pământul le-ar fi înghițit. Ceea ce se și întâmplă. Căci fetele pășesc într-un pasaj subteran și coboară cu grijă treptele de piatră tocită. Treptele sunt uzate pentru că pasajul este vechi – mai vechi decât își poate aminti cineva. De fapt, pasajul, transformat dintr-o peșteră naturală, a fost folosit continuu timp de aproximativ o mie de ani. Poate că primii locuitori ai Acropolei îl foloseau pentru a aduce apă, deoarece există o fântână dezafectată lângă ieșirea unde pasajul dă în grădinile Sanctuarului Afroditei. Potrivit legendei, izvorul care alimenta fântâna a secat în urma unui cutremur, în urmă cu 700 de ani.

La capătul pasajului așteaptă alte două coșuri. În tăcere, fetele își dau jos poverile de pe cap. Le lasă pe pământ și iau în schimb celelalte două coșuri. Urmează dificila călătorie prin pasajul întunecat până la altarul Atenei Polias. Acolo, noile coșuri sunt așezate pe altar, iar preoți adulți pășesc în față pentru a finaliza ceremonia. Sarcina lor vitală fiind dusă astfel la bun sfârșit, se consideră că *arrephoroi* și-au îndeplinit îndatoririle și sunt acum absolvite de rolul lor.

Ritualul sacru

Cea mai detaliată descriere a acestui ritual provine din lucrarea *Călătorie prin Grecia* a lui Pausanias (1, 27, 3). Ritualul și celelalte evenimente sunt cele descrise în acest capitol.

Cineva s-ar putea întreba, în mod rezonabil, ce s-a realizat prin acest ritual misterios. Pentru a înțelege,

trebuie să ne întoarcem până la primele *arrephoroi*, surorile numite Herse și Aglauros. În vremuri mitologice, când Atena era o tânără zeiță, ea însăși le-a însărcinat pe cele două fete să aibă grijă de un coș misterios. Li s-a spus să nu se uite niciodată înăuntru, ci să aibă grijă de coșul păstrat lângă măslinul sacru al Atenei – un copac care încă crește lângă sanctuarul zeiței.

Herse și Aglauros au fost însă copleșite de curiozitate și au vrut să știe ce se afla în coș. Așa că l-au dus în adâncul peșterii subterane, pentru a-i putea verifica conținutul, departe de ochii Athenei. Ceea ce au văzut cele două în coș le-a înnebunit, căci imediat s-au repezit pe scări în sus și, ajungând pe înălțimile Acropolei, s-au aruncat de acolo spre moarte.

În general, se presupune că în coș s-ar fi aflat pruncul Erichthonios, care mai târziu a devenit primul rege al Atenei. După ce unul dintre zei ar fi încercat fără succes să o violeze, Atena a aruncat pe jos o cârpă pătată cu sperma atacatorului ei. Sperma divină era atât de fertilă, încât un copil a fost conceput din simplul contact cu pământul. Este posibil ca, din cauza circumstanțelor bizare ale nașterii sale, lui Erichthonios să-i fi luat ceva timp să dobândească o formă acceptabilă. Până atunci, ei bine, ideal era să rămână ascuns într-un coș.

Atena a fost profund supărată de nerespectarea promisiunii de către Herse și Aglauros. Cum zeii nu fac niciodată vreo diferență când este să-și manifeste furia, Atena a amenințat că se va răzbuna pe întreaga Atenă. Și aici intervin actualele *arrephoroi*. Ele reprezintă dovada solemnă că fiicele Atenei pot purta coșurile sacre ale zeiței și că niciodată, dar

niciodată nu vor trage cu ochiul la conținutul lor. În schimb, Atena își potolește mânia și permite ca roua să cadă peste măslinul sacru. Ulterior, copacul va înflori, împreună cu toți măslinii din Attica.

Măslinul este esențial pentru viața ateniană. Măslinele sunt consumate aproape la fiecare masă, iar uleiul este folosit la gătit, curățenie, spălat, tratarea bolilor și iluminat. Este extrem de important ca Atena să binecuvânteze pomul cu o rouă abundentă – de aici și rolul vital al *arrephoroi*, al căror nume înseamnă literalmente „purtătoarele de rouă".

Atena l-a chemat pe regele Cecrops să fie martor la luarea în stăpânire a orașului și a plantat acel măslin care crește și astăzi în Pandrosion... Pământul a fost adjudecat ca aparținând Atenei pentru că ea a fost prima care a dăruit măslinul.

Pseudo-Apollodorus, *Bibliotheca* 3, 14

Desigur, fetele nu pot petrece prea mult timp repetând ceea ce vor face în cea mai importantă noapte din viața lor. Ele trebuie, de asemenea, să țeasă haina sacră dedicată Atenei în timpul festivalului Chalkeia și să pregătească prăjiturile sacre folosite la sacrificiu. Preotesele primesc educația obișnuită a fetelor ateniene, iar în timpul lor liber se plimbă pe Acropole și, de asemenea, prin Agora (deși acolo o fac numai având capul acoperit cu văluri și fiind însoțite de gărzi de corp puternic înarmate). Orice bijuterie de aur pe care fetele ar putea să o cumpere în astfel de vizite este considerată sacră.

După ce și-au dovedit credința în slujba zeiței, unele *arrephoroi* pot îndeplini și alte sarcini sacre. Unele își asumă un rol principal la marele festival al Atenei în calitate de *kanephoros* – femei care poartă coșul simbolic al bunăstării acordate de Atena poporului ei. În general, aceste mici preotese sunt o componentă esențială a vieții ateniene, așa că, atunci când una dintre ele se îmbolnăvește brusc și grav, este de rău augur pentru întregul oraș. Nu-i de mirare că gărzile nu au pierdut timpul să îl smulgă cât mai grabnic pe Phoikos din patul său.

„Lăsați-ne o clipă", cere doctorul, în timp ce stă în pragul ușii micii încăperi, abia reușind să-și vadă pacienta prin grămada de oameni îngrijorați strânși în jurul patului ei. Phoikos așteaptă ca încăperea să se golească. Apoi intră înăuntru și își trece ușor brațul pe după umărul fetei leșinate, ridicând-o cu grijă. Pielea ei este caldă și fața ușor îmbujorată. Are o respirație greoaie, dar uniformă. Dintr-odată și fără cel mai mic avertisment, fata inconștientă vomită abundent. Imediat, Phoikos își întoarce pacienta pe o parte așezând-o pe genunchiul lui și bătând-o pe spinare pentru a-i elibera căile respiratorii. Își examinează apoi tunica îmbibată de voma fetei. „Ah", își spune el, punând unul dintre cele mai rapide diagnostice din cariera sa.

Câteva minute mai târziu, Phoikos se confruntă cu mica mulțime adunată în afara camerei. În afară de tunica înfășurată într-o mână, este complet dezbrăcat. Acest lucru nu-i provoacă nici un fel de jenă, deoarece nuditatea în public nu este o stare neobișnuită pentru un bărbat atenian. El face un gest cu mâna înfășurată în tunică.

– Acum nu este în pericol și ar trebui să se recupereze complet într-o zi sau două. Până atunci îi prescriu apă și repaus la pat, cu puțin terci de ovăz atunci când va putea mânca. Fata s-a curățat singură și criza a trecut.

Mama scoate un geamăt de ușurare și întreabă timid:

– S-a curățat? A fost un spirit rău?

Phoikos face o pauză de câteva secunde, apoi dă din cap sec.

– Asta le voi raporta preoților. Am multe de discutat cu ei.

„Și nimic din ce le voi spune, reflectă Phoikos în gând, nu va fi de bine pentru preoteasă." Pe aceasta o așteaptă câteva zile neplăcute de purificare.

Doctorul înclină din cap spre comandantul gărzii templului.

– Am putea discuta puțin?

Cei doi intră în pridvorul Erechtheionului și stau în umbră. Silueta masivă a Parthenonului se conturează în stânga lor, iar Altarul Atenei se înalță în fața lor.

– Ar fi mai bine ca vestea despre boala fetei să nu se afle, murmură Phoikos. Trebuie să vorbești cu oamenii tăi.

– Bineînțeles, răspunde ofițerul. Vrei să ordon să se cerceteze Acropolele, în caz că vrăjitorul mai dă târcoale?

– Vrăjitorul?

– Cel care a provocat posedarea fetei.

– Nu, spune doctorul. Vreau să afli de unde a primit *asta*, spune el și îi arată un mic burduf pentru

vin, făcut din piele de căprioară, de tipul celor pe care le poartă soldații.

A ZECEA ORĂ A NOPȚII
(03.00-04.00)

COMANDORUL PLEACĂ PE MARE

O siluetă zveltă străpunge ceața mării, urmată apoi de alta, apoi de încă una. Urmează o pauză și alte trei se desfășoară, la aproximativ o sută de pași în spate. Sunt trireme – escadre de șase nave care se îndreaptă spre est, abia vizibile în întuneric în timp ce traversează golful Phaleron.

Aceste corăbii sunt foarte încărcate și au atât pânze, cât și vâsle. Nu este o patrulă de rutină, ci o expediție pe distanțe lungi spre Tracia și minele din Thasos.

Comandorul aflat în fruntea escadrei de trireme își mijește ochii, încercând să distingă ceva prin ceața dinaintea zorilor și urmărind cu atenție micile linii albe ce marchează spuma valurilor care se sparg pe țărm. El este preocupat să păstreze distanța față de plaja întunecată. În acest început periculos al călătoriei, trebuie să-și mențină corăbiile în larg, totuși nu atât de departe în golful Saronic încât să nu reușească să vadă capul Zoster. Trebuie să observe din vreme toată linia țărmului, pentru a ști momentul exact când va trebui să cârmească spre tribord și să

lase la babord periculoasa insuliță Phaura și bancurile de nisip din preajma ei. Există motive întemeiate pentru care navele de război se aventurează rareori afară din port înainte de ivirea zorilor, iar unele dintre aceste motive sunt carenele sfărâmate care împodobesc stâncile dintre capul Zoster și Phaura.

Comandorul se agață de o parâmă udă de rouă de la capătul cabestanului*** și privește în întuneric, blestemând în șoaptă ceața. După socoteala lui, mai sunt aproximativ două ore și jumătate până la răsăritul soarelui și jumătate din acest timp înainte ca lumina de dinaintea zorilor să fie suficient de puternică încât să-l ajute la navigație. Până atunci va trebui să înconjoare stâncosul cap Sounion, unde templul maiestuos dedicat lui Poseidon se profilează pe fundalul cerului.

Bărbatul privește înapoi, de-a lungul punții navei sale de război. De fapt, „punte“ este cuvântul greșit, deoarece, în afară de micile platforme de luptă din prora și din pupa, cea mai mare parte a triremei se află sub cerul liber. De la un capăt la altul al spațiului deschis trece o parâmă aproape la fel de groasă ca antebrațul său. Acesta este *hypozomata*, care zumzăie, tensionată – așa cum și trebuie să se întâmple. Parâma menține practic trirema la un loc, trăgând prora și pupa laolaltă și permițând ca scândurile care alcătuiesc corpul navei să stea lipite unele de altele. Fără *hypozomata*, trirema s-ar „încovoia“ ori s-ar îndoi în sus de la mijloc, deoarece mijlocul oricărei nave are în mod natural o flotabilitate mai ridicată decât părțile mai subțiri din față și din spate.

De fiecare parte a *hypozomata*, vâslașii trudesc în liniște, la unison. Așezați aproape de linia de plutire

sunt vâslașii *thalmieni*, cu vâslele învelite în piele pentru a împiedica valurile să stropească nava prin găurile lor. Urmează vâslașii *zygieni*. Imaginați-vă că vâslașul *zygian* ar sta în poala vâslașului *thalmian*, iar cineva l-a ridicat și i-a mutat corpul astfel ghemuit în sus și în față cu un metru. Aceasta v-ar oferi poziția relativă a celor două bănci inferioare de vâslași și o înțelegere a motivului pentru care este considerat ceva violent antisocial ca un vâslaș *zygian* să mănânce fasole. Vâslașul de sus este *thranites*, care stă deasupra și între ceilalți doi vâslași.

La fiecare nivel, vâslele au greutăți și lungimi ușor diferite, fiind concepute astfel încât toate cele trei bancuri, care cuprind 170 de vâsle, să se scufunde în apă în același timp. Acest lucru permite triremei lungi de 35 de metri să treacă prin apă cu o viteză maximă de aproape 15 kilometri pe oră sau să navigheze toată ziua la aproximativ jumătate din această viteză. Din cauza tehnicilor diferite implicate în acționarea fiecărui tip de vâslă, vâslașii nu pot schimba cu ușurință pozițiile, așa încât *thalmienii* (al căror nume înseamnă „cală“, de la partea navei în care sunt staționați) i-ar putea invidia pe *zygieni* (care își trag numele de la grinzile de susținere a carenei navei, pe care stau). Ambele niveluri inferioare îi invidiază pe „cei de pe punte“, sau *thranites*, care se bucură de aerul mării la nivelul punții și sunt așezați ușor în afara bordului față de colegii lor, astfel încât vâslele lor nu sunt nici măcar mult mai lungi sau mai grele.

Basorelief care arată de ce **thranites** *aveau o poziție dominantă între vâslași.*

Echiparea unei trireme este costisitoare, deoarece vâslașii sunt profesioniști calificați care se așteaptă să fie bine plătiți pentru munca lor solicitantă. Nu poți angaja sclavi pentru această muncă, deoarece ei dezvoltă genul de obtuzitate încăpățânată care îi face să-și țină vâslele murdare, să vâslească haotic și să renunțe, în mod nefericit, la orice efort chiar în momentele cruciale ale misiunii.

Însă chiar și dacă toată lumea se străduiește din răsputeri este greu să menții ritmul, darămite să-l accelerezi sau să-l încetinești. Triremele sunt însoțite de un flautist care ține ritmul în mod corespunzător, dar nu este întotdeauna ușor să-l auzi în timp ce vâslele se lovesc de vâsle, valurile se izbesc de bordajul navei, iar vântul șuieră peste punte. Adesea, vâslașii fredonează un cântec de sincronizare pentru a-și menține ritmul.

Nu face pe prostul, hai, propteşte-te,
Şi trage vâsla, zdravăn...
Brechechechex, brechechechex, coax

Brechechechex, brechechechex, coax
Iar eu sunt numai bătături la mâini,
Și dosul tot mi-i asudat de muncă!
De mă mai plec, va glăsui și el!
Mâinile mele sunt bășicate și foarte dureroase
*Brechechechex, brechechechex, coax.****

Aristofan, *Broaștele* 1, 225 *passim*

Trirema reprezintă vârful tehnologiei ateniene și, fiind vorba de tehnologie ateniană, aceste trireme sunt așadar cele mai avansate echipamente navale din lume. Un astfel de armament nu este ieftin. Comandorului i se pare cel mai ușor să se gândească la costurile triremei raportate la talant, care valorează cât 6 000 de drahme attice sau suficient pentru a întreține un muncitor calificat și familia sa timp de șaisprezece ani.

O triremă clasică, având carena din lemn importat ieftin din Macedonia, costă exact un talant. Echiparea cu toate elementele esențiale, cum ar fi pânze, vâsle, parâme și formidabilul berbec de la prora, costă încă un talant. În cele din urmă, menținerea pe linia de plutire cu un echipaj complet costă aproximativ încă un talant – în fiecare lună. Statul atenian plătește salariul de bază al vâslașilor, dar mulți trierarhi – căpitani ai navelor – oferă un bonus pentru un echipaj superior.

Construirea unei trireme (pentru realizarea unei corăbii de înaltă calitate este nevoie uneori și de un sfert de secol) este, în general, treaba celor mai bogați cetățeni ai Atenei. De obicei, consiliul municipal le „sugerează“ unor anumiți magnați că ar putea dori să

câștige aprobarea alegătorilor prin finanțarea construirii unei alte trireme, care să se adauge celor 220 de nave de război pe care Atena le are deja pe apă.

În schimbul construirii navei, sponsorul are dreptul de a-i da numele lui și de a o comanda, după ce este construită. Acestei trireme i s-a spus *Philhippa*, Iubitoarea de Cai, după numele bogatului crescător de cai care a comandat-o. Deoarece acesta este bătrân și șubred, căpitan (trierarh) este fiul său, cam prostănac din fire. Unul dintre motivele pentru care comandorul a ales să își comande personal mica escadră de nave de pe *Philhippa* este acela de a-l împiedica pe căpitan să facă vreo prostie enormă.

Atenienii de succes nu au, în general, vreo obiecție în a finanța construirea de trireme. În rândul elitelor ateniene, competiția pentru prestigiu este feroce, iar mijloacele de a concura sunt puține. Prin urmare, nu numai că bogații construiesc trireme, dar fiecare dintre ei își transformă trirema într-o reclamă plutitoare, pentru a-și dovedi măreția și puterea. După cum a remarcat însuși unchiul comandorului, Tucidide, care a fost amiral, „fiecare cheltuiește o avere pe propria triremă, pe emblemele și pe armamentul acesteia, dorind ca propria triremă să arate mai bine și să se deplaseze mai repede decât celelalte“[3].

Triremele țin imperiul Atenei unificat. Toată lumea cunoaște *Paralus* și *Salaminia* – două trireme faimoase pentru viteza lor. Pe lângă faptul că participă la festivaluri religioase, cele două nave rapide sunt în continuă mișcare, transportând mesaje și diplomați între orașele insulare din Marea Egee.

(Deși, sacre sau nu, când vine vorba de luptă, *Salaminia* și *Paralus* își ocupă locurile în linia de luptă alături de restul flotei.)

Câteva denumiri de trireme ateniene

(navele ateniene aveau, de obicei, nume feminine)

Lycania: Lupoaica
Aura: Briza
Amphitrita: numită după soția lui Poseidon, zeul mării.
Meitta: Albina
Achilleia: femininul războinicului Ahile
Salaminia: Salaminiana – Salamina a fost locul unei celebre victorii navale ateniene
Elutheria: Libertatea
Niceso: Voi învinge

Tabulae Curatorum Navalium IG2 1614–1628 *passim*

Celelalte corăbii ale flotei ateniene transportă trupe în locații îndepărtate și supraveghează cu atenție navele de război persane ancorate la Tyr și în alte puncte comerciale din Levant. Ele transportă diplomați pentru a le explica aliaților atenieni recalcitranți (cunoscuți și sub numele de „supuși“) de ce contribuțiile lor (cunoscute și sub numele de „tribut“) au crescut din nou. În timpul unor astfel de discuții, triremele pândesc în larg, ca un argument practic că, deși plata tributului este dureroasă, neplata va fi mult mai dureroasă.

Thasos, unde este ancorată actuala escadră, constituie un bun exemplu. Thasos se află în largul

coastei tracice, la est de Macedonia, iar insula este prosperă. Are numeroase păduri dese și bogate mine de aur. După războaiele cu perșii, Thasos a fost invitată să devină membră a ligii antipersane, condusă de Atena. Dorind să se protejeze de Persia, thasienii au acceptat bucuroși, până când au aflat că atenienii au decis unilateral că piețele și minele thasiene aflate în apropiere, pe țărmul continental, aparțineau acum Atenei.

Acela a fost momentul în care locuitorii din Thasos au constatat că retragerea din ligă (cunoscută și sub numele de „imperiul atenian") nu era o opțiune. Când au încercat totuși să se retragă, au sosit triremele ateniene. După un asediu de doi ani, thasienii și-au văzut zidurile orașului dărâmate, flota confiscată și li s-a impus o taxă anuală de treizeci de talanți de argint. Acum, Thasos este din nou un membru disciplinat al ligii și, în comparație cu alți membri recalcitranți, thasienii consideră că au scăpat ușor. Comandorul va lăsa provizii pentru mica garnizoană atenian care păzește citadela din portul insulei – ceea ce va ajuta la menținerea entuziasmului local pentru apartenența la ligă. Escadra va da ocol portului pentru a le reaminti locuitorilor insulei de ochiul vigilent al Atenei, apoi va înainta de-a lungul coastei Traciei. Bărcile piraților licieni atacă, de ceva vreme, navele. Pe lângă interogarea pescarilor locali pentru obținerea de informații, marinarii atenieni vor verifica fiecare golf obscur de pe coastă, în speranța că vor găsi ascunzătoarea piraților.

Pentru că se aștepta să lupte, și-a lăsat pânzele cele mari la Atena [triremele nu purtau pânze în luptă, deoarece acestea nu făceau decât să încetinească vâslașii]. De asemenea, abia dacă și-a folosit pânzele mai mici, chiar și pe vânt bun. Făcând călătoria cu ajutorul vâslelor, și-a întărit oamenii și a făcut călătoria mai repede. La cină și la prânz, el... ordona corăbiilor să... se întreacă până la țărm. Învingătorii aveau premiul considerabil de a fi primii care debarcau și primii care primeau masa... Dacă vremea era bună și vântul favorabil, pornea din nou la drum imediat după cină, odihnindu-și vâslașii în schimburi. În timpul zilei, el făcea semn flotei să formeze coloane sau linii de luptă, astfel încât, chiar și atunci când se apropiau de apele inamice, deveniseră pricepuți la manevrele flotei.

AMIRALUL ATENIAN IPHICRATES ÎȘI ANTRENEAZĂ FLOTA,
XENOFON, *HELLENICA* 6, 2, 26 și urm.

Triremele sunt bune pentru această activitate, deoarece sunt ușoare și rezistente. Chiar complet încărcată, o triremă poate pluti în ceva mai mult de patru coți de apă (un cot este distanța de la degetul mijlociu până la cotul unui om de talie normală), ceea ce înseamnă că se poate aventura în golfuri foarte puțin adânci, iar dacă se împotmolește pe un banc de nisip, toți cei de la bord se dau jos. Dacă acest lucru nu este în sine suficient pentru a repune nava pe linia de plutire, echipajul pur și simplu o ridică și o împinge în ape mai adânci.

Un alt avantaj al triremei făcute cu totul din lemn este că are o flotabilitate pozitivă. Altfel spus, o

triremă nu depinde de deplasamentul unei cantități de apă mai mari decât greutatea sa pentru a rămâne pe linia de plutire. Dacă un berbec inamic face o gaură imensă în partea de jos a bordajului navei, o triremă tot nu se va scufunda, deși carena înecată în apă nu va mai fi deosebit de bună pe mare.[4]

Comandorul are unele rezerve cu privire la o parte a expediției pe care nu a menționat-o autorităților ateniene. Nu este nimic ilegal, dar poate e ceva pentru care ar fi mai bine să își ceară scuze mai târziu (în cazul în care va fi dat în vileag) decât să ceară aprobarea în avans. În turnul de luptă de la prora sunt ascunse mai multe pachețele învelite în pânză impermeabilă. Sunt rapoarte din ancheta pe care comandorul a realizat-o pentru unchiul său, Tucidide.

Tucidide era comandorul unei flote care a acționat de-a lungul coastei tracice în timpul războiului recent. Din păcate, Tucidide avea o precauție naturală și dorea să abordeze războiul atent și meticulos. În consecință, a ajuns prea târziu pentru a elibera un oraș pe care un comandant mai impulsiv l-ar fi putut împiedica să cadă în mâinile spartanilor. Furioasă, Adunarea ateniană i-a poruncit lui Tucidide să plece în exil.

De atunci, Tucidide a locuit pe moșiile familiei sale din Tracia. Nu s-ar putea spune că trăiește în izolare, deoarece toți atenienii cu oarecare stare vin să-l viziteze dacă se află în zonă. Este bine cunoscut faptul că Tucidide se folosește de trândăvia sa forțată pentru a scrie ceea ce va fi istoria definitivă a recentului război cu Sparta. Aproape toți bărbații care au mai mult de douăzeci și cinci de ani au luptat în acel război și mulți dintre acești veterani îl vizitează

pe Tucidide în cazul în care istoricul are nevoie de clarificări cu privire la contribuția lor personală (și eroică) la conflict.

Acolo unde istoricul are nevoie de detalii suplimentare, el îi întreabă nu numai pe atenieni și pe traci, ci și pe tebani, pe spartani și pe corinteni, care au luptat în tabăra opusă. Rezultatul se dorește a fi o relatare echilibrată și imparțială a războiului. Acest lucru nu este foarte pe placul autorităților ateniene, care preferă să modeleze narațiunea ca fiind una în care Atena curajoasă se impune în fața spartanilor bădărani și agresivi. De aceea, comandorul este un pic reticent în a dezvălui că poartă cu el relatarea tatălui său despre un incident petrecut cu opt ani în urmă, când tebanii i-au zdrobit pe atenieni în luptă și în asediul ulterior de la Delium. Atenienii ar prefera ca toată lumea să uite de acel dezastru.

Tucidide

Născut în generația de după Herodot, Tucidide a avut o abordare radical diferită de cea a predecesorului său. În timp ce Herodot a fost pasionat de anecdote și de zvonuri, Tucidide a considerat că istoria ar trebui să fie constituită din fapte examinate și relatate cât mai imparțial posibil. Atât de epică a fost realizarea sa, încât și astăzi unii istorici îl tratează adesea pe Herodot ca o „sursă istorică“, iar pe Tucidide ca un coleg care a ieșit doar pentru o clipă din încăpere. Ceea ce știm despre Tucidide ne spune el însuși – și nu ne spune prea multe. Provenea dintr-o familie aristocrată; s-a îmbolnăvit de ciumă în 430 î.Hr., dar, spre deosebire de mulți atenieni, a supraviețuit. A

comandat o flotă împotriva spartanilor și a fost exilat pentru performanțe slabe (Tucidide, 4, 104 și urm.). În 416, el se află acum între războaie, dar când războiul cu Sparta se va relua, Tucidide va aduna detalii din ambele tabere, în calitate de parte neutră. S-a întors la Atena după război și a murit subit în jurul anului 404, cu părți importante din *Istoriile* sale rămase neterminate.

Comandorul știe, de asemenea, că Tucidide îl va presa pentru a obține detalii despre navele și oamenii care se pregătesc pentru expediția din Siracusa. La fiecare întrebare va mormăi „Această informație este secretă", în timp ce unchiul său îi va arunca o privire neclintită de prădător, semănând mai mult cu un șoim ofensat. Comandorul oftează, știind că va spune mult mai mult decât ar trebui și totuși mult mai puțin decât ar vrea Tucidide să afle. Dacă ar fi avut doar mareele, curenții și lucruri ca acel blestemat de cap Zoster de care să se îngrijoreze...

A UNSPREZECEA ORĂ A NOPȚII

(04.00-05.00)

Sclavul miner începe să lucreze

În timp ce escadra comandorului ocolește capul Sounion, chiar în interiorul țării, la Laurion, minerii,

a căror muncă istovitoare ajută la finanțarea construirii de trireme, încep să lucreze. Deimokos geme în timp ce se dă jos din pat. Știe că este ceva în neregulă cu el – și este așa de când supraveghetorul l-a lovit puternic cu piciorul chiar sub coaste, în urmă cu două zile. Dar Deimokos refuză să se plângă, deși a urinat cantități copioase de sânge. Adevărul este că Deimokos vrea să moară.

El este sclav de zece ani, dintre care șase petrecuți în mină, și și-a pierdut speranța de a mai pleca vreodată de acolo altfel decât ca un cadavru. În urmă cu 12 ani, era un negustor prosper, cu o casă mare, o soție și trei fiice. Avea el însuși sclavi și, din când în când, tresare când își amintește de cruzimile pe care le aplica acestora, fără să stea pe gânduri. Deimokos trăia în Mytilene, principalul oraș de pe insula Lesbos.

Mytilene era unul dintre cele mai importante orașe ale ligii antipersane. Era, de asemenea, unul dintre puținele orașe care au înțeles înșelăciunea prin care Atena a transformat liga împotriva perșilor într-un imperiu aflat sub totala sa dominație. La început, toată lumea a salutat conducerea ateniană. În definitiv, atenienii cei energici luptaseră împotriva perșilor la Maraton și, mai târziu, chiar și după ce perșii le devastaseră orașul, tot atenienii conduseseră efortul prin care flota persană avea să fie învinsă decisiv la Salamina.

O problemă pentru orașele mici care se opuneau perșilor era că forța de muncă folosită pentru a echipa navele și pentru a forma linia de luptă a hopliților era aceeași forță de muncă necesară pentru a ara câmpurile și a pescui în apele de acasă. Atena le-a

făcut acestor orașe o ofertă duplicitară: „Țineți-vă oamenii la muncă pe câmp. Noi, atenienii, avem suficienți oameni și nave pentru a lupta. Tot ce trebuie să faceți este să plătiți în fiecare an pentru oamenii și navele pe care altfel le-ați furniza. Vă puteți îndeplini obligațiile din tratat printr-o singură plată ușoară".

Acest lucru li s-a părut destul de rezonabil, iar majoritatea orașelor au plătit. Dar nu și Mytilene. Orașul suferise prea mult în războaiele medice pentru a renunța de bunăvoie la navele și la hopliții săi. Așa că locuitorii din Mytilene au privit cum atenienii foloseau navele și oamenii plătiți de orașele-stat insulare pentru a-și impune stăpânirea asupra acelorași orașe-stat. Deși atenienii se războiseră arareori cu perșii în ultimul deceniu, costul apartenenței la ligă a continuat să crească, în timp ce Atena își construia cu banii obținuți monumente precum Parthenonul.

Când Atena și Sparta și-au declarat reciproc război, Mytilene a profitat de ocazie pentru a se desprinde de ligă. Spre regretul său etern, Deimokos a fost unul dintre consilierii orașului care au crezut promisiunile spartane de sprijin și asistență imediată. El a votat ca Mytilene să părăsească unilateral liga, iar apoi a așteptat ajutorul spartan promis.

Firește, atenienii au fost primii care au sosit și au asediat imediat orașul cu acea energie demonică pentru care orașul lor era notoriu. Spartanii nu au mai venit deloc. După o reflecție adecvată, ei au decis că era prea riscant să sprijine Mytilene, așa că au abandonat orașul în voia sorții. După atenieni, Deimokos îi urăște cel mai mult pe spartani.

La început, atenienii aveau de gând să-i ucidă pe toți cei din Mytilene, odată ce le vor fi capturat orașul. Dar ulterior s-au răzgândit și i-au ucis doar pe principalii conducători ai „rebeliunii". Liderii de mai mică importanță, precum Deimokos, au fost luați în robie. Adus la Atena, Deimokos a fost pus la muncă mai întâi într-o livadă de meri. A muncit din greu, sperând să atragă atenția proprietarului său, ca acesta să-l promoveze în administrarea gospodăriei sale și poate chiar să-l elibereze, la un moment dat. În schimb, proprietarul l-a închiriat proprietarului unei mine.

Tratați oamenii din Mytilene așa cum merită și cum este oportun. Decizia de a proceda altfel nu este o favoare pentru ei, ci o judecată asupra voastră înșivă. Dacă ei au dreptate să se răzvrătească împotriva voastră înseamnă că voi ați greșit când i-ați condus. Dar, pe drept sau pe nedrept, dacă vreți să făuriți un imperiu, trebuie să vă comportați ca atare. Pedepsiți-i pe cei din Mytilene. Fie acționați cum trebuie acționat, fie renunțați la imperiu și vă asumați munca socială...

Dați un exemplu convingător, care îi va învăța și pe ceilalți aliați ai voștri că prețul rebeliunii este moartea. Odată ce ei vor înțelege acest lucru, nu va trebui să renunțați a vă mai lupta cu dușmanii pentru a vă înfrunta prietenii.

Tucidide, *Istoria Războiului Peloponesiac* 3, 37

Închirierea de sclavi reprezintă o afacere bănoasă. Deimokos valorează – sau mai curând valora – 200 de drahme (fiecare sclav își cunoaște prețul). Închirierea lui Deimokos îi aduce proprietarului său o drahmă pe săptămână. Ca fost negustor, Deimokos știe că, privit ca investiție, de-a lungul anilor a returnat proprietarului său 30%, plus capitalul. Dacă moare – și el simte în spate o umflătură dureroasă care sugerează că o va face – atunci proprietarii minei vor trebui să plătească pentru un înlocuitor, ca să compenseze neglijența supraveghetorului lor.

Terenul de la Laurion este deținut de stat, dar zecile de mine de argint individuale deschise aici aparțin unor persoane sau unor companii private. Acestea plătesc trezoreriei ateniene pentru dreptul de a extrage argint, în baza unor contracte de închiriere pe doi, trei sau șapte ani. Minele pot fi mici operațiuni, cu numai doi oameni, sau întreprinderi masive, care angajează zeci de sclavi.

Fiecare dintre cele zece triburi își alege un vânzător. Acesta vinde contractele publice, precum și contractele de închiriere a minelor și taxele... El ratifică vânzarea [dreptului de a exploata] minele și exploatările pentru trei ani și vânzarea concesiunilor.

ARISTOTEL, *CONSTITUȚIA ATENIANĂ* 47, 2

Deimokos face parte dintr-o echipă de zece oameni. El și colegii săi de muncă se împiedică în tunelul urât mirositor (muncitorii nu beneficiază de

pauze pentru toaletă) până când ajung în fața rocii. Puțul principal este împărțit în tuneluri separate, iar sclavii se împart în echipe de câte doi. Un membru al fiecărei perechi își va petrece următoarea oră sfărâmând cu un târnăcop roca solidă. Celălalt se va târî în spatele lui, adunând fragmentele de rocă într-un sac. După o scurtă pauză, vor schimba rolurile, iar mai târziu se vor schimba din nou, până la sfârșitul zilei de lucru, care durează 15 ore.

Când un sac de minereu se umple, minerul îl duce la un cărucior aflat în tunelul central. Supraveghetorul stă lângă cărucior și, dacă vreo pereche lucrează prea încet, el se îndreaptă spre tunelul acelor sclavi și le aplică un stimulent cu biciul. De asemenea, el cronometrează cât timp îi ia cărucior ului să ajungă la procesorul de minereu și înapoi. Pentru că a întârziat la această muncă, Deimokos a fost bătut.

Procesorul de minereu este deținut de un colectiv de proprietari de mine. Femei și copii zdrobesc bolovanii mari de rocă, transformându-i în pietricele. Pietricelele sunt turnate într-un jgheab peste care curge un jet de apă atent reglat. Pietricelele mai ușoare sunt măturate de curent. Galena – minereul de plumb – și rocile care conțin argint rămân pe fundul apei, fiind îngreunate de conținutul de metale mai grele. Această rocă este îndepărtată pentru a fi topită ulterior. Există doar trei topitorii mari la Laurion, care funcționează toată ziua și toată noaptea, trimițând Atenei un flux nesfârșit de argint pentru a alimenta ambițiile imperiale ale orașului.

Thoutimides din Sounoin a înregistrat la Thalinos mina în funcțiune [numită] „Artemesiskon din Nape", pe stela lui Eubolos, în proprietatea lui ___ [nume ascuns]. Limitele sunt următoarele: la nord, mina Artemisiakon a lui ___. La sud, șanțul dintre Nape și atelierul lui Epicrates. La est, casa și terenul lui Teleson. La vest, atelierul închiriat de Thoutimides din Sounoin, fiul lui Phanias. Preț: 150 de drahme.

Un contract de închiriere a unei mine la Laurion. Traducere după CIG II (2) **și M. Crosby**, *Hesperia* 19, 1950

Când mersese ultima dată la procesorul de minereu, Deimokos recunoscuse o femeie doriană din insula Melos. În viața sa anterioară de negustor, el vizitase această insulă spre a aranja un transport de obsidian pentru un client din Egipt. Femeia aceea era soția negustorului de obsidian. Acum era sclavă. Ea i-a spus lui Deimokos că atenienii veniseră la Melos cu navele și cu hopliții lor. Ceruseră încorporarea insulei în ligă și un tribut masiv, care trebuia plătit imediat. Întrebați cu ce drept făceau această cerere unor compatrioți greci, atenienii au răspuns cu dispreț:

Nu vă vom deranja cu pretexte speculative – indiferent că am avea dreptul la imperiul nostru fiindcă i-am învins pe perși ori că am putea pretinde că vă atacăm acum din cauza răului pe care ni l-ați făcut. Nu vă vom ține un discurs lung care nu ar fi crezut și în schimb sperăm că nu vă veți gândi să ne influențați spunând... că nu ne-ați făcut nici un rău.

Știți la fel de bine ca și noi cum merge lumea. Dreptatea nu se pune în discuție decât între cei de putere egale. Altfel, cei mai puternici fac ceea ce pot, iar cei mai slabi suferă ceea ce trebuie.[5]

Ca răspuns la această aroganță, melienii aleseseră la propriu libertatea sau moartea. Au luptat ca oameni liberi până la inevitabila înfrângere. După aceea, atenienii i-au măcelărit pe bărbații supraviețuitori și au dus femeile și copiii în minele de sclavi din Laurion. A fost imperialismul cel mai brutal și l-a făcut pe Deimokos să se întrebe din nou ce se întâmplase cu soția și cu fiicele sale.

Conversația lui Deimokos cu femeia meliană durase însă mai mult decât ar fi fost permis, iar supraveghetorul era furios când Deimokos a adus căruciorul înapoi pentru următoarea încărcătură. Frământat de gândurile despre familia sa pierdută, Deimokos a dat un răspuns dezinvolt și disprețuitor la întrebarea furioasă a supraveghetorului. Asta a cauzat bătaia care a urmat.

Dar, dacă bătaia avea să-l coste pe Deimokos viața, cel puțin avea să-l coste și pe supraveghetor slujba. Un supraveghetor trebuie să facă sclavii cât mai productivi posibil. După costul contractului de închiriere în sine, sclavii reprezintă aproape toată investiția de capital a minei. Un supraveghetor care distruge fără motiv echipamentul minier – iar echipamentul minier este în acest caz însuși Deimokos – merită să își piardă locul de muncă.

Ca negustor, Deimokos a manevrat nu de puține ori monede ateniene. De fapt, el insista adesea să fie plătit în „bufnițe“, așa cum sunt cunoscute aceste

monede peste tot în estul Mediteranei. Ștanțate cu imaginea bufniței zeiței Atena, monedele ateniene sunt renumite pentru conținutul lor de argint pur și pentru calitatea lor standard ridicată. Moneda obișnuită este o tetradrahmă – cam cât îi aduce Deimokos proprietarului său într-o lună.

Atena a produs cel mai curat argint din lumea cunoscută.

Oamenii care călătoresc departe în misiuni comerciale au vorbit despre faptul că ar fi găsit monede ateniene folosite în câmpiile Indiei și în porturile din Arabia. Când Deimokos pipăise monedele sau le cântărise în palmă, s-a gândit uneori la acele locuri îndepărtate și exotice în care ar fi putut ajunge tetradrahmele. Acum, când se gândește la monede, se gândește la locul de unde pornesc ele – de la capătul unui tunel umed unde un bărbat complet gol se chinuie cu un târnăcop, la lumina unui singur opaiț, tăind cu răbdare roca de neclintit, oră după oră, zi după zi, de-a lungul anilor nesfârșiți.

Deimokos știe mai puțin despre colegii săi sclavi decât ar putea fi de așteptat. Deși se află constant în compania colegului său, supraveghetorul pedepsește brutal orice discuție în timpul orelor de lucru. Noaptea, fiecare bărbat se îndreaptă spre patul său de campanie, epuizat după o tură de lucru brutal de

lungă. Nu este un moment de socializare, ci de somn și de adunare a forțelor, pentru că mâine totul va fi luat de la capăt.

Cu cinci dintre ceilalți sclavi, Deimokos nu s-ar putea înțelege oricum: trei sunt traci, după cum arată tatuajele cu vârtejuri de pe piept și de pe gât, iar alți doi sunt lacedemonieni – sclavi capturați de la Sparta în urma raidurilor ateniene din Pelopones. Aceștia mormăie uneori între ei în dialectele lor native de neînțeles. Un altul, un beoțian, a fost cândva cioban. Trei adolescenți gălăgioși, cumpărați recent, sunt sclavi atenieni nativi, probabil urmași ai unor muncitori agricoli sclavi. Ca negustor, Deimokos a văzut deseori muncitori sclavi care se împerecheau fără rușine, ca niște fiare pe câmp.

Astăzi, el face echipă cu beoțianul. Ciobanul știe că Deimokos este rănit și îi indică în tăcere că ar trebui să ia sacul în loc să sape la târnăcop. Cu sunetul târnăcopului zăngănind în urechi, Deimokos adună fragmentele de piatră și își lasă mintea să rătăcească.

Laurion. Un loc blestemat, pentru că aici a răsărit sămânța care a devenit monstrul atenian. Cu un secol în urmă, Atena era doar un alt oraș grecesc de nivel mediu, situat sub Teba, Corint sau Argos. Cu siguranță, puterea Atenei nu se putea compara cu cea a Spartei, orașul care a dominat cea mai mare parte a Peloponesului.

Minele de argint fuseseră întotdeauna acolo, dar nu reprezentaseră nimic deosebit. Oamenii exploataseră minele de la Laurion de mii de ani. Apoi, chiar înainte de războaiele medice, a fost descoperit un filon nou și mult mai bogat, de argint aproape pur. Temistocle, vicleanul conducător atenian de la acea

vreme, a propus ca, în loc să distribuie această bogăție neașteptată între cetățeni, poporul atenian să investească banii. Mai exact, banii au fost folosiți pentru construirea a 200 de trireme. Banii investiți în corăbii urmau să fie răscumpărați prin raiduri pe coasta Asiei Mici, dominată de perși, și prin impunerea ambițiilor ateniene pe coasta bogată în lemn a Macedoniei.

După cum s-a dovedit mai târziu, triremele au jucat un rol crucial în apărarea Atenei de invazia și de cucerirea persană. Odată ce puterea maritimă ateniană i-a respins pe perși, Atena a fost propulsată la conducerea Greciei. Această ascensiune a fost privită cu gelozie și cu suspiciune de spartani, care se considerau cea mai importantă putere din Grecia. În cele din urmă, teama spartanilor față de puterea în creștere a Atenei provocase recentul război.

Cu toate acestea, Sparta nu reușise să îi strunească pe atenieni. Chiar și pe când spartanii devastau câmpurile din Attica, Laurion a continuat să producă argint pentru a plăti vâslașii triremelor ce protejau corăbiile comerciale care aduceau grâne din Crimeea și transportau vite din regiune în siguranță pe insula vecină, Eubeea. Atât timp cât Atena avea zidurile și flota sa, spartanii nu-i puteau da vreo lovitură serioasă, iar minele din Laurion ajutau la plata flotei. Acum, atenienii își extind puterea, devastând insule lipsite de apărare precum Melos. Unde se va sfârși totul?

Deimokos își saltă sacul pe umăr și oftează, străfulgerat de durerea din coastă. Într-un microcosmos, el întruchipează problema cu care se confruntă supușii imperiului atenian. Atena nu ar fi

putut cuceri niciodată Mytilene fără argintul extras din minele de la Laurion. Acum, Deimokos din Mytilene extrage argintul care plătește pentru asuprirea poporului său, la fel cum locuitorii orașelor-stat din Marea Egee plătesc tributul care permite Atenei să dispună de forța militară menită să garanteze că tributul va continua să fie plătit.

Deimokos știe prea puțin despre minunile arhitecturale care se înalță pe Acropole și nu-i pasă deloc de progresele din domeniul sculpturii, al filosofiei și al matematicii, care fac rasa umană să înainteze într-un ritm fără precedent. În timp ce se poticnește în tunelul întunecos, cocoșat sub greutatea sacului său de minereu, Deimokos știe doar cum au fost plătite toate aceste progrese.

A DOUĂSPREZECEA ORĂ A NOPȚII
(05.00-06.00)

Pictorul de vase începe un proiect

El se autointitulează „al treilea Polygnotus“. Dacă mânuiești o pensulă în Atena, nu poți pretinde acest nume fără să fii extraordinar de bun în ce faci. Numele are rezonanță. Primul Polygnotus a fost din Thasos. El însă nu picta vase, considerând probabil că o asemenea activitate ar fi ceva mult sub nivelul său.

Dar acel Polygnotus era excepțional de bun la picturi murale.

Mergeți pe Calea Panelenică spre Parthenon și, când intrați în Agora, între Stoa Regală și Stoa lui Hermes, veți zări, în față și ușor la stânga, Stoa Pictată. O stoa este o colonadă lungă, cu acoperiș, care permite desfășurarea afacerilor publice și pe vreme rea. Aceste stoa sunt decorate, dar nici una nu este mai decorată decât Stoa Pictată. Este renumită în întreaga lume greacă pentru picturile sale epice realizate de doi artiști – Micon din Atena și Polygnotus din Thasos.

Prima contribuție a lui Polygnotus a fost o lucrare epică descriind căderea Troiei. De asemenea, artistul a contribuit la o descriere a bătăliei de la Maraton realizată de Panaeus, o rudă apropiată a lui Pheidias, sculptorul care a realizat statuia Atenei Parthenos și a lui Zeus din Olimpia. De fapt, Panaeus a pictat, de asemenea, o mare parte din statuia de la Olimpia. Polignotus nu a pictat la comandă, deoarece era un om bogat și nu avea nevoie de bani. Mai degrabă, a pictat pentru a-și exercita talentul prodigios și pentru a dărui înapoi ceva orașului care îl adoptase.

Cel de-al doilea Polygnotus a fost un specialist în vase mari: amfore, *hydria* – vase folosite pentru transportul apei - și *krateros,* bolurile mari și deschise folosite pentru a amesteca vinul la petreceri.[6] Vasele mai mici sunt pentru băut sau pentru a face libații sacre în cinstea zeilor.

Al doilea Polygnotus a fost un om ocupat, deoarece ceramica este omniprezentă în viața ateniană. Cetățenii foarte bogați preferă bolurile făcute din metale scumpe, dar toți ceilalți folosesc ceramică.

Oale sunt peste tot, de la urne decorative concepute pentru a impresiona oaspeții din *andron*, la vase de gătit pântecoase și la oale de noapte (uneori remarcabil de elegante) de sub paturi. De fapt, „al treilea Polygnotus“ a văzut o cană de băut din ceramică pe care era pictată o femeie folosind o oală de noapte. Gama de subiecte de pe vesela ateniană este remarcabil de diversă.

La fel ca argintul attic, ceramica ateniană este râvnită în întreaga lume mediteraneeană, nu neapărat pentru calitatea argilei din care este făcută, ci pentru frumusețea operelor de artă de pe ea. Mii de vase părăsesc Atena în fiecare an, având ca destinație locuri foarte îndepărtate, precum Iberia și India. Pentru a-și echilibra volumul de muncă, al doilea Polygnotus a petrecut mai puțin timp pictând vase și mai mult timp patrulând prin atelierul său, împărțind palme pe la spate și lăudând pe furiș o duzină de tineri pictori pe care îi instruia în stilul său. Cel mai bun elev al său a fost un tânăr pe nume Kleophon. Mai târziu, Kleophon și-a lansat propriul atelier, într-o clădire situată nu departe de „fabrica“ maestrului său. (Atât de mulți olari și pictori lucrează aici, încât zona este numită în mod obișnuit „Keremeikos“, cartierul olarilor.) De la moartea fostului său îndrumător, în urmă cu patru ani, Kleophon a început să se autointituleze „al treilea Polygnotus“.

Astăzi, Kleophon a început să lucreze mai devreme decât de obicei. Îl așteaptă o zi lungă. La fel ca regretatul său maestru, Kleophon lucrează în principal cu vase mari, în acest caz un krater decorativ de tipul cunoscut sub numele de „volută“ (de la mânerele strânse și încolăcite din partea superioară

care seamănă cu volutele, buclele din vârful coloanelor arhitecturale). Clientul este dramaturgul Euripide, care dorește un vas pentru a celebra noua sa piesă, *Herakles*. Când Kleophon a sugerat să picteze ceva legat de mitul lui Heracle, bătrânul dramaturg nu a fost de acord. După ce lucrase cu musculosul erou în ultimul an, Euripide dorea ceva diferit, o schimbare.

În cele din urmă, cei doi au căzut de acord asupra unei picturi care să înfățișeze o procesiune dedicată lui Apollo, zeul teatrului și al artelor. Zeul va fi așezat într-un peristil care conține două trepiede de bronz de tipul celor acordate dramaturgilor câștigători la Dionisii. Pictura în ansamblu este complexă, așa că Kleophon trebuie să înceapă devreme.

Firește, el nu va picta figurile în sine, ci spațiul din jurul lor. La fel ca toți pictorii de vase contemporani, el folosește stilul cu figuri roșii. Acesta presupune pictarea pe un înveliș gros și lucios. Acest „înveliș" nu este consecința călcatului din neatenție în conținutul unei oale de noapte golite într-un mod condamnabil social (din păcate, o experiență frecventă la Atena), ci o argilă specială – o pastă foarte rafinată aplicată peste argila normală a vasului, care se înnegrește la căldura intensă a unui cuptor.

Procesul propriu-zis este mai complex. Fără alte intervenții, învelișul aplicat peste argila normală se coace într-un mod foarte asemănător cu aceasta. Pentru a obține însă acea nuanță de un negru intens, cuptorul este mai întâi lăsat deschis, permițând argilei să se coacă până devine roșie. Această culoare apare deoarece argila ateniană este o argilă secundară, adusă de apele râurilor în urma ploilor abundente. În cursul

procesului, argila captează particule de fier, deoarece râul spală și straturi de minereu din acest metal. Când sunt arse, fragmentele de fier se oxidează și dau argilei culoarea ruginie caracteristică. Comparați acest lucru cu, de exemplu, vasele corintiene din argilă săpată din straturi adânci: bogate în caolin și conținând puțin fier, vasele corintiene sunt de un alb cremos.

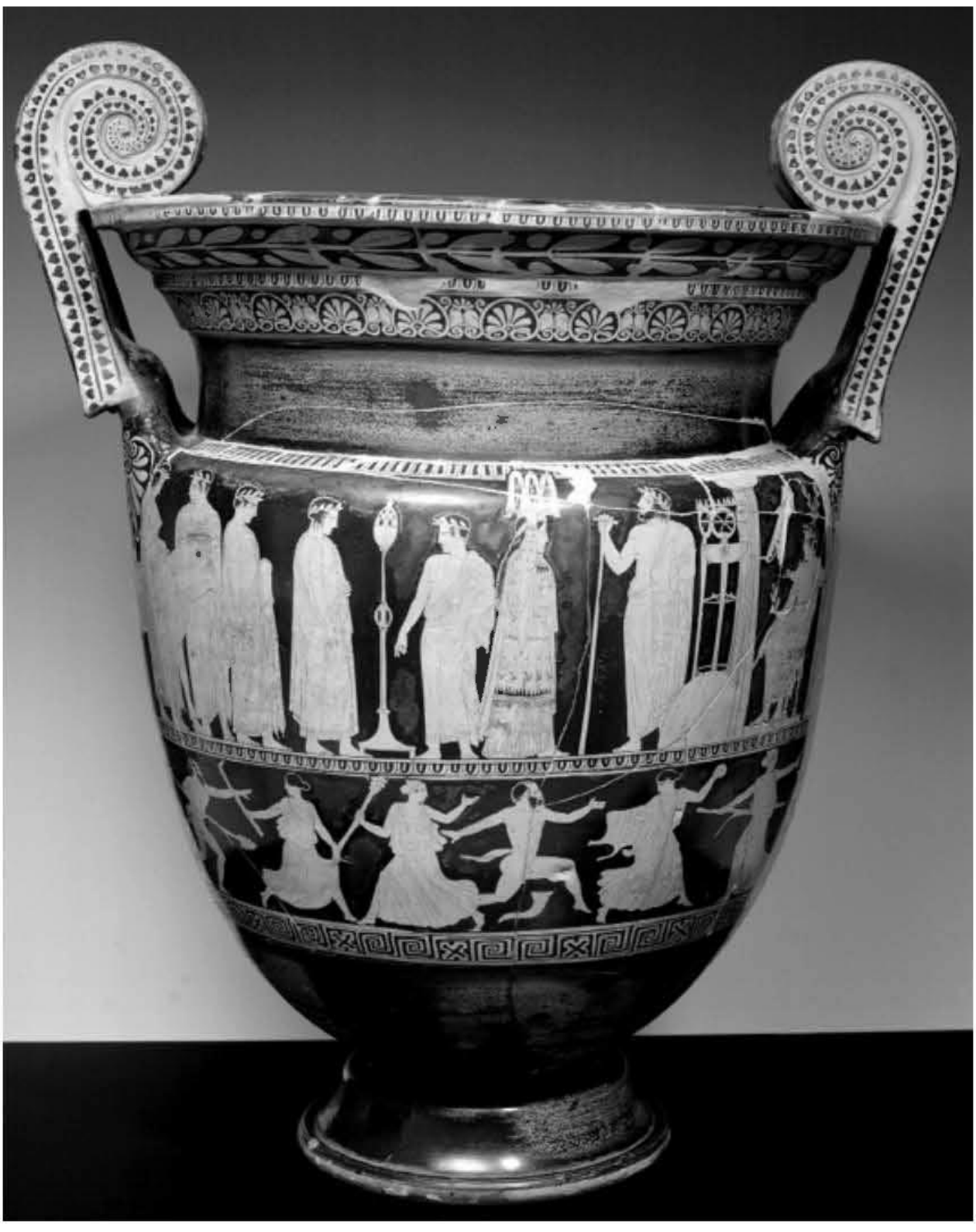

Proiectul finalizat al lui Kleophon, 2 500 de ani mai târziu

Învelișul folosit pentru a picta un vas cu figuri roșii este mai fin decât lutul din restul vasului și se coace mai repede. Atunci când cuptorul este închis, alimentarea cu aer este limitată, iar în foc se adaugă lemn „verde“ netratat. Acum, învelișul își dezvoltă

textura neagră strălucitoare, prin procesul chimic de reducere. Odată ce învelișul și-a schimbat culoarea, focul este redeschis și arderea se încheie la o temperatură mai scăzută.

În lumina zorilor, Kleophon dă târcoale vasului ca un prădător care își evaluează unghiurile de atac. Argila nearsă a fost pregătită de meșterul său olar în seara precedentă. În ultimele zile, acesta a rafinat argila de râu, amestecând-o cu apă și eliminând impuritățile pe măsură ce ele se scufundau pe fundul bolului de amestecare. Pentru vasele de gătit obișnuite, acest lucru se face o singură dată – dacă se face. Totuși, acesta este un proiect de prestigiu, menit să laude pretutindeni bunul-gust al lui Euripide și priceperea lui Kleophon. Argila fină ca mătasea a fost purificată de nu mai puțin de șase ori.

După ce a considerat că lutul este suficient de fin, olarul l-a așezat pe o roată plată de aproximativ doi metri lățime. Un ucenic a învârtit roata cu o viteză atentă și constantă, în timp ce olarul a tras în sus lutul cu ambele mâini. După ce vasul finalizat s-a uscat timp de zece ore și a dobândit o textură fermă și lucioasă, olarul a luat o cârpă fină de piele de căprioară și a „lustruit“ lutul. Acest proces aliniază plăcuțele microscopice de argilă de la suprafață, făcând vasul mai dur și mai neted. Baza și mânerele se află în apropiere, pe o pânză căptușită cu nisip, așteptând să fie fixate odată ce pictorul își va fi desăvârșit opera.

Kleophon studiază un set de șase țigle de lut, reprezentând cele două imagini pe care intenționează să le transfere pe lut. Pe registrul principal, cel superior, Apollo însuși trebuie să fie înfățișat stând

tolănit pe un pat de banchet, în peristil (cunoscut sub numele tehnic de *sacrellum*), care are forma unuia dintre micile temple în onoarea sa, numite Odeon.

Imaginile arată că procesiunea este formată din șase adolescenți fără barbă, împodobiți cu cununi și purtând tunici ceremoniale subțiri, care le lasă un umăr gol, dar care coboară până la glezne. În fruntea procesiunii se află o femeie care poartă pe cap un coș de sacrificiu. Kleophon privește femeia și se încruntă. Rochia ei plisată, cu mai multe straturi, cu broderii bogate, va necesita ore de muncă minuțioasă pentru a fi transferată pe vas – iar greșelile pe lut sunt diabolic de greu de ascuns.

Un personaj care întâmpină procesiunea în numele lui Apollo stă lângă tripodurile de bronz. Kleophon vrea ca acesta să îl sugereze pe Euripide, dar nu să semene cu el atât de mult încât vasul să devină un portret făcut din vanitate. Așadar, bărbatul este mai în vârstă decât tinerii din procesiune, dar nu atât de bătrân ca Euripide. Barba este neagră în loc să fie sură (oricum, pentru a obține o nuanță de gri ar fi nevoie de o pastă de lut special colorată, iar Kleophon este destul de ocupat în această dimineață). Toiagul în care se sprijină bărbatul este un tip preferat de Euripide, ridicându-se până la înălțimea umărului și având la vârf o bară transversală în formă de T.

Apollo însuși (și Kleophon îi cere scuze mental zeului pentru asta) este frumos, dar are un chip banal. În moduri subtile, vasul va atrage atenția privitorilor de la zeu și o va îndrepta spre portretul sponsorului care a comandat lucrarea. Astfel, femeia care poartă coșul se uită către „Euripide“, la fel ca Apollo însuși. Dar dacă toată lumea s-ar uita la figura centrală

intenția laudativă ar fi un pic cam evidentă, așa încât Kleophon face ca primul bărbat din procesiune să nu aibă privirea ațintită nici spre Euripide, nici spre Apollo, ci să se uite peste umăr. Între timp, ramura de laur sacru pe care o ține Apollo se înclină dinspre el însuși spre Euripide.

În partea de sus, Apollo și-a agățat tolba arcului pe grinzile peristilului, astfel încât arcul este îndreptat și el spre Euripide și nu spre zeu. Între Apollo și dramaturg se află piatra Omphalos, simbolul tradițional al „buricului lumii" din altarul lui Apollo de la Delfi. Pornind de la piatră, privirea este atrasă de personajul al cărui picior este parțial ascuns de ea – adică tot Euripide.

Un panou inferior, mai mic, va sugera din nou Dionisiile, fără a fi atât de vulgar încât să le reprezinte efectiv. In schimb, un cortegiu dionisiac cuprinde satiri și menade dansatoare. Se știe că menadele (adoratoare ale lui Dionysos) își sfâșie hainele în frenezia lor religioasă, dar, pentru a nu atrage atenția de la panoul principal, femeile din pictura lui Kleophon nu-și arată mai mult decât dosul gambelor. Studiindu-și imaginile preliminare, Kleophon se încruntă și, cu un băț de cărbune, ajustează unghiul bastonului purtat de una dintre dansatoare astfel încât – la fel ca palmele întoarse ale dansatoarelor – să arate spre „Euripide" din panoul de deasupra.

O attică formă-n care se-mpletesc
Bărbați, femei, în marmură sculptați,
Cu ramuri și cu ierburi ce foșnesc!
Tu, în tăcere, gândul ni-l abați

Ca veșnicia: rece, pastoral!
Când tinerii de astăzi vor pieri
Tu martoră vei fi la alt oftat
Și pentru alți prieteni vei rosti,
„Frumosul și-adevărul n-au egal,
Și asta-i tot ce-aveți de învățat".

John Keats, „Odă unei urne grecești", 1819

Privind vasul, Kleophon proiectează o imagine mentală a picturii pe suprafața acesteia, prin practica îndelungată de adaptare mentală la curbura vazei. Se oprește și, cu o înjurătură murmurată printre buze, se apleacă pentru a studia suprafața vasului. Acolo unde o porțiune a suprafeței acestuia era un pic prea uscată, olarul își umezise fâșia de piele pentru a o corecta. În cursul acestui proces, el a lăsat din greșeală o picătură de apă să cadă pe lutul nears. Picătura s-a îmbibat instantaneu în suprafața uscată. Aceasta a creat o adâncitură abia vizibilă, dar olarul era prea experimentat pentru a încerca să o corecteze. Știa că Kleophon va vedea adâncitura și va aranja învelișul negru ca să o acopere. Așa că, în loc să deniveleze și mai mult suprafața, olarul a întors pur și simplu vasul, astfel încât pata să fie clar vizibilă în lumina dimineții de la fereastră.

Acum începe partea dificilă. Kleophon ia un bețișor de cărbune și marchează delicat contururile aproximative ale imaginii sale pe lut. Mai târziu, va înmuia în vopseaua vâscoasă o „pensulă" făcută dintr-un singur fir de păr de la coada unui cal și își va trasa imaginile cu ajutorul unor tușe fluide și libere. Ocazional, în cazul în care o linie este deosebit de

importantă, Kleophon o va marca în lut cu un ac fin. (Ulterior, el va umple canelura cu argilă specială, astfel încât suprafața să fie uniformă și netedă peste tot.)

Kleophon este mândru de stilul său curgător și natural. Aceste picturi sunt mult mai ușor de realizat pe vase cu figuri roșii. Figurile negre ale generațiilor anterioare erau mai rigide și aveau un stil literalmente arhaic, deoarece toate liniile roșii de pe figurile negre trebuiau să fie zgâriate minuțios din învelișul negru după ce acesta se uscase parțial. Este mult mai ușor să pictezi cu negru în jurul figurilor și să inserezi linii simple în interiorul acestora.

Când figurile roșii au fost introduse, în urmă cu trei generații, de pionieri precum Euphronios, au produs controverse în lumea restrânsă a industriei ceramice. Cu toate acestea, pozițiile naturaliste și emoțiile foarte umane pe care Kleophon reușește să le imprime figurilor de pe vasele sale ar fi fost imposibil de realizat altfel. Kleophon știe că pictura sa este ușor derivată, deoarece imită conștient liniile naturale, dar elegante, ale sculpturilor lui Pheidias de pe Parthenon. Și de ce nu? Aceste portrete întruchipează spiritul epocii, o încercare de atingere a perfecțiunii care, deși de neatins, provoacă generația următoare să se apropie și mai mult de ideal.

Kleophon face un pas înapoi pentru a-și privi schițele preliminare. Poate că viitorul îi va considera eforturile crude și primitive, mai degrabă așa cum contemporanii săi privesc cu dispreț vasele cu modele grosolane din vremuri mai vechi. Cu toate acestea, Kleophon știe că generația sa ridică ștacheta foarte sus. Cu ochii minții, el își poate vedea lucrarea

finalizată. Acest vas va fi unul de înaltă calitate, simte el. Plin de viață, dar senin, având culori bogate, deși subtile.

Încearcă să faci ceva mai bun, posteritate!

PRIMA ORĂ A ZILEI
(06.00-07.00)

VRĂJITOAREA FACE O VRAJĂ

La est de cartierul olarilor, Celeus pășește pe drumul care trece pe lângă Zidul lui Temistocle. Intră în Scambonidae, o zonă rezidențială înghesuită, cu case destul de murdare. Celeus rămâne pe partea străjuită de zid a străzii pentru a evita să fie nevoit să sară în lateral de fiecare dată când cineva bate la o ușă și aceasta se deschide spre exterior.

Ușile caselor de pe străzile ateniene se deschid de obicei spre o curte mică, în jurul căreia este construită locuința. Chiar și familiile sărace respectă acest model, deși mai multe familii pot împărți o singură casă. Ușa de la stradă reprezintă singurul punct de acces în locuință și, într-un oraș în mare parte lipsit de forțe de poliție, această ușă este cât se poate de sigură. Cu toate acestea, se întâmplă uneori ca bande de huligani să spargă o ușă și să jefuiască incinta.

O ușă care se deschide către stradă este mai greu de spart decât una care se deschide spre interiorul curții. În consecință, majoritatea atenienilor optează pentru siguranță mai degrabă decât pentru

comoditatea pietonilor de pe stradă. Este recomandabil să se bată tare la ușă înainte de a ieși din casă, deoarece trecătorii tind să reacționeze violent dacă li se trântește o ușă în nas fără vreun avertisment.

În acest moment al zilei, ușile se deschid rapid, deoarece întârziații se grăbesc să înceapă lucrul. Cei mai mulți atenieni au început să muncească de mai bine de o oră, deoarece cred că este bine să se trezească înaintea soarelui. Ca proprietar de tavernă, Celeus este scuzat de dezaprobarea vecinilor că s-a trezit târziu. Nimeni nu se așteaptă să-l întâlnească în tavernă în următoarele două ore, când își va zori, cu îmbrânceli și lovituri, sclavii morocănoși să pregătească prânzul.

Taverna lui Celeus nu are succes. Întrebați clienții și aceștia, tot mai puțini, vor menționa vinul ieftin și amar și pâinea veche servită de un personal neglijent, într-un mediu neigienic. Întrebați-l pe Celeus însuși, iar el vă va spune că alți proprietari de taverne conspiră pentru a-l scoate din afaceri. Cât timp soția sa era cu el, taverna era un loc plin de viață și plăcut – în mare parte pentru că soția muncea șaisprezece ore pe zi, în timp ce Celeus se concentra pe degustarea în tihnă a vinului din tavernă.

Acum, Celeus este sigur că alți proprietari de taverne îi invidiau prosperitatea. Aceștia au convins-o pe soția lui să plece în liniște într-o noapte de vară, luându-și toate economiile într-o mică geantă de pânză. Acum, femeia conduce afacerea unei rude care aprovizionează corăbiile cu mărfuri, în Chalcedon, și îi merge destul de bine. Între timp, pentru Celeus lucrurile au luat-o la vale.

Astăzi, el intenționează să riposteze. Le va arăta dușmanilor săi că nu-i pot sabota viața fără să fie pedepsiți. A fost nevoie de ceva timp și de ceva eforturi pentru a descoperi o anumită adresă, dar acum a găsit-o. O monedă de argint oferită cu discreție l-a convins pe unul dintre clienții mai dubioși ai tavernei sale să admită că știe pe cineva care, la rândul său, ar putea cunoaște pe cineva în măsură să îl ajute.

Câteva nopți mai târziu, unul dintre sclavii săi i-a adus un mesaj – din partea unui expeditor necunoscut: „Cartierul Scambonidae, strada de dincolo de mormântul lui Eumolpos. Găsește atelierul tâmplarului și urcă pe scările din spate. Să fii acolo la o oră după răsăritul soarelui".

Eumolpos a fost un erou obscur din vremuri mitice, iar „mormântul" său este un sarcofag ruinat și gol, aflat la o răscruce de drumuri. Pe când Celeus se apropie, un câine își face tacticos nevoile pe monumentul funerar și apoi se îndepărtează. Atelierul tâmplarului este ușor de localizat, căci meșterul tocmai lucrează la o bancă de lemn și bate tare cu ciocanul. Pe măsură ce Celeus se apropie, tâmplarul îi aruncă o privire ostilă. Apoi smucește brusc din cap, arătând către niște scări care urcă pe peretele din spatele clădirii. Cuprins de un fior, cârciumarul urmează instrucțiunile tăcute.

Camera de sus are obloanele trase. Aici s-au ars de curând ierburi care au lăsat în urmă un miros picant și îmbătător. Camera este atât de întunecată încât lui Celeus îi ia o clipă să observe că nu este pustie, cum crezuse. O siluetă întunecată stă la masă, atât de acoperită de voaluri încât tot ce poate vedea bărbatul

este o grămadă negricioasă de pânză. Cu toate acestea, vocea este plăcută și pare surprinzător de educată.

– Celeus cârciumarul. Fie ca zeița Cybele să te binecuvânteze pe tine și pe ai tăi.

– Tu ești vrăjitoarea?

O tăcere ascuțită îl informează pe cârciumar că aceasta a fost o întrebare greșită. În cele din urmă, femeia răspunde, pe un ton calm și monoton:

– Bineînțeles că nu sunt o vrăjitoare. O vrăjitoare ar putea fi acuzată de impietate față de zei. Drogurile pe care le-aș putea furniza ar fi presupuse a fi otrăvuri. Aș fi acuzată de coruperea tinerilor și de subjugarea sclavilor. Iar tu, Celeus, ai avea probleme doar pentru că m-ai vizitat. Autoritățile ne-ar acuza că am săvârșit acte sexuale depravate pentru succesul activităților magice. Sunt doar o preoteasă. Tot ce fac este să te ajut să înțelegi voința zeilor. Să zicem că în anumite circumstanțe îți pot sugera acțiuni care ar putea... favoriza voința zeilor. Dacă ai probleme, eu te pot ajuta. E clar?

Hekate, tripla zeiță a răscrucilor de drumuri

Figura acoperită de voaluri rămâne deodată mută, privindu-și clientul care, măcinat de confuzie, încearcă să dea un sens spuselor sale. Pentru Celeus, (non-)vrăjitoarea pare o figură misterioasă și amenințătoare, pe care a supărat-o cu stângăcia lui. Este posibil ca în acest moment ea să pregătească un blestem tăcut care îi va nenoroci și mai mult viața mizerabilă. Regretă acum că a venit.

În realitate, vrăjitoarea decide că pe viitor va trebui să reducă amestecul de semințe de măselariță și flori de lotus albastru. Când este ars, preparatul îi face pe cei care îi inhalează fumul să fie relaxați, dezinhibați

și vorbăreți. Din păcate, în concentrația greșită sau când îl inspiră persoana nepotrivită, amestecul devine fatal. Vrăjitoarea începe să-și facă griji pentru Celeus.

Ea îl întreabă:

– Ce vrei să facă pentru tine puterile lumii subpământene? Există o femeie pe care o dorești? O femeie care nu se uită la tine și nici măcar nu recunoaște că exiști? Vrei să invoci un demon care să o străpungă, prin ochi, prin urechi, prin stomac, prin sâni și prin părțile femeiești, astfel încât să se gândească la tine și numai la tine? Vrei ca ea să vină la tine, înnebunită de poftă, uitând de soț sau de alt amant, pentru a fi a ta și numai a ta?

Chinuiește spiritul și inima Karosei, fiica lui Thelo, până când va sări în sus și va veni, repede, repede, repede la Apalos, fiul lui Theonilla, acum, acum, acum, plină de poftă și de dragoste...

Fă-o să uite de soțul ei, de copilul ei, și să vină topită de pasiune, de dragoste și de sex – mai ales de sex – cu Apalos, fiul Theonillei, acum, acum, acum, repede, repede, repede.

O VRAJĂ DE „DRAGOSTE“ DIN SECOLUL AL V-LEA Î.HR., *PAPYRI GRAECAE MAGICAE* 19A 50–54

Vrăjitoarea se oprește brusc, realizând că s-a lansat din greșeală în cuvintele unui descântec și că este pe cale să rostească cuvântul mistic *Ablanathanalba*, care îl obligă pe demonul Abraxas să facă exact ce a descris ea.

Celeus cântărește atent oferta vrăjitoarei.

– O să mă coste mai scump dacă femeia locuiește acum în alt oraș?

Apoi, mai degrabă cu părere de rău, dă din cap.

– Nu. Eu caut dreptate. Dușmanii mei m-au blestemat și vreau să-i blestem și eu la rândul meu. Poți să faci asta?

– Eu? Bineînțeles că nu. Crezi că sunt Medeea? N-am spus că nu te pot ajuta, dar sunt o muritoare, iar blestemele mele nu au mai multă putere decât ale tale. Trebuie să invocăm entitățile supranaturale potrivite, să-ți prezentăm cazul și să le lăsăm pe ele să-ți lovească dușmanii. Unele dintre aceste entități pot lovi destul de inventiv.

Celeus o privește cu precauție.

– La care... entități te-ai gândit?

– Hekate, Mormo și Hermes, răspunde prompt vrăjitoarea.

Deja face un inventar mental al lucrurilor de care va avea nevoie. Cea mai mare parte se află în dulapul din spatele ei.

– Mormo, spune Celeus gânditor. Mama obișnuia să mă sperie cu ea când eram copil. Dacă eram obraznic sau o necăjeam pe sora mea, îmi spunea că Mormo va veni noaptea și mă va mușca de nas. Mi se făcea rău de frică.

– Trebuie să mă pregătesc să le invoc, spune vrăjitoarea. Mergi până jos și spune-i tâmplarului să aducă o găină neagră de la cotețul din curtea de peste drum. Și lasă pe masă una dintre drahmele de argint pe care mi le-ai promis. Nu vreau să fi pierdut timpul cu tine dacă te hotărăști să nu te mai întorci.

De fapt, Mormo nu este necesară pentru acest blestem. Va avea însă nevoie de Hekate, zeița-

vrăjitoare și patroana vrăjitoarelor, și de Hermes, atât în rolul său de zeu al comerțului și al afacerilor, cât și în cel de Hermes Psihopompul, călăuza sufletelor morților către Hades. Dar vrăjitoarea a învățat de curând o invocație către Mormo. Ceremonia este scurtă, dar impresionantă, iar ea vrea să o încerce.

Spirit al străzilor, cea strălucitoare care rătăcește noaptea,
Dușmana luminii și prietena și consoarta întunericului,
Cea care te delectezi cu urletul câinilor când sângele curge roșu,
Cea care umblă printre morminte și leșuri transformate în țărână,
Cea care tânjește după sânge și îi îngheață pe oameni de frică
Gorgonă și Lună, Mormo cea cu multe forme
Vino aici, la ritualul nostru de sacrificiu![7]

După ce găina a fost decapitată, vrăjitoarea se întoarce spre vatra rudimentară din fundul încăperii și aruncă o cană plină cu apă clocotită amestecată cu sânge de găină în micul creuzet pe care l-a așezat deasupra focului. Celeus scoate un țipăt înăbușit când sângele se transformă în flacără și un fum întunecat, cu miasmă îngrozitoare, se rotește prin încăpere, atârnând greu în umbră.

– O poți simți, nu-i așa? șoptește vrăjitoarea. Mormo este aici. Ea ne ascultă.

Glasul vrăjitoarei este răgușit, fiindcă a inhalat din greșeală o parte din amestecul de praf de calcar și sulf când l-a adăugat în creuzet. Asemenea lui Celeus, care tremură din toate încheieturile, ea este foarte

impresionată de reacția chimică rezultată. Acum intenționează să cumpere o cantitate mult mai mare de amestec de la furnizorul ei clandestin. Problema este că aerul îmbibat de droguri, sacrificiul solemn al găinii negre și apariția bruscă a temutei Mormo, în cadrul unui spectacol pirotehnic, s-au combinat pentru a-l reduce pe Celeus la o tăcere incoerentă.

– Vorbește! îl îndeamnă vrăjitoarea, iar Celeus, îngrozit, își găsește cu greu cuvintele:

– Blestemă-i! Blestemă-i pe proprietarii de taverne care m-au blestemat. Fie ca Artemis să-și reverse ura asupra Phanagorei și a lui Demetrios în special și să-i distrugă cu desăvârșire.

Celeus a găsit aparent un debușeu pentru furia și frustrarea sa reținute, iar acum cuvintele i se rostogolesc din gură, unul după altul.

– Distruge-le tavernele, nu, distruge-le toate proprietățile. Distruge tot ce dețin. Și pe acel Demetrios care vorbește atât de mieros, leagă-l, leagă-l cu așa un nod! Fă un nod cât mai puternic cu putință! Și încuie-i limba cu un *kynotos*! Da, un *kynotos*!

Un *kynotos* este cea mai slabă aruncare posibilă la jocul de zaruri. Demetrios poate să pălăvrăgească oricât vrea, dar Celeus îl vrea cu limba încleștată, rostind cuvinte bolovănoase, sărace și poticnite, pe care nimeni să nu le poată înțelege.

Vrăjitoarea se ridică și rostește o propoziție de alungare a spiritelor într-o limbă străină:

– *Ananak Arbeoueri, Aeeioyo*. Du-te acum, doamnă, la tronul tău și apără-l pe Celeus de orice rău.[8]

Apoi se ridică fără ifose, traversează camera și descuie obloanele. Atât vrăjitoarea, cât și clientul

respiră adânc ușurați, în timp ce aerul urât mirositor și înecăcios de la fum se dispersează din încăperea care, la lumina zilei, arată cu totul banal.

Vrăjitoarea scoate o tăbliță subțire de plumb dintr-un sertar de sub masă și, luând un stil de fier, începe să o scrijelească cu grijă, aruncând din când în când câte o privire la notițele ei de pe un papirus. Celeus observă că mâna care face inscripția este palidă și delicată, cu unghii bine îngrijite. Stă în tăcere, nebăgat în seamă, până când vrăjitoarea îi înmânează lucrarea terminată.

Uimit, Celeus învârte între degete mica tăbliță de plumb rulată. El posedă, în sfârșit, un blestem. Un blestem autentic, de primă mână, rostit și sfințit în prezența lui Mormo, gata să fie livrat spiritelor din lumea subpământeană.

Citind ce a scrijelit vrăjitoarea, el este puțin derutat de o referire la „ciclul de patru ani". Apoi își amintește că, la fiecare patru ani, la festivalul Marilor Dionisii și la Panelenice, au loc ritualuri mărețe și puternice, care curăță orașul de spirite și de vrăji maligne. O vrajă trebuie să fie exceptată în mod special de la aceste purificări rituale, altfel, odată cu Marile Dionisii care se apropie, blestemul ar fi șters înainte de a-și fi făcut efectul. Celeus este impresionat. Nu s-ar fi gândit niciodată singur la asta. Iată de ce trebuie să angajezi o vrăjitoare profesionistă dacă vrei ca treaba să fie făcută cum trebuie.

Aprobă rapid formularea și îi dă vrăjitoarei numele celorlalți proprietari de taverne. Ea scrie câte un blestem similar pentru fiecare dintre ei și când Celeus se va întoarce peste o oră va avea loc un ritual rapid

de pecetluire. Tăbliţele vor fi împăturite, iar apoi, după ce le va trece prin sânge de găină şi prin cenuşă, Celeus va bate un cui prin ele, pentru a lega vraja.

După aceea, vrăjitoarea va trimite vraja în lumea subpământeană. Nu-i place această parte. Data viitoare când Luna va dispărea de pe cer, ea va trebui să meargă nevăzută la cimitir cu mesajul ei înfricoşător. Va fi singură în întuneric – sau cel puţin speră că va fi singură. Atunci când invoci săptămânal spirite, demoni şi zeiţe întunecate, nu ştii niciodată cu siguranţă ce te poate aştepta în întunericul bântuit. Acesta este celălalt motiv pentru care oamenii vin la ea. Dacă nu merge bine ceva cu o vrajă, aceasta se va întoarce împotriva celui care a făcut-o, nu a celui care a comandat-o.

Mâine este o înmormântare. Biata fiică a lui Alcaeus, care a murit la doar paisprezece ani. Vrăjitoarea se va strecura pe furiş până la mormântul fetei şi va îngropa acolo tăbliţele de plumb în pământ. La lăsarea întunericului, Hermes, care conduce spiritele morţilor la porţile lumii subpământene, va veni după fată. Atras de sigiliile secrete de pe tăbliţele de plumb, Hermes va găsi mesajul şi îl va duce destinatarilor, Hekate, Hermes şi – de vreme ce Celeus a chemat-o în prezenţa lui Mormo – vrăjitoarea nu a avut de ales decât să o adauge şi pe Artemis.

Odată ce tăbliţele sunt găsite şi mesajul transmis, blestemul devine irevocabil. Proprietarii tavernei sunt condamnaţi.

Blestemul finalizat

Descoperită la nord-est de Pireu, în anul 2003, în districtul Xypete, una dintre cele cinci tăbliţe de plumb, împăturită, cu un cui înfipt în ea.

Hekate din Lumea Subpământeană, Hermes din Lumea Subpământeană, Artemis din Lumea Subpământeană

Aruncați-vă ura asupra Phanagorei și a lui Demetrios, asupra tavernelor lor, asupra proprietăților lor și asupra a tot ce posedă ei

Eu, dușmanul Phanagorei și al lui Demetrios, îi leg în sânge și în cenușă cu toți morții

Fie să nu fii eliberat după ciclul de patru ani ce va veni, căci te leg, Demetrios,

Cu cea mai puternică dintre legături, cu un kynotos *pe limba ta.*

DUPĂ TRADUCEREA LUI J. L. LAMONT „O NOUĂ TĂBLIȚĂ CU BLESTEM COMERCIAL DIN ATENA CLASICĂ“, *ZEITSCHRIFT FUR PAPYROLOGIE UND EPIGRAPHIK* 196, 159–174 (2015)

A DOUA ORĂ A ZILEI
(07.00-08.00)

INSTRUCTORUL DE LUPTE ÎȘI PREGĂTEȘTE ELEVII

În Atena, exercițiile fizice sunt o treabă serioasă. Lui Ariston, instructorul de lupte, îi place să le amintească elevilor săi de momentul în care Socrate

i-a reproșat unui prieten pe nume Epigenes că nu era în formă:

> *Oamenii în formă sunt sănătoși și puternici... trăiesc o viață mai bună, mai plăcută și lasă o moștenire mai bună copiilor... În toate utilizările corpului este vital să îl menții într-o stare de funcționare cât mai eficientă. Chiar și atunci când gândești, un proces care pare să nu privească aproape deloc corpul, toată lumea știe că greșelile grave sunt cauzate adesea de o stare de sănătate precară. Cei nepotriviți sunt predispuși la pierderi de memorie. Depresia, melancolia și chiar nebunia pot ataca mintea atât de puternic, încât să alunge din ea orice cunoaștere. Nimic nu protejează un om mai mult decât un corp sănătos și în formă...*
>
> *Oricum, este rușinos ca, din cauza indolenței, să îmbătrânești fără să vezi vreodată ce ai fi putut deveni dacă ai fi permis corpului tău să își atingă întregul potențial de forță și de frumusețe. Chiar ești atât de ignorant încât să nu vezi că acest lucru nu se va întâmpla de la sine?*[9]

Socrate are adesea opinii contrare celor ale concetățenilor săi atenieni, dar pe această temă filosoful, instructorul de lupte Ariston și orașul sunt întru totul de acord. Într-o asemenea măsură încât Atena are nu doar un teren foarte consistent dedicat exercițiilor fizice, ci trei. (Există, de asemenea, mai multe gimnazii minore, unele folosite ca terenuri de antrenament privat pentru atleți profesioniști.) În afară de Academia, unde lucrează Ariston, mai există Lyceum și Cynosarges.

Aceste terenuri de sport sunt situate în afara zidurilor orașului, deoarece exercițiile de atletism au nevoie de mult spațiu. Cynosarges, aflat în suburbiile din sud, este cel mai puțin la modă. Celelalte două gimnazii sunt doar pentru cetățeni, așa că în Cynosarges se antrenează și copiii cu parentaj mixt, precum și copiii nelegitimi. Fără îndoială, această discriminare generează o anumită amărăciune, așa că nu este surprinzător că școala cinică de filosofie s-a dezvoltat la Cynosarges.

Denumirile de Academia și Lyceum sunt asociate cu învățătura, deoarece grecii în general și atenienii în special nu separă educația trupului de formarea minții. Gimnaziile nu sunt anexe ale școlilor, ci chiar școli în sine. În fiecare dimineață, băieții se adună pe grupe la fiecare dintre diferitele gimnazii pentru a primi un antrenament fizic și mental riguros. Instructorii de la gimnaziu își promovează fiecare specialitatea. Ariston face lupte, Socrate vrea ca instructorii să se concentreze pe muzică; alții preferă dansul.

Băieții nu prea au de ales în ce privește participarea. Ei sunt trimiși aici de tații lor, iar în prima treime a zilei numai instructorii și băieții sub șaisprezece ani au voie în incintă.

Nici un exercițiu de gimnastică nu poate egala [dansul] în ce privește frumusețea și dezvoltarea generală a agilității, flexibilității și forței pure. Arta face totul – ascute intelectul, întărește corpul și încântă spectatorul, în timp ce învață istoria [prin intermediul artei antice].

Când gimnaziul se deschide mai târziu și pentru bărbații de toate vârstele, cei care au studiat acolo când erau băieți se întorc pe scenă. În afară de necesitatea de a se menține în formă într-o cultură războinică (fiecare bărbat atenian apt de muncă va ajunge în cele din urmă să lupte în războaie), gimnaziile oferă muzică bună, discursuri științifice sau dezbateri filosofice. De pildă, Socrate vine adesea la Lyceum și se confruntă cu alți vizitatori, apărându-și filosofia personală despre cunoaștere și suflet.

La Academie, lecțiile de astăzi vor începe cu un meci de lupte libere. Gimnaziarhul crede că exercițiile fizice riguroase, practicate la prima oră a dimineții, stimulează creierul. Acest gimnaziarh este atât de convins de importanța exercițiilor fizice, încât ele reprezintă jumătate din programa școlară, muzica și gramatica ocupând cea mai mare parte a restului. Ceea ce crede gimnaziarhul este important, deoarece el – care este și șeful lui Ariston – este stăpânul absolut al domeniului său.

Platon și prietenii săi evocă amintiri în acest mozaic din orașul roman Pompeii.

Gimnaziarhii sunt, de obicei, oameni bogați și importanți. Un gimnaziarh plătește cheltuielile gimnaziului din propriul buzunar – uleiurile folosite de atleți pentru a se curăța, nisipul din arenele de luptă și sclavii care întrețin locul. Succesul său se măsoară în funcție de două criterii: numărul de concurenți pe care îi pregătește pentru marile competiții atletice din Grecia și educația și ținuta tinerilor săi angajați. Este o poziție prestigioasă.

Băieții s-au dezbrăcat deja (cuvântul *gymnasium* provine din grecescul pentru „exercițiu în pielea goală"). Ei sunt protejați de privirile publicului atât de peristilul de marmură care înconjoară zona de

exercițiii, cât și de numeroșii copaci care le oferă umbră. De fapt, crângurile Academiei sunt faimoase.

Când școala este închisă, o activitate favorită a adulților pentru petrecerea timpului liber o reprezintă picnicurile și plimbările printre copaci. Și asta cu atât mai mult acum, când copacii din crângul Academiei se numără printre puținii rămași după invaziile regulate ale spartanilor din războiul anterior. În încercarea lor de a-i atrage pe atenieni în afara fortificațiilor, pentru o luptă directă, spartanii au devastat metodic tot ce se afla dincolo de ziduri și ce socoteau că atenienii ar putea prețui. În semn de recunoaștere a datoriei lor străvechi, pioșii spartani au lăsat intacte crângurile sacre ale Academiei, dar numai pe ele.

O scurtă istorie a Academiei

În povestea mitică a Atenei se afirma că întreaga Attică fusese unificată de eroul Tezeu, adesea în moduri mai puțin onorabile. Punctul cel mai josnic fusese atins când Tezeu a răpit-o pe frumoasa Elena din Sparta, deși aceasta era încă o copilă. Elena a fost ascunsă în Atena în timp ce Tezeu se grăbea să plece într-o altă aventură în lumea subpământeană.

Tezeu nu era acasă când armata spartană răzbunătoare a venit să-și caute prințesa dispărută. Un bărbat pe nume Academos a cercetat cu luare aminte și a descoperit copila dispărută. (Deși Elena avea să fie curând răpită din nou, pentru a-și începe cariera ca Elena din Troia.)

În schimbul salvării orașului lor, atenienii i-au oferit lui Academos un teren bine umbrit lângă râu.

Acesta a devenit un gimnaziu și locul de întâlnire al filosofilor. Faima Academiei va dăinui în epocile următoare, astfel că astăzi există literalmente mii de „Academii“ în întreaga lume. Între timp, Academia ateniană din secolul XXI a revenit la originile sale și este din nou un parc umbrit de copaci.

Ariston așteaptă în timp ce băieții se aliniază în *loutron*, prima încăpere pe care o întâlnești la intrarea în gimnaziu, și acolo își spală și își ung cu grijă corpurile. După lupte, ei se vor îndrepta spre *cotyceum*, unde se vor freca cu mai mult ulei și apoi vor arunca peste ulei praf cernut cu grijă. Aceasta este forma grecească obișnuită de spălare. Săpunul este cunoscut, dar se crede că este folosit exclusiv de barbari. Cine vrea să umble toată ziua mirosind a leșie? În schimb, uleiul de măsline, îmbibat cu ierburi și cu unguente cu miros dulceag, este lăsat să se infiltreze în pori înainte ca acesta și praful să fie împreună răzuite de pe piele cu un instrument din cupru, curbat, numit strigil.

Cred că primele lucruri pe care le simt copiii sunt plăcerea și durerea. Prin acestea se prezintă pentru prima dată virtutea și viciul... Acum, prin educație înțeleg formarea copiilor în obiceiuri adecvate care îi vor face instinctiv virtuoși... Formarea specială în ce privește plăcerea și durerea îi va face să urască întotdeauna, de la începutul vieții și până la sfârșitul ei, ceea ce ar trebui să urască și să iubească ceea ce ar trebui să iubească. Această pregătire poate

fi separată de restul și aceasta este partea care, după părerea mea, poate fi numită pe bună dreptate educație.

Platon, *Legile,* cartea 2, 15 și urm.

Evident, având în vedere numeroasele sale alte preocupări, gimnaziarhul nu poate instrui personal băieții. Alți doi instructori se ocupă de asta. Primul este *paedotribos*, un fost atlet care se concentrează pe antrenamentul și pe dieta cele mai benefice pentru băieții tineri. *Paedotribos* este cel pe care gimnaziarhul îl consultă cu privire la chestiuni cum ar fi dacă să înceapă ziua băieților cu o partidă de lupte energică. Astăzi, *paedotribos* confirmă că, într-adevăr, ar trebui să o facă, atât timp cât este vorba de o luptă „în picioare". Celălalt tip implică o luptă murdară, la sol, care poate deveni foarte dură – într-o asemenea măsură încât, în urma luptelor profesioniste „la sol", uneori doar unul dintre concurenți se mai ridică de jos. Într-o luptă în picioare, învingătorul trebuie să își arunce adversarul la pământ de trei ori. Formarea de perechi între cursanți, pentru acest concurs, este făcută de către *gymnastes*. Ariston este unul dintre acești instructori – adevărații antrenori care supraveghează rutinele stabilite de *paedotribos*. Pentru a se asigura că nimeni nu se accidentează în timpul încălzirii de dimineață, Ariston îi trimite pe cei mai slabi băieți într-un colț al peristilului pentru a-și rafina forța și abilitățile luptându-se cu un sac de pânză umplut cu nisip și agățat de tavan.

Ceilalți băieți sunt dispuși pe perechi astfel încât forța și îndemânarea lor să fie egale, deși uneori un

băiat mai puternic are un adversar mai priceput. Acest lucru îl lasă pe instructor cu problema sa obișnuită: ce să facă el cu Aristocles? Băiatul nu poate fi lăsat pe din afară de la încălzirea de dimineață, deoarece părinții săi sunt atât nobili, cât și puternici. (Mama este o descendentă a vechiului legiuitor Solon, iar tatăl lui Aristocles își trage descendența și mai departe, până la regii Atenei, acum dispăruți.) Pe de altă parte, nu există nimeni căruia băiatul să-i poată fi opus pentru o luptă dreaptă. Privindu-i umerii herculeeni, pare greu de crezut că băiatul are doar doisprezece ani. Nu numai că această bucată de mușchi cu umeri largi este extrem de puternică, dar este și extrem de pricepută. Un alt băiat cu fizicul lui ar putea trece cu bine de lupte doar cu ajutorul forței. Aristocles nu o face. Mai degrabă, el urmează necritic dictonul lui Socrate, conform căruia un om are datoria față de el însuși de a fi cât mai perfect fizic și psihic cu putință. Aristocles a studiat luptele cu aceeași ferocitate lipsită de bucurie pe care o dedică oricărui alt exercițiu fizic și mental. Alți băieți își trântesc doar adversarii la pământ. Aristocles îi aruncă până la jumătatea gimnaziului.

Ariston este tentat să-l înfrunte el însuși pe băiat. El a avut cândva o oarecare reputație ca luptător în orașul său natal, Argos.

Platon

Platon s-a născut în 428 î.Hr., ceea ce înseamnă că în acest moment are doisprezece ani (deși un alt an de naștere, 423, este credibil). Părinții săi au avut legături strânse cu aristocrații conservatori și

reacționari care nu agreau deloc democrația ateniană.

Ca luptător, tânărul Platon a fost, se pare, suficient de bun pentru a concura la prestigioasele Jocuri Istmice. Însă după ce l-a întâlnit pe Socrate a devenit un filosof devotat. Platon și-a fondat propria școală de filosofie la Academie, unde cel mai faimos elev al său a fost un tânăr polimat pe nume Aristotel. Mai târziu în viață, Platon a călătorit la Siracusa în speranța de a-l transforma pe conducătorul acestei cetăți în regele-filosof la care visa.

Călătoria nu s-a încheiat cu bine. Un susținător împătimit al superiorității inteligenței masculine grecești, Platon îi indignează și mai mult pe cititorii moderni cu politica sa socială brutală (de exemplu, el solicita uciderea celor cu probleme psihice, pentru a purifica specia). Cu toate acestea, diferitele sale lucrări – și în principal *Legile* și *Republica* – au pus bazele modului în care civilizațiile occidentale înțeleg lumea.

Poate că tânărul Aristocles este abia la vârsta pubertății, dar are aproape înălțimea lui Ariston și poate este chiar puțin mai lat în umeri decât acesta. *Gymnastes* se menține în formă prin lupte regulate cu colegii săi și nu poate să nu se întrebe cum s-ar descurca tânărul Aristocles în fața unor adversari profesioniști. Asta nu se va întâmpla, bineînțeles. Pederastia este suficient de răspândită printre atenieni ca nici un părinte sănătos la minte să nu permită copilului său, dezbrăcat și uns cu ulei, să aibă

o sesiune de lupte cu un adult, indiferent cât de pure ar fi motivele acestuia.

Gymnastes rezolvă problema trimițând unul dintre elevi să se lupte cu sacul de nisip, ceea ce îl lasă cu un număr impar de luptători. Luptătorul fără partener este, bineînțeles, Aristocles, care îi aruncă instructorului o privire gânditoare și nemulțumită, ceea ce relevă clar că și-a dat seama ce a făcut *gymnastes* și de ce.

Instructorul arată spre cele mai competente trei perechi.

– Voi șase, luptați doar până la prima aruncare la pământ. Cel care câștigă acea aruncare primește dreptul la o trântă cu tânărul Platon, aici de față.

„Platon" înseamnă „lat", în sensul în care un podiș sau un râu puternic este lat. Este o poreclă dată frecvent celor care poartă tunici cu o mărime în plus peste cea obișnuită. În cazul lui Aristocles, numele este atât de potrivit, încât puțini sunt cei care îi spun altfel decât „Platon".

El a învățat gimnastica sub conducerea lui Ariston, luptătorul din Argos. Ariston a fost cel care i-a dat numele de „Platon" datorită constituției sale robuste. După cum ne informează Alexandru în Succesiunile filosofilor, *acesta a ajuns să înlocuiască numele său inițial de Aristocles, [pe care l-a primit] după bunicul său.*

Diogene Laertius, *Platon,* cartea 3, 1

După lupte vine muzica, iar la acest capitol Platon nu strălucește. El are o voce destul de slabă și discordantă. Se descurcă destul de bine cu poezia și, în prezent, își dedică toată atenția unui gen special numit „ditiramb“. Fiind vorba de Platon, va munci la acest lucru fără încetare până când își va recita poezia cu o voce dulce și delicată ca un crin.[10] (Platon va încerca mai târziu să scrie piese tragice. În timp ce ducea o lucrare la un concurs, el s-a oprit pentru a-l asculta pe Socrate care vorbea. Dându-și seama cât de slabe erau cuvintele sale în comparație cu elocvența filosofului, a strigat: „Vino, zeu al focului, Platon are nevoie de tine acum“ și și-a ars piesa pe loc.)

Deocamdată, Platon este gata să alunge în avans frustrările muzicale ale lecției următoare. Își încordează umerii și rânjește complice către cei șase aleși, care își încep luptele preliminare cu o vădită lipsă de entuziasm.

A TREIA ORĂ A ZILEI
(08.00-09.00)

VÂNZĂTOAREA DE PEȘTE ÎȘI INSTALEAZĂ TARABA

În timp ce își instalează taraba, Alcestis îl vede pe negustorul de lână din Eubeea examinând nerăbdător cerul. „Nu-ți face griji, îi spune ea veselă. Nu va ploua!“

Vânzătorul de lână îi întoarce zâmbetul, mai mult din recunoștință pentru înțelegerea de care femeia dă dovadă decât în semn de apreciere pentru abilitatea ei de a prezice vremea. Pentru Alcestis nu contează dacă plouă sau nu. De fapt, ea ar prefera să plouă. Dar dacă ar ploua, vânzătorul de lână ar pierde o zi de comerț. Lâna se vinde în *mina* (o unitate de greutate cu valoarea de aproximativ 630 de grame), iar lâna umedă devine mai grea și, prin urmare, mai scumpă. Tarabele din Agora sunt deschise, aflându-se sub cerul liber, așa încât, dacă plouă, lâna se udă, iar autoritățile pieței nu vor permite vânzătorului de lână să facă negoț în dauna clienților săi.

Acest lucru contează mai mult decât de obicei astăzi, deoarece, în preajma Marilor Dionisii, Atena este plină de vizitatori veniți din toată lumea greacă. Agora – principala piață a orașului, dar totodată bulevard public și spațiu de întâlnire socială – este plină de comercianți din întreaga Mediterană, care oferă bunuri de cea mai bună calitate clientelei formate din turiști înstăriți. Nu există un loc sau un moment în lume în care tarabagiii să aibă o șansă mai bună de a face bani serioși.

Tarabele situate față în față cu a lui Alcestis se desfășoară pe un șir lung, care dă spre partea de est a străzii Panathena. Șirul se întinde pe o jumătate de *stadiu* (aproximativ 84 de metri) de la Stoa Sudică până la nivelul Altarului celor Doisprezece Zei. Dintr-o privire, Alcestis poate vedea papuci persani eleganți și rochii din lână de Amorges țesute atât de fin încât sunt nerușinat de transparente. O altă tarabă are un raft cu pelerine italice roșii și negre făcute din lână groasă de Lucarnia, din care practic picură ulei

de lanolină și care sunt rezistente aproape și la cele mai aprige ploi torențiale. Apoi mai este o tarabă cu mici vase cu parfumuri și unguente arabe rare, iar alături un negustor își încarcă masa cu teancuri de papirusuri în timp ce aruncă și el priviri neliniștite spre cer. Alcestis își amintește că ieri cineva l-a înfruntat pe un omuleț burtos care pipăia covoarele fine din Licia vândute câteva tarabe mai jos.

– Hei, Socrate! Ce te aduce aici? Credeam că o rogojină aspră e tot ce-ți trebuie.

Omulețul s-a îndreptat de spate, iar Alcestis a văzut cum fața lui uimitor de urâtă se luminează de uimire.

– Oh, vin des aici, a spus Socrate, fluturând un braț peste toate rândurile de tarabe. Sunt în permanență uimit câte lucruri de care de fapt nu am nevoie pot exista.

Ei bine, se gândește Alcestis în timp ce așază o altă bucată de pește pe patul său de frunze de sfeclă, el nu are nevoie de peștele meu, asta e sigur. Pun pariu că e un mâncător de peștișori. Un om care preferă anșoa sau pești mărunți și sărați.

Asta este o insultă, dar, spre deosebire de restul Atenei, lui Socrate nu-i pasă ce pește mănâncă. Unele societăți au snobi care se dau în vânt după vinuri scumpe, altele judecă oamenii după bijuterii, îmbrăcăminte sau încălțăminte. Dar încălțămintea nu prea contează când chiar și atenienii bogați merg adesea desculți, așa că oamenii din oraș se judecă între ei după gustul lor în materie de pește. Peștii mici, cum ar fi șprot și anșoa, sunt mâncați de cei care nu-și permit mai mult, dar și de Socrate, deși el și-ar putea permite și altceva. Calamarul este acceptabil la

orice masă, iar cei bogați caută cele mai bune bucăți de ton, pești cu cap cenușiu sau alți pești mari.

Câteva tarabe oferă astfel de delicatese gastronomice, însă atunci când clopotul sună vestind deschiderea pieței, prima luată cu asalt este taraba lui Alcestis Siracusana. Ea vinde anghile pescuite în strâmtoarea Messina. Este unanim acceptat faptul că prințul peștilor, culmea deliciului gastronomic, este anghila. După cum remarcă un dramaturg: „Dacă aș fi un zeu, nu aș permite nici un sacrificiu pe altarul meu, dacă nu ar fi însoțit și de o anghilă". O anghilă obișnuită este servită cu venerație la ocazii speciale. Cu toate acestea, anghila care garantează reputația socială a gazdei la orice dineu este cea mai bună – și aceasta nu este pescuită decât în apele strâmtorii Messina.

„Faptul că poți duce la buze o asemenea mâncare, cetățean al Messiniei, te face mai privilegiat decât ceilalți muritori... căci anghila este regina ospețelor și stăpâna câmpului de luptă culinar." Așa s-a exprimat Archestratos în faimosul său poem *Gastronomul*, iar atenienii, entuziaști, sunt întru totul de acord cu el. Când anghilele din strâmtoarea Messina devin disponibile, atenienii se dau literalmente peste cap pentru a plăti sume uluitoare pentru ele. Pe locul al doilea în preferințele lor se află anghilele din lacurile din Beoția, dar, oricât de delicioase ar fi, acestora le lipsește prestigiul dat celor messiniene de raritatea lor.

De aceea, în urmă cu cincisprezece zile, în Sicilia, Alcestis și soțul ei au încărcat-o pe *Thetis*, mica lor corabie de negoț, cu brânzeturi din Siracusa, amfore cu vin sicilian tare și aproape negru și, mai presus de

toate, butoaie de anghile messiniene – unele sărate, altele afumate, iar altele vii și răsucindu-se sinuos pe fundul butoaielor cu apă sărată. Alcestis vinde în Agora de trei zile, menținând deliberat redusă oferta de anghile, astfel încât acei idioți eleganți crescători de cai cu pungile lor fără fund să se considere norocoși pentru șansa de a-i plăti salariul de cinci zile pentru o singură porție de pește.

Este interesant faptul că la Atena carnea este mai puțin populară, în ciuda uriașelor ospețe cu carne friptă de care se bucurau eroii epopeilor lui Homer. Unul dintre motive este faptul că majoritatea atenienilor obțin carnea prin sacrificii. Printr-o înțelegere străveche cu zeii, divinitatea primește viața animalului sacrificat, precum și pielea, oasele și coarnele acestuia (dacă există). În schimb, oamenii primesc carnea. Totuși, datorită naturii comune a sacrificiului, toți cei implicați primesc o parte egală. Așadar, carnea alocată după un sacrificiu constă de obicei într-o bucată de mușchi, măruntaie și cartilaje, tăiată din carcasă fără să se țină cont de localizarea celor mai bune sau chiar a celor mai potrivite bucăți.

În plus, există și problema imaginii. De obicei peștele se vinde în piețele din Agora sau din Pireu, astfel încât poate fi considerat, în esență, un fel de mâncare urbană. Oamenii care trăiesc la țară au bărbile mânjite cu grăsime de porc. Sofisticatul orășean mănâncă delicat pește alb, acoperit de solzi.

Astăzi este ultima zi în care Alcestis își va pune taraba. Ea a anunțat acest lucru și se așteaptă ca toată marfa să fie vândută într-o oră. După aceea, își va petrece ziua târguindu-și bunurile care îi vor aduce profit acasă: bucățele de mătase, flacoane de vopsea

purpurie din Tyr – singura vopsea cunoscută care nu-și pierde strălucirea după spălare –, vase ateniene și, speră ea, un exemplar în avans al celei mai noi opere a lui Euripide. Dramaturgul grec este venerat în Siracusa, iar o primă ediție a ultimei sale opere i-ar putea aduce lui Alcestis o avere.

Negustorii atenieni și orientali din Agora se vor încrunta de indignare la ideea de a negocia direct cu o femeie. Nici o femeie respectabilă de la est de Pelopones nu ar visa să se târguie în piață. Alcestis a văzut – și disprețuiește în secret – femei aristocrate ateniene atât de înfășurate în voaluri încât sunt practic niște corturi ambulante. Cumpărăturile acestor doamne sunt făcute de servitoare, cărora ele le șoptesc cu discreție la ureche cererile lor. Alcestis își conduce ea însăși afacerile și o face foarte bine.

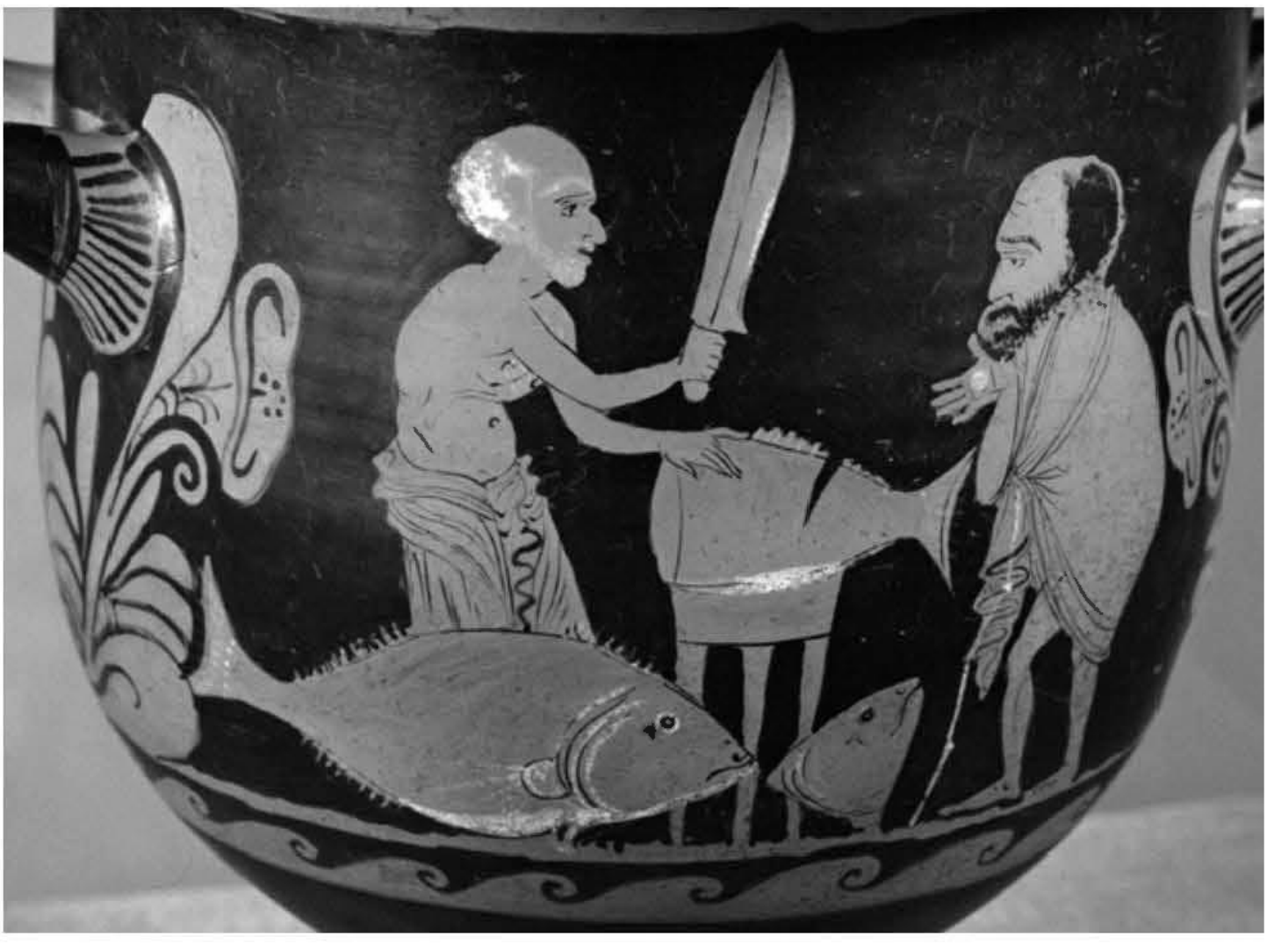

Vânzător de pește și clientul său

Negustorii n-au decât să se indigneze văzându-i fața fără voal. Destul de curând se vor uita și la monedele de argint din mâna ei. Ei știu, de asemenea,

că o femeie atât de dezinhibată în privința înfățișării sale va fi la fel de îndrăzneață în a cere cel mai mic preț – și îl va obține. Alcestis își petrecuse prima parte a săptămânii cercetându-și colegii de tarabă. Ca atare, știe acum care ar fi pentru ea cel mai avantajos preț al fiecărui articol pe care îl caută.

În mod normal, soțul ei ar face treaba asta, dar bărbatul este deja în portul Pireu, pregătind *Thetis* pentru plecare, cu o bâtă din lemn noduros de măslin și cu doi bătăuși angajați la docuri pentru a proteja încărcătura aflată în cală. În afară de pericolele din port, există și drumul anevoios de întoarcere în Italia. După o călătorie ușoară pe lângă Egina, spre Corint, urmează Peloponesul și teribilul viraj în jurul promontoriului mortal de la capul Malea.

Apoi, mica navă de negoț se va îndrepta spre Corcyra, ocolind îndeaproape coasta, în timp ce echipajul se roagă să evite suplele nave ale piraților luburnieni, care se strecoară pe lângă țărm, venind dinspre Albania. Apoi, dacă nici o furtună de primăvară târzie nu va distruge nava în sprintul său peste Adriatica spre portul italic Brundisium, Alcestis se poate aștepta la o croazieră liniștită de-a lungul coastei stâncoase. Vor străbate strâmtoarea Messina, după ce, firește, negustori îi vor aduce zeului protector al regiunii, Zeus Ithomatas, o libație în semn de mulțumire pentru toate anghilele, și apoi nu le rămâne decât să țină drumul drept spre casă, către Ortygia, portul principal al Siracusei.

Acum, mulțimea se adună în dreptul funiei agățate pe post de barieră și care ține pe loc clienții până la deschiderea oficială a pieței. Alcestis își completează pregătirile așezând un mic teanc de greutăți lângă

balanța pe care a obținut-o de la agoranomiști. Agoranomiștii supraveghează piața din birourile lor din Stoa lui Zeus, ceea ce este destul de potrivit, Zeus fiind zeul ordinii.

Pentru a se asigura că bunurile sunt vândute cu măsuri corecte, greutățile din piață trebuie să fie conforme cu standardul oficial. Vai de negustorul acuzat în fața agoranomiștilor dacă greutățile sale sunt puse în balanță și sunt găsite măsluite. Negustorii obișnuiți de la tarabe au greutăți ștampilate cu o bufniță (sigiliul semioficial al Atenei) pentru a arăta că sunt – la propriu – bine măsurați. Vizitatorilor precum Alcestis le este mai ușor să închirieze un întreg set de greutăți de la autoritățile pieței. În acest fel, dacă clienți nemulțumiți se plâng că au primit mai puțină marfă decât au plătit, ea îi poate trimite pur și simplu să le ceară socoteală oficialilor din stoa.

Gândindu-se la asta, Alcestis aruncă o privire scurtă peste umăr la negustorul de ulei de măsline din rândul din spate. În prima zi în care a venit în Agora, acel tarabagiu a fost acuzat că înșală clienții la cântar. Vânzătorul de ulei nu are un set de greutăți și măsuri pentru că masa lui cu picioare înalte are o succesiune de boluri încastrate în suprafață. În partea de jos a bolului se află un robinet. Astfel, atunci când cineva dorește, de exemplu, să cumpere 12 *kyathoi* de ulei (puțin peste o jumătate de litru), vânzătorul toarnă cantitatea respectivă în acel bol și, când bolul este plin, deschide robinetul din partea de jos în orice recipient pe care i-l pune la dispoziție clientul. Cu această ocazie, un client a suspectat că linia care

marchează un bol „plin“ ar fi fost trasă mai jos decât era cazul.

Doi dintre funcționarii pieței veniseră rapid din stoa, drumul fiindu-le deschis de un arcaș scit vânjos, care asigură ordinea în Agora. Funcționarii purtau un vas cu marcaje pe laterale. L-au umplut solemn cu ulei până la valoarea exactă de 12 *kyathoi* și apoi l-au turnat în vasul vânzătorului de la tarabă. Rezultatul a dovedit că, dimpotrivă, tarabagiul fusese prea generos – măsura completă de ulei era mai mică cu un deget decât marcajul.

– Mă îndeletnicesc cu aprovizionarea cetății, zise el, și am funcția de edil. Dacă dorești să cumperi ceva bun de mâncare, îți stau la dispoziție!

Îi mulțumi, pentru că tocmai îmi cumpărasem destul pește pentru cină. Pythias însă, zărind coșulețul meu, începu să scormonească peștii din el, ca să-i privească mai bine.

– Cât ai dat pe gunoiul ăsta?

– Abia i-am scos de la un pescar cu douăzeci de dinari!

Când auzi aceste cuvinte, el mă luă repede de mână și mă readuse înapoi în piața de alimente.

– De la care dintre ăștia, mă întrebă el, ai cumpărat fleacurile acestea?

Îi arătai un bătrânel care ședea retras într-un colț. Numaidecât îl luă la rost cu glasul cel mai aspru, pe măsura autorității lui de edil:

– Voi, îi zise el, ați ajuns să nu-i mai cruțați nici ne prietenii noștri, într-un cuvânt pe nici un străin. De ce vindeți așa de scump niște pește păcătos? Prin

scumpetea alimentelor, veți face din acest oraș, floarea Tesaliei, o pustietate ca meleagurile cele mai părăsite. Dar o să vă primiți voi pedeapsa. Iar tu chiar acum vei afla cum sunt pedepsiți hoții sub administrația mea!

Zicând acestea, răsturnă coșul meu în mijlocul drumului, poruncind subalternului său să calce în picioare peștii mei și să-i zdrobească pe toți, până la unul. Încântat de această probă de severitate, amicul meu, Rythias, mă îndemnă să mă retrag:

*– Dragă Lucius, îmi zise el, eu mă mulțumesc cu această rușine de pomină pe care i-am făcut-o bătrânului!******

„Pedepsirea“ unui negustor de pește, Apuleius, *Măgarul de aur* 1, 25

Alcestis folosește un mănunchi de crenguțe subțiri și drepte pentru a ține mușchii omniprezente departe de peștii ei, astfel încât, la deschiderea pieței, aceștia să pară proaspeți și gata de a fi gătiți. Cu toate acestea, primul client nu cumpără imediat.

În schimb, se uită peste produsele ei și opinează cu voce tare:

– M-aș uita la anghila aceea afumată. Noaptea trecută, tânărul Chryshippos a mâncat o asemenea anghilă și de atunci nu a mai ieșit de la budă. Cât privește anghila proaspătă, se spune că nu trebuie consumată înainte de luna iunie, pentru că afectează umorile corpului.

Alcestis îl privește pe gură-cască.

– Am și anghilă sărată, remarcă ea.

Bărbatul se trage înapoi, cu barba tremurând de agitație:

– Nu, nu din cea sărată! Vai de mine, ultima anghilă sărată pe care am mâncat-o era aproape numai sare. După aceea am băut atât de multă apă, încât am fost în pericol să devin eu însumi un pește. De fapt, chiar și acum mai simt gustul acelei săruri, deși nu-mi amintesc să fi simțit și gustul peștelui.

– Spune-mi, îi cere Alcestis, deloc amuzată de vorbele lui, mai funcționează acest vechi truc cu cineva? Stai deoparte și vorbești de rău despre produs până când un negustor naiv fie scade prețul, fie îți oferă o reducere ca să pleci? Dar cu mine nu-ți merge! Ori cumperi acum, la prețul întreg, ori jur pe Hermes, zeul negustorilor, că nu mai cumperi nimic de la mine. Nici măcar dacă iau toată marfa acasă, nevândută.

Cei doi se înfruntă din priviri, în timp ce alți cumpărători urmăresc duelul tăcut. În cele din urmă, guralivul spune, fără să se sfiască:

– În acest caz, voi lua cele două bucăți de anghilă afumată de acolo, dacă vrei să mi le dai.

Alcestis pregătește rapid comanda, dar înainte de a i-o oferi spune:

– Ah, am uitat să-ți spun: percep o taxă de trei oboli pentru cei care mă critică degeaba. Varsă banii, altfel peștele ăsta va ajunge la domnul din spatele tău, cu o reducere de jumătate de drahmă.

Fără să mai ezite deloc, fostul critic își folosește limba spre a scoate taxa din gură. Monedele ateniene sunt mici. Un obol este cât jumătate din dimensiunea unei unghii și cântărește foarte puțin. O pungă în care să ții banii te face să fii, într-o piață, o invitație

ambulantă la furt, iar tunicile ateniene nu au buzunare. Prin urmare, cel mai simplu mod de a transporta micile monede este să le strecori între gingii și buze, în micile pungi pe care natura pare să le fi creat în acest scop.

Fără să comenteze, Alcestis aruncă monedele în farfuria cu apă care îi servește drept casă de marcat. Apoi începe viermuiala, iar clienții încep să-și tragă coate unii altora, fiecare încercând cu furie să liciteze mai mult decât vecinul său. Prețurile cresc pe măsură ce stocul se diminuează și, așa cum prevăzuse femeia, masa este golită în mai puțin de o oră.

Alcestis tocmai își curăță taraba când un bărbat de vârstă mijlocie vine, grăbit și transpirat, către ea.

– Anghila! A mai rămas vreo anghilă? Mai ai ceva?

Să vină coșuri pline cu bibani
Din Copais, să ne-adunăm în jur,
Să cumpărăm mereu, să-i îmbrâncim
Pe Teleas, Glaucetes, Morychos
Precum și pe-alți mâncăi; Melanthios
S-ajungă-n piață pururi prea târziu,
Când totul s-a vândut, și să ofteze,
Apoi să cânte stihuri din Medeea:
„O, eu, pierdut și prăpădit ce sunt,
Ei mi-au furat-o când dormea în sfecle...“ ******

Aristofan, *Pacea* l, 1002

Alcestis scutură din cap. Bărbatul stă în picioare, gâfâind. Evident, s-a repezit aici cât de repede a putut, din orice treabă care-l întârziase.

– Mă cunoști, nu-i așa? Sunt Melanthius, dramaturgul tragic. Sunt celebru. Trebuie să ai ceva rezervat pentru clienți speciali. Voi plăti dublu.

Dramaturgul începe să scormonească cu disperare printre frunzele de sfeclă de pe masa lui Alcestis în speranța să găsească măcar o bucată de pește trecută cu vederea de clienții dinaintea lui. Se oprește la auzul unui chicotit din spatele lui. Un tânăr bine îmbrăcat, cu ten pământiu, stă în picioare și rânjește. Melanthius își ridică mâinile în sus, îngrozit.

– Aristofan, nu! Mi-am pierdut anghilele, iar tu ai de gând să spui lumii. Nu ai face asta, nu-i așa? Nici măcar tu...!

A PATRA ORĂ A ZILEI

(09.00-10.00)

VIZITATORUL SALVEAZĂ O VIAȚĂ

Doi bărbați părăsesc Agora. Sunt adânc implicați într-o discuție, deși conversația este întreruptă periodic de savurarea prăjiturilor cu miere și mere pe care le-au cumpărat de la o tarabă înainte să plece. Trecătorii se uită curioși la cei doi, căci bărbatul mai în vârstă este în mod clar elevul. El ascultă cu atenție și se oprește periodic pentru că reține în memorie vreun detaliu.

Acest lucru îi surprinde pe mulți, căci Phoikos este un medic respectat, având propriii elevi. Bărbatul mai

tânăr – un tip voinic, în jur de patruzeci de ani – este un străin. Accentul său are ritmul de cântec care îi caracterizează pe cetățenii din estul Mării Egee. (În multe orașe din est, greaca attică a suferit mutații în diferite dialecte. De fapt, graiul cetățenilor din Soli, în Asia Mică, a devenit atât de predispus la erori, încât greșelile gramaticale grave vor fi numite pentru totdeauna „solecisme".) Acesta este Hipocrat din Kos – un om care își acceptă titlul de cel mai mare medic din lume fără falsă modestie, ci ca o simplă constatare a faptelor.

– Este vorba de întregul corp, spune Hipocrat. Dacă stai să te gândești bine, când plămânii au febră, nu este și creierul oarecum tulburat? O tăietură la mână poate duce la un flux sangvinolent din intestin. O burtă grasă este un semn că persoana care poartă acea burtă va muri mai repede, indiferent de cauze, decât ar muri dacă ar fi zveltă. Aceasta este problema, înțelegeți, pe care o am cu școala din Knidos. Dacă există o problemă cu ficatul, ei tratează ficatul, ca și cum ficatul nu ar fi, am putea spune, parte a unei comunități de organe din corp. Am observat că problemele cu ficatul pot deveni probleme cu pielea, dar și cu rinichii. O tumoră începe într-o parte a corpului, dar rădăcinile sale se adâncesc în altă parte. Trebuie să tratezi corpul ca un întreg.

Phoikos scoate dintre dinți o fărâmă de măr. Așadar, o tumoră rebelă trebuie extirpată, înainte ca aceasta să se extindă și să afecteze alte organe – trebuie să transmită această analogie prietenului său, Nicias. Un politician și orator priceput, Nicias se va bucura să folosească cuvintele lui Hipocrat într-un discurs de condamnare a rivalului său, Alcibiade.

Phoikos împărtășește opinia lui Nicias că tânărul Alcibiade este tumora orașului lor. El strică organismul politic al Atenei prin rătăcirea sa, prin comportamentul său nesăbuit și prin lipsa de respect față de bătrâni și față de zei.

Alcibiade este un candidat evident pentru ostracizare. Atenienii pot vota pentru exilarea unui politician pe o perioadă de zece ani. Nu pentru că acesta ar fi săvârșit ceva ilegal, ci pentru că restul cetățenilor îl consideră un pericol pentru organismul politic al Atenei.

Nicias ar putea argumenta că Alcibiade ar trebui să fie ostracizat, așa cum medicii extirpă o tumoră înainte ca aceasta să afecteze restul gazdei sale. Analogia medicală ar putea ajuta la explicarea acestui lucru poporului. Phoikos este convins că Alcibiade trebuie exilat înainte de a antrena Atena în acea expediție periculoasă și stupidă în Sicilia.

Lui Phoikos i se pare brusc că a pierdut complet din vedere ce a spus Hipocrat în ultimul minut. Este salvat de la a recunoaște acest lucru de un bărbat cu o tunică decolorată care se împinge prin mulțime.

– Phoikos! L-a văzut cineva pe doctor? A ieșit din Agora pe strada asta. Îl caut pe Phoikos!

– Eu sunt Phoikos.

– Vino, te rog, imediat. A avut loc un accident. Tamburul unei coloane a căzut peste un om.

Bărbatul care caută ajutor sare de pe un picior pe altul de nerăbdare.

– Este aici, la templul Hephaestion, unde facem reparații. Un tambur din coloană a alunecat de pe un cărucior și a căzut peste picioarele tânărului Deculion. Deci îl vei ajuta?

Dar când pune această întrebare, el se află mult în spatele celor doi medici. Aceștia au luat-o deja la fugă pe stradă și ajung la timp pentru a-i împiedica pe muncitori să ucidă rănitul.

Bărbații au înfipt niște prăjini de lemn, ca niște pârghii, sub tamburul masiv de piatră și se pregătesc să îl desprindă de pe corpul uman care zace inert pe pavaj. În apropiere, lângă o pereche de boi înjugați la o căruță, se află o mulțime de gură-cască, oferind sfaturi, comentarii și rugăciuni, în egală măsură.

Phoikos face o pauză pentru a trage aer în piept. Între timp, Hipocrat îi împinge pe muncitorii înarmați cu prăjini, fără să se sinchisească de protestele lor, și îl dă la o parte pe bărbatul aplecat asupra victimei. Apoi palpează cu prudență abdomenul tânărului căzut.

– Respirație superficială, puls slab. Piele palidă și umedă. Există o contuzie mare și o umflătură în partea posterioară a craniului. Nu există depresiune și osul nu este rupt. A fost acest om lovit la cap?

– Nu știu. Dar a căzut rău, spune unul dintre muncitori. Probabil că s-a lovit cu capul de pavaj. De atunci nu s-a mai mișcat și nu a mai vorbit. Dar nu este tamburul ăsta greu principala problemă? Trebuie să îl ridicăm de pe el.

Coloanele precum cele din fațada acestui templu nu sunt sculptate dintr-un singur bloc de piatră. Cele mai multe coloane au o înălțime de două sau de trei ori mai mare decât a unui om și chiar și găsirea de piatră potrivită pentru a face astfel de monoliți ar fi o muncă grea. De aceea, în mod obișnuit, coloana este făcută din bucăți circulare de piatră, numite tambururi, care au înălțimea de aproximativ un cot și

sunt perfect plate în partea superioară și inferioară. Unele tambururi au în suprafețele plate orificii unde pot fi introduse tije metalice, pentru a le fixa între ele. De obicei însă, simpla greutate a unui asemenea tambur de coloană îl menține în poziție.

Războinic rănit, bandajat pe câmpul de luptă

Odată ce toate tambururile au fost unite într-o coloană, muncitorii pun pastă de ciment amestecată cu piatră pulverizată în spațiile libere și șlefuiesc cu grijă, astfel încât îmbinările să nu se distingă de restul coloanei. Tamburul aflat pe picioarele tânărului Deculion este destinat bazei unei astfel de coloane și este o bucată de marmură grea.

Hipocrat explică:

– Dacă veți îndepărta acel tambur, moartea băiatului va fi rapidă și sigură, în loc de foarte

probabilă, așa cum se întâmplă acum. Sângele care se scurge în membrul afectat tulbură umorile corpului, vedeți? Dar faceți cum vreți. O moarte rapidă i-ar putea face o favoare băiatului, e adevărat, dar dacă procedați astfel el nu mai poate fi pacientul meu. Principiul fundamental al școlii mele este: „În primul rând, să nu dăunezi".

Muncitorul se uită contrariat la Phoikos:

– Cine naiba mai e și ăsta?

– Este Hipocrat din Kos, cel mai mare doctor al epocii noastre. A călătorit în Egipt și în Babilon și știe mai multe despre medicină decât zece ca mine la un loc. Aș spune că asta e ziua norocoasă a băiatului – doar că, evident, nu este. Dacă vreți să-l salvați, faceți tot ce spune Hipocrat – și nu vă supărați. Uneori, el poate fi cam aspru.

Hipocrat ignoră referința de caracter dată de tovarășul său.

– Piciorul trebuie să dispară, spune el și arată carnea mutilată dintre tamburul coloanei și pavaj. De fapt, a dispărut deja. Trebuie să-l tratăm ca și cum ar fi un caz de cangrenă și să-l îndepărtăm sub articulație. Phoikos, ia notițe – chiar dacă acest pacient moare, documentația va fi utilă.

– Este destul de lipsit de inimă, remarcă un spectator, iar Hipocrat își ridică privirea spre el:

– Viața este scurtă, dar arta medicinei rezistă. Ceea ce ar fi lipsit de inimă ar fi să stai deoparte și să nu faci nimic pentru a-l ajuta pe acest băiat, nici să înveți pentru a-i ajuta mai târziu pe alții. A sta deoparte în ignoranță este exact ce faci tu, înțelegi? Ca să nu devii mai curând rău decât inutil, stai potolit și ține-ți gura.

Hipocrat se întoarce spre colegul său doctor.

– Phoikos, voi tăia aici, unde nervii sunt deja secționați. Este carne vie, iar tăierea acesteia nu este recomandată. Dacă pacientul este treaz, el va leșina rapid și probabil că nu se va mai trezi vreodată. Pacientul nostru este inconștient și probabil că va muri oricum, așa că trebuie să încercăm. Care este principalul pericol aici?

Hipocrat

Când vorbim despre o persoană aflată în convalescență sau a cărei boală recidivează, ori despre o suferință cronică sau acută, folosim termeni introduși de Hipocrat, „părintele medicinei".

Hipocrat a stabilit cu fermitate că medicina este o știință separată de religie și de teurgie. (Teurgia este folosirea mijloacelor supranaturale pentru a efectua un tratament, cum ar fi rugăciunea, amuletele magice și sacrificiile.)

Hipocrat a stabilit principii științifice de observație, diagnostic clinic și protocoale pentru procedurile medicale. Amputarea descrisă aici este preluată direct din „Corpusul hipocratic" – texte scrise (se presupune) de Hipocrat și de succesorii acestuia la școala de medicină pe care a fondat-o pe insula natală Kos. „În primul rând, să nu faci rău" este un dicton încă încorporat în jurământul lui Hipocrat, depus de mulți medici moderni. Un alt citat – uneori redat ca *„Ars longa, vita brevis"* și tradus ca „Arta e lungă, viața este scurtă" – a fost confiscat de literați, dar a fost aplicat mai întâi la arta medicinei.

Hipocrat avea cel puțin optzeci de ani când a murit, iar unele relatări spun că ar fi trăit mai mult de o sută de ani. Numele său înseamnă „putere a cailor“ și, din punct de vedere metabolic, personajul chiar așa a fost.

– Hemoragia?

– Corect, hemoragia. Vasele mari de sânge au fost secționate, iar osul este zdrobit. De obicei, cu un picior atât de mutilat, aș aștepta și aș lăsa cangrena să separe osul ca un proces natural. La urma urmei, carnea care supurează este mai greu de privit decât de tratat. Totuși, nu putem face asta aici, înțelegi, iar o anumită hemoragie în momentul crizei este utilă, pentru că elimină umorile rele din locul rănii. Ce remediu pentru hemoragie sugerezi?

– Arderea cu fierul înroșit în foc?

– Posibil, într-adevăr posibil. Situațiile disperate necesită măsuri disperate. Totuși, voi încerca mai întâi compresia. Am văzut pacienți care și-au revenit, chiar și atunci când cangrena a cuprins un picior până la nivelul femurului. Am nevoie...

Hipocrat își îndreaptă ochii în sus, în timp ce scormonește prin minte.

– Apă... Apă curată, ai grijă, câteva vase cu apă călduță și unele cu apă fierbinte. Oțet. Miere. Frunze de smochin. Rășină de pin. Și am nevoie de pânză – un cearșaf curat. Cumpără-l de la piață. Mai adu-mi un cuțit, cât mai bine ascuțit, iar lama să nu fie ruginită. Și piele – cam atât, spune Hipocrat și ridică mâinile, lăsând un spațiu de aproape cinci centimetri

între vârfurile degetelor. Piele cartagineză, dacă găsești. Altfel, orice piele, întinsă și subțire.

– La ce folosești pielea? întreabă Phoikos, ros de curiozitate.

– Voi face aici o rezecție în formă de pană. Hipocrat trasează un „V“ inversat chiar sub genunchiul pacientului, fiind nevoit să-și bage degetele sub tambur când ajunge la vârful V-ului.

– Vezi acea umflătură de la picior, Phoikos? Osul este sfărâmat, așa că aici, în vârful V-ului, vom lăsa cel mai puțin carne. Tragem laolaltă fâșiile mai lungi de carne sub os, acoperim ciotul cu piele și îl comprimăm cu bandaje. Pielea va face toată carnea să se lege de ea însăși și nu de pânză.

Hipocrat împunge cu degetele chiar sub osul rupt și se uită dacă pacientul tresare. Dar acesta nu face nici o mișcare.

– Avem nevoie de acel cuțit acum! strigă Hipocrat, făcându-i pe unii din mulțime să se dea înapoi, surprinși. Privind în jos, către pacient, el mormăie.

– În primul rând, diagnosticul. Ce este corect și ce nu este la locul lui. Ceea ce este evident și ceea ce este necesar să fie cunoscut. Ce se poate afla prin examinare vizuală, apoi prin atingere, apoi prin auz. Chiar și mirosul și gustul pot transmite informații. Apoi înțelegerea datelor, fără de care toate celelalte observații sunt inutile. Am făcut asta. Apoi, avem nevoie de claritate. Să știm ce-i cu pacientul, cine se ocupă de operație, ce instrumente sunt disponibile, ce lumină avem. Trebuie să ne fie clar câte lucruri sunt de făcut, care sunt acestea și în ce ordine le vom face. Eu ar trebui să stau *aici*, pentru că lumina este lumina obișnuită, de la soare, și cade *astfel* pe zona de

operație. Îmbrăcămintea mea nu stânjenește operația. Unghiile mele sunt tăiate. Asistentul meu este rezonabil de competent. Acum avem nevoie de instrumente, așezate atent și în ordinea utilizării. Tu, Phoikos, mi le vei da la mână. Pregătește-le dinainte și fă cum îți spun eu.

În spatele lui Hipocrat, trecătorii s-au și repezit să-i îndeplinească ordinele. Dacă există o criză, Atena este locul potrivit ca ea să fie rezolvată cu succes. Atenienii reacționează rapid și cu sânge-rece în situații de urgență, înainte de toate poate tocmai din cauza obiceiului lor nefericit de a provoca astfel de situații de urgență. În doar câteva minute, Hipocrat are toate materialele cerute. Un cuțit de jupuit piei, foarte ascuțit, este deja în mâinile sale și, în spatele lui, șeful echipei de muncitori se ia la harță cu tarabagiul care a furnizat pânza de in.

– Voi doi – ține-l strâns pe băiat de umeri. Probabil că va rămâne inconștient, dar nu vreau să se zbată ca un pește pe uscat dacă simte cuțitul. Phoikos, avem nevoie de o compresie temporară aici, la mușchiul adductor magnus. Există o arteră majoră între tibie și peroneu, iar când o voi tăia, trebuie să oprești sângele din artera femurală. I-am văzut pe egipteni făcând acest lucru. Este ca și cum ai pune un baraj pe un râu, în amonte, înainte de a sparge digul de mai jos. Și să știi că funcționează. Tu apeși acolo și sângerarea de aici va fi redusă până când vom închide și comprima rana.

– De ce nu lăsăm pur și simplu compresia pe coapsă, dacă este atât de eficientă? întreabă Phoikos.

– Nu funcționează, înțelegi? Dacă legi un bandaj sau o ligatură prea strâns, din anumite motive partea

inferioară se mortifică și, în cele din urmă, putrezește. De aceea, chiar și în cazul compresiei sub genunchi, vom apela mai curând la greutatea bandajelor decât la strângerea lor.

Hipocrat lucrează fără probleme, răsucind ocazional cuțitul pentru a separa fibrele musculare cu mânerul subțire în loc să le taie cu lama. Nu prea are nevoie de Phoikos – ceea ce este foarte bine, întrucât acesta este ocupat cu înfigerea unei articulații în partea superioară a piciorului în punctul indicat de Hipocrat.

Când se oprește pentru a-și mișca puțin cotul amorțit, Phoikos provoacă fără să vrea o scurgere de sânge pe locul operației și se alege cu un potop de înjurături iritate din partea lui Hipocrat. Phoikos își schimbă acum poziția, astfel încât să poată menține o presiune constantă. Ceilalți muncitori s-au transformat în bariere umane împotriva mulțimii care pune presiune pe ei, străduindu-se să vadă cât mai de aproape operația în curs.

– Piele, cere Hipocrat, după care examinează cu dezgust foaia subțire care i se întinde. Asta-i de la perdeaua unei uși de toaletă? În timp ce irig rana cu oțet, freacă pielea și unge ușor cu miere partea cea mai curată. Va trebui să fie de ajuns. Acum, modelăm acest bandaj ca pe o cupă și îl așezăm peste ciotul acoperit cu piele... chiar așa.[11] Mierea ajută la prevenirea infecției, deși așteaptă-te la puroi din belșug pe măsură ce rana se vindecă. Puroiul va trebui drenat mai târziu. Acum înfășurăm bine rana, pentru că înțelegi că nu ar trebui să existe absolut nici o umflătură în acest moment. Începem de aici și înfășurăm astfel încât următorul strat de bandaj să îl

țină la locul lui pe cel inferior. Inciziile sunt în stânga și în dreapta, așa că în partea de sus și de jos a fiecărui circuit aplic câte o picătură de rășină – aici și aici. Astfel, vom împiedica bandajul să alunece. Ah, și acum puteți scoate tamburul de marmură. Stă în drum.

Amputări

Atenienii antici, ca majoritatea grecilor antici, interziceau practica disecției. Majoritatea cunoștințelor anatomice erau obținute prin examinarea resturilor umane deschise pe câmpul de luptă de amatori entuziaști, înarmați cu săbii.

Deși se înțelegea că doar curățenia ajuta la prevenirea infecțiilor, grecii nu știau ce anume provoca infecțiile, iar sterilizarea instrumentelor medicale nu avea loc. În consecință, membrele majore erau rareori amputate, cu excepția unor circumstanțe la fel de excepționale precum cele descrise aici. De obicei, membrul era păstrat, indiferent cât de deteriorat era. Adesea, membrul se cangrena și cădea de la sine, ceea ce era opțiunea preferată. Nu se știe câți supraviețuiau acestui proces.

Hipocrat se ridică în picioare și își arcuiește spatele pentru a-și destinde mușchii înțepeniți. Se întoarce apoi către șeful muncitorilor și îi spune că băiatul fie se va trezi într-o oră, fie nu se va mai trezi deloc. Până la apusul soarelui, ei trebuie să-i dea să bea doar apă, cu înghițituri mici. După aceea, medicul obișnuit

îl poate trata ca pe oricare hoplit rănit în bătălie. Hipocrat îi instruiește să schimbe bandajele după trei zile și să repete operațiunea până când rana nu mai supurează. Dacă aceasta continuă să supureze, trebuie să taie orice carne putredă care apare deasupra genunchiului, iar în cele din urmă oasele de dedesubt se vor separa de genunchi. În primele cinci zile, tânărul trebuie să stea întins, cu ciotul piciorului ușor ridicat. Odată ce sângerarea s-a oprit și umflătura a scăzut, i se va permite să stea în șezut.

Hipocrat arată spre un vas, iar Phoikos toarnă apă caldă peste mâinile sale pline de sânge. Hipocrat respinge mulțumirile entuziasmate ale lucrătorilor.

– Evident, colegul meu trebuie să fie plătit pentru timpul său. Cât despre al meu, considerați că acesta este un cadou din partea mea pentru unul dintre cetățenii Atenei. (Spre deosebire de Phoikos, Hipocrat este bogat în mod independent. Pentru el, medicina este cu adevărat o vocație mai degrabă decât o slujbă.)

Hipocrat face o pauză, ștergându-și brațele cu o cârpă rămasă din bandajele de in.

– Atenție, îi spune el șefului echipei de muncitori, este totuși ceva ce poți face pentru mine. În timp ce noi facem curat aici, trimite pe cineva la taraba cu plăcinte din Agora, cea de lângă ieșirea de lângă Monetărie. Plăcintele noastre cu miere și mere au dispărut undeva pe drum. Vrei să mai aduci câte două pentru fiecare dintre noi?

A CINCEA ORĂ A ZILEI

(10.00-11.00)

Casnica își întâlnește iubitul

Un vizitator al Atenei s-ar putea aștepta ca soția unui oficial guvernamental de rang înalt să fie scutită de sarcini casnice, cum ar fi adusul apei. Dar această convingere se datorează faptului că majoritatea vizitatorilor nu pot înțelege cum funcționează democrația ateniană. În cele mai multe orașe antice, consilierii municipali sunt aristocrați bogați, bine conectați la rețelele de putere. În Atena, consilierii trebuie doar să fie bărbați, cetățeni și să fie vii.

Atenienii execută prin rotație sarcinile civice, astfel încât aproape fiecare cetățean de sex masculin deține o funcție publică cel puțin o dată în viață. Există 500 de locuri în *boule* (organul de conducere al Adunării ateniene), iar membrii acestui for sunt schimbați prin rotație în fiecare an. Calitatea de membru nu poate fi reînnoită, iar o persoană servește o singură dată. Un membru în funcție al *boule* este o persoană importantă. De obicei, el este detașat și într-unul dintre numeroasele comitete care supraveghează funcționarea de zi cu zi a orașului, supervizând alți funcționari de stat și asigurându-se, de pildă, că banii alocați marinei și clădirilor publice sunt cheltuiți corespunzător.

Soțul lui Tymale face parte dintr-un comitet care pregătește rezoluții privind politica externă. Aceste rezoluții sunt prezentate Adunării, dezbătute și – dacă au succes – votate ca lege. Așadar, deși este de

profesie administrator de moșie din clasa mijlocie inferioară, în acest moment soțul lui Tymale are un rol important în modelarea politicii ateniene. În timp ce el face acest lucru, Tymale aduce apă.

O gospodărie ateniană consumă destul de multă apă, pentru curățenie, gătit și spălat. În timp ce casele celor bogați au fântâni în curte, populația generală este alimentată cu apă de izvor, canalizată până la fântâni publice. Nici o persoană întreagă la minte nu se alimentează cu apă din Eridanus, micul pârâu care devine o canalizare deschisă imediat ce intră în oraș. Apa sa nu este potrivită nici măcar pentru vite.

Aducerea apei este o sarcină pe care Tymale o împarte cu singura servitoare din gospodărie. Adevărul este că, deși vasele *hydria* folosite pentru a căra apa sunt extrem de grele, Tymale mai degrabă se bucură să îndeplinească o asemenea sarcină, căci îi permite să iasă din casă. Soțul ei ar prefera ca Tymale să fie o doamnă cumsecade a cărei lume se oprește la ușa din față a casei. Ea ar trebui să părăsească incinta doar pentru festivaluri religioase ocazionale sau să fie escortată – bine acoperită de voaluri și păzită – în alte gospodării pentru a socializa cu alte soții.

Din fericire, lipsa forței de muncă feminine din gospodărie înseamnă că Tymale trebuie să facă cumpărături, să arunce gunoiul și, bineînțeles, să aducă apă. Așa că ea și Photuis, servitoarea ei, stau la coadă cu vasele lor goale la fântâna Enneacrunos. Poate pentru că izvorăște de sub templul lui Demeter, apa binecuvântată de la Enneacrunos este întotdeauna dulce și pură. Coada este scurtă astăzi, abia dacă se întinde dincolo de statuia lui Dionysos de la Odeon.

Cu generații în urmă, procesul de umplere a vaselor cu apă, *hydria*, de la Enneacrunos a fost simplificat de Pisistrate, tiranul Atenei, care a canalizat izvorul în nouă ieșiri separate. La gura aleasă de ea, Tymale profită de ocazie pentru a bârfi cu prietenele care își umplu și ele *hydria*.

Veștile lor reflectă lumea limitată a unei gospodine ateniene „corecte": cum merg proiectele de țesut și cum evoluează sarcina unei alte fete. Tymale a fost recent în Agora și le povestește prietenelor ei invidioase despre diferitele parfumuri, bijuterii și țesături scoase la vânzare.

Așa cum face de ani de zile, Tymale presară frunze proaspete de viță-de-vie pe suprafața apei din vasul ei, apoi ridică recipientul greu pe cap cu o singură mișcare lină și exersată. (Frunzele de viță-de-vie mențin apa rece și țin praful și pietrișul departe de suprafața ei.) Servitoarea face același lucru. Fata pare complet refăcută. Cu câteva zile în urmă, a mâncat ceva care a îmbolnăvit-o, făcând-o să fie frământată de crampe violente. Acest lucru a obligat-o pe Tymale să facă singură două drumuri la fântână – fără escortă.

Acum, când se apropie de casă, Tymale spune: „Photuis, când ajungem acasă, toarnă-ți apa în cisternă. Apoi îți voi da bani să cumperi mâncare. Am nevoie de ouă, brânză și măsline. Ia ouăle de la Alithe, femeia care ține găini în grădină – ea le vinde la un preț redus. Ia un calup de brânză de capră de la taraba lui Diophanes de lângă heroonul lui Menestheus. Soțului meu îi place brânza asta".

Servitoarea face o mutră acră, pe care Tymale o ignoră. Obținerea cumpărăturilor din două locații

diferite va dura cel puțin până la masa de prânz și o va face pe servitoare să întârzie cu celelalte îndatoriri pe care le are. Tymale nu manifestă vreo simpatie față de servitoarea ei. Timp de două ore, cu soțul ei la *boule* și servitoarea în celălalt capăt al orașului, Tymale va fi singură în casă. Sau nu. Dacă chipeșul străin se va ține de cuvânt, ea va avea companie. O companie minunată, deși ilicită.

Statuetă de teracotă reprezentând o femeie ateniană

Se întreabă cine este acest tânăr cu păr de aur, cu manierele sale neglijente și cu farmecul său atât de firesc. Este bogat, fără îndoială, căci tunica lui era din

stofă fină, cu mici lăcuste aurii brodate pe tiv. El s-a dovedit a fi cu totul nerușinat, căci a abordat-o pe când era singură pe alee, pe drumul de întoarcere de la fântână.

O altă femeie poate că ar fi țipat – sau poate că nu. Așa cum se spune în Atena, cea mai respectabilă femeie este cea despre care nu se vorbește, nici cu laude, nici cu reproșuri. Nici o femeie nu vrea să atragă atenția. Cu toate acestea, Tymale nu doar că nu țipase, ci răspunsese cu entuziasm la avansurile străinului. A fost cel mai excitant lucru care i se întâmplase de ani de zile, iar Tymale este plictisită.

Ca multe alte fete ateniene, ea a fost măritată la doar cincisprezece ani cu un bărbat care avea o vârstă de peste două ori mai mare decât a ei. Ca soț, el este un bărbat bun, presupune Tymale. Deoarece familia ei este înrudită de departe cu clanul aristocratic Philaidae, soțul ei a acceptat o zestre mai mică – un lucru foarte important pentru o familie care dorea să-și mărite cea de-a treia fiică.

Tymale împarte cu soțul ei patul și partide de amor în care bărbatul nu dovedește prea mult entuziasm. După trei ani sterpi, este dezamăgitor de clar că a concepe un copil va fi o afacere lentă și nesigură, iar Tymale își dorește foarte mult un copil. Recunoaște în sinea ei că acest lucru se datorează, în parte, faptului că să crească o fiică va aduce ceva nou în viața ei monotonă, în afară de nesfârșitele activități de țesut, gătit și alte corvezi, având-o drept companie doar pe veșnic morocănoasa Photuis.

Soțul ei se întoarce de obicei acasă târziu – adesea după lăsarea întunericului – și ia cina în tăcere înainte să se retragă amândoi în pat. Tymale este sigură că

soțul ei are o amantă, o femeie mai apropiată de vârsta lui, care îi oferă conversația și compania pe care nu i le poate oferi ea. Dar el nu o bate și îi oferă o alocație generoasă pentru cheltuielile casnice, așa că Tymale se poate considera norocoasă. Doar că nu așa se simte.

Ei bine, acum cineva este interesat de ea și mai ales – iar tânăra tremură la gândul acesta desfrânat – foarte interesat de corpul ei. Când nu era căsătorită, i se spunea adesea că este foarte frumoasă, deși, până să-l întâlnească pe străinul cu păr de aur, nu visase niciodată că un bărbat ar putea fi atât de îndrăzneț încât să-i spună asta unei femei măritate.

Cu o nerăbdare plină de vitalitate, se uită în sus și în jos, de-a lungul străzii. Dar nu este nimeni acolo. În cartierul Limnai, unde locuiește, străzile sunt înguste și șerpuite, așa că Tymale se consolează cu gândul că străinul ar putea sta undeva la pândă, nevăzut chiar și în miezul zilei. Așteaptă nerăbdătoare ca Photuis să deschidă ușa grea de la intrare și să iasă în curtea mică. Își imaginează cum ar vedea străinul curtea și se încruntă. Într-un colț se află un mic altar cu flori ofilite, iar în celălalt colț un petic de pământ acoperit de muște, unde soțul ei a sacrificat recent o capră (carnea era tare și ațoasă). O amforă mare colectează apa de ploaie de pe acoperișul de țiglă, iar unelte casnice de bază atârnă de un alt perete.

Singurul petic de verdeață provine din balconul umbrit de la etaj, unde Tymale a dirijat coardele de viță-de-vie în așa fel încât să crească de-a lungul peretelui. Vița-de-vie este în stare proastă, deoarece Tymale are obiceiul de a face grădinărit cu capul

descoperit. Soțul ei i-a reproșat în repetate rânduri acest lucru, pretinzând că pielea bronzată o face să arate ca o prostituată. Așa că, dacă Tymale stă mai mult de câteva minute în aer liber, îngrijindu-și vița-de-vie, Photuis o pârăște soțului.

La intrarea în casă, în stânga ei se află o zonă încăpătoare cu două canapele și o masă lungă și joasă. Acolo ia masa soțul ei în rarele ocazii în care primește oaspeți. De obicei, mănâncă în camera mai mică, care servește și drept bucătărie. Tymale urcă o scară îngustă; dormitorul lor se află pe stânga, lângă ușa de lemn care delimitează o singură cameră destul de grandioasă, numită *gynaikeion* sau camera femeii.

Camera este bine luminată de ferestrele mari care se deschid spre balcon. Este dominată de un mare război de țesut vertical, unde Tymale, ajutată de Photuis, își petrece o mare parte din zi țesând. In colț, o masă mare de lână netratată așteaptă ca Photuis să o scufunde într-o cadă (o altă utilizare a apei din gospodărie). Apoi, slujitoarea o va dărăci și, în cele din urmă, va face un ghem mare pe care Tymale îl va țese într-o mantie superbă. Există o grămadă dezordonată de fire de lână pe podea chiar acum, pentru că Tymale a greșit țesătura cu câteva straturi în urmă și a trebuit să o desfacă până la punctul unde se produsese încurcătura.

Tymale ridică un fus aruncat pe jos. Atenienii nu au inventat vârtelnița, așa că firul se învârte prin atașarea unei greutăți circulare de lut la baza unei tije scurte de lemn. Se leagă lâna brută de greutate (numită spiră), se învârte exact așa, iar greutatea întinde lâna într-un fir care se înfășoară singur în jurul fusului. Este nevoie de exercițiu pentru a obține

un fir de lână exact cum trebuie, dar Tymale a exersat ani și ani de zile. Acum, ea învârte spira cu mișcări experte ale încheieturii mâinii, fără să-și ia ochii de la poarta din față a curții.

„Un zeu mi-a insuflat în inimă gândul că ar trebui să montez un mare război de țesut în camera mea și să încep să țes o haină. Pânza pe care am țesut-o era din cea mai fină lână și foarte largă. Când a fost gata, am vorbit imediat, spunând: «Tineri care mă petiți, aveți răbdare».[12] Să am răbdare, Penelopa?“

Vocea blândă este aproape în urechea lui Tymale. Tânăra tresare și se rotește pe călcâie, iar fusul cade, nebăgat în seamă, pe podea.

Străinul cu păr de aur este chiar în spatele ei, zâmbind.

– Ah! Cum ai intrat aici?

Străinul rânjește.

– Am urcat pe peretele din spate, de pe alee, am făcut o călătorie rapidă pe acoperiș și am sărit pe balcon. Te-am așteptat aici atât de mult timp, tânjind după tine.

În afară de soțul ei, Tymale nu a fost niciodată atât de apropiată de un bărbat. Chiar și iarna, soțul ei emană întotdeauna un miros acru, de transpirație ușor râncedă. În schimb, bărbatul acesta are mirosul profund și dulce de lemn de santal, iar mușchii pieptului și ai abdomenului lui se conturează, fermi și bine definiți, sub mâna ei iscoditoare. Tymale se simte la fel de rău ca legendara Clitemnestra trădându-și soțul Agamemnon, dar este un sentiment plăcut.

– Hai, îl îndeamnă ea, nu mai avem atât de mult timp.

Tachinând-o, străinul se trage înapoi.

– Dar cum rămâne cu soțul tău? Dacă se întoarce și ne prinde în flagrant, ar putea, așa cum permite legea, să mă ucidă pe loc.

Gândul că bătrânul ei soț poate ataca și altceva în afară de o farfurie de fasole o face pe Tymale să chicotească, amuzată. Împotriva tânărului musculos, soțul ei nu ar avea nici o șansă.

– Ar trebui să-ți faci mai multe griji în privința ridichilor, zâmbește ea.

O pedeapsă tradițională pentru adulterini în Atena – dar pe care Tymale, în mod firesc, nu a văzut-o niciodată aplicată – este ca bărbatul adulterin să fie târât în Agora și să i se ardă părul de pe testicule cu cenușă fierbinte. Apoi, să fie sodomizat cu o ridiche, această pedeapsă bizară fiind numită *rhaphanidosis*. Nu numai că acest lucru este extrem de dureros pentru victimă, dar poate provoca leziuni de durată.

Dar dacă-i bagă undeva o ridiche pentru că-ți dă crezare
Și dacă îi pârlește dosul cu niscaiva cenușă-ncinsă
*Ce-ar spune ca să dovedească precum că totuși nu-i stricat?********

Aristofan, *Norii* 1083–1104

Seducția este mai rea decât violul.

Lysias, *Despre uciderea lui Eratostene* 32–33[13]

Totuși, străinul nu se descurajează. Tymale este ușor impresionată, dar nu este surprinsă de ușurința

cu care el îi dă jos chitonul. Pare cineva care a avut multă practică. Cu toate acestea, este cea mai frumoasă haină a ei. A ales acea rochie pentru a impresiona și nu vrea să o vadă zdrențuită pe podeaua de lemn. O agață peste cadrul războiului de țesut și se coboară ușor pe podea. Apoi se uită înapoi peste umăr și așteaptă cu nerăbdare.

Seducția, au susținut avocații atenieni, este o crimă mai mare decât violul. În cazul violului, rana este trecătoare, dar seducția riscă să înstrăineze definitiv o femeie de soțul ei. Acești avocați sunt, bineînțeles, bărbați atenieni. Este puțin probabil ca ei să experimenteze personal trauma violului, dar sunt adesea obsedați de soțiile neloiale.

Un bărbat atenian căsătorit se poate culca legal cu prostituate sau poate avea o aventură pe termen lung cu oricine dorește, atâta timp cât aceasta nu este o femeie atenian de bună credință. În schimb, se consideră că o femeie atenian comite „adulter“ dacă sărută fie și în treacăt un bărbat care nu este soțul ei – și chiar dacă este necăsătorită. După aceste standarde, Tymale comite în prezent adulter. Motiv pentru care s-a poziționat astfel încât să poată vedea imediat pe oricine intră pe poarta curții.

Curtezane pentru plăcere, concubine pentru nevoi trupești, soții pentru copii legitimi.

CATEGORISIREA FEMEILOR, DEMOSTENE

După aceea, ea toarnă apă parfumată într-un lighean ca ei să se poată spăla și, în general, să se

aranjeze. Din nou, amantul ei este impresionant de exersat și de rapid. El este îmbrăcat și gata de plecare înainte ca Tymale să își ia chitonul. Aruncă o ultimă privire prin cameră, căutând orice lucru compromițător pe care l-ar fi putut lăsa în urmă și, ignorând-o pe Tymale, se îndreaptă rapid spre balcon.

S-a agățat deja de una dintre grinzi când ea întreabă:

– Te voi mai vedea?

Tymale chiar nu știe ce răspuns ar vrea să audă. Străinul se lasă în jos pentru o clipă, iar ea observă umflăturile impresionante ale bicepșilor săi bronzați. Zâmbetul lui este angelic.

– Nu, spune el și dispare.

Extrase din Viața lui Alcibiade, Plutarh

8.9 Hipparete era femeie așezată și-și iubea soțul, totuși, supărată pe Alcibiade, care avea legături cu iubite străine și ateniene, a părăsit casa și s-a dus la fratele ei. Dar cum Alcibiade nu se sinchisea, ci-și ducea mai departe viața de petrecere, Hipparete a trebuit să depună cerere de despărțire la arhonte, prezentându-se ea însuși, nu prin alții.

23.7 Și în așa chip a corupt pe Timaia, soția regelui Agis [al Spartei], care era plecat într-o expediție, încât a rămas însărcinată și n-a tăgăduit (faptul) și, după ce a făcut un băiat, în afara casei îl numea Leotychidas, dar numele pe care-l șoptea în casă față de prietene și de însoțitoare era „Alcibiade“ – atât de mult îl iubea pe Alcibiade.

39.5 Alcibiade însuși, corupând o femeie dintr-o casă nobilă, trăia cu ea, iar frații femeii, neputând suferi lipsa lui de stăpânire, au dat foc noaptea casei în care locuia, iar el s-a prăbușit, după cum se spune, cuprins de foc.********

A ȘASEA ORĂ A ZILEI

(11.00-12.00)

Comandantul trece în revistă soldații

Comandantul cavaleriei îi studiază pe cei zece tineri călăreți din fața sa, încercând să degaje un sentiment de siguranță pe care nu îl simte de fapt. Acești tineri sunt departe de a fi niște cavaleriști competenți și el nu prea are timp să-i pregătească. Acum mai degrabă regretă că a solicitat asta. Cu o lună în urmă, el a sugerat comitetului financiar militar că a venit timpul ca Atena să recruteze încă o unitate de cavalerie.

Cavaleria este foarte apreciată în Atena. În timpul războiului recent, în vreme ce spartanii devastau câmpurile din Attica, miliția ateniană a fost ținută în spatele zidurilor formidabile ale cetății Atenei. (Armata regulată era plecată să lupte în Tracia.) Acest lucru i-a salvat de la a fi măcelăriți de hoplițiii letali ai Spartei, deși le-a fost greu să privească de pe ziduri cum fermele și livezile ardeau.

Dar aproape în fiecare dimineață a asediului, cavaleria ieșise să facă tot ce-i stătea în putință pentru a-i respinge pe atacatori, în ambuscade sângeroase, care însemnau practic un război de gherilă călare. Acest lucru a fost posibil deoarece, chiar dacă spartanii sunt cei mai buni infanteriști din lumea cunoscută, cavaleria lor este, în cel mai bun caz, mediocră. Cavaleria atenian o domină total pe cea spartană, chiar și fără aliații săi – arcașii călare din Sciția și călăreții din Tesalia. (Tesalia produce cea mai bună cavalerie din Grecia, motiv pentru care cavalerii atenieni includ adesea în uniformele lor de luptă și echipament tesalian.)

Aceasta este o unitate nouă, recrutată pentru a înlocui pierderile cauzate de vârstă, boli și alte motive. (Cum ar fi sărăcia – căci, deși un cavalerist se poate baza și pe subvenții din partea statului atenian, este de așteptat ca el să suporte totuși cea mai mare parte a costurilor. Hrana și grajdurile pentru minim doi cai sunt scumpe și trebuie adăugat și costul pentru un rândaș.)

În afară de două sute de arcași călare, în Atena există o mie de cavaleriști. Aceștia sunt comandați de doi *hipparhi*, fiecare dintre ei având în subordine cinci *phylai*. În subordinea acestora se află zece *phylarhi* – comandantul cavaleriei fiind unul dintre aceștia – care comandă fiecare un escadron de zece oameni.

Așa cum cere legea, după ce obținuse permisiunea din partea *boule*, comandantul recrutase oamenii pentru *phylum*-ul (escadronul) său dintre tinerii cei mai bogați și mai bine pregătiți din punct de vedere al aptitudinilor fizice. În general, el și-a obținut recruții mai degrabă prin persuasiune decât prin

recrutare obligatorie. De fapt, cei mai mulți dintre cei scutiți de serviciul militar de către instanțe au făcut apel pentru scutire la îndemnul comandantului. Este mai bine ca o instanță imparțială să constate că un om nu este apt, pentru a nu exista suspiciunea că a fost mituită ca să scutească pe cineva de serviciul militar.

Noii cavaleriști sunt tineri, așa că părinții și tutorii lor trebuiau convinși. „Uite, fiul tău are potențialul de a fi un călăreț strălucit, le-a spus comandantul. Oricum plătești pentru caii de cavalerie prin taxe, așa că de ce să nu-l pui pe fiul tău să îi călărească? Și odată ce fiul tău are un cal de la stat, nu va mai cumpăra cai scumpi pentru el însuși. În plus, nu vei mai avea nevoie de un instructor de echitație, pentru că asta va fi treaba mea."

Hippeis (Cavaleri)

Cavaleria atenian ă era o clasă socială, dar și o unitate militară. Această clasă privea democrația atenian ă cu o suspiciune profundă și mulți tânjeau după „vremurile bune de altădată", când aristocrației erau la conducere, iar țăranii își știau locul.

Cavalerii și-au primit șansa după înfrângerea finală a Atenei în Războiul Peloponesiac, când cuceritorii spartani ai orașului au instaurat o oligarhie. Aceasta s-a transformat într-un despotism tiranic. Cavalerii au devenit atât de nepopulari încât, în 404 î.Hr., au fost răsturnați în urma unei revoluții populare, iar stima cu care fusese privită cândva cavaleria a dispărut complet.

Astfel, prin lingușire și prin manevre diplomatice, comandantul și-a reunit escadronul. Acum, trebuie să-i aducă pe acești novici în formă pentru marea defilare. Publicul se așteaptă la un spectacol din partea cavaleriei atunci când are loc un festival. La parada de Marile Dionisii, comandantul cavaleriei va demonstra ostenelile și cheltuielile la care a recurs pentru a-și ridica trupa, în timp ce aceasta se va prezenta alături de restul cavaleriei ateniene. Răsplata sa este recunoașterea și aprobarea din partea concetățenilor.

Tinerii călăreți au format un șir dezordonat în fața lui. În stânga, picioarele tânărului Callicrates sunt mult prea rigide – dacă armăsarul său se va izbi de un obstacol când călărețul stă atât de încordat, acesta din urmă sigur își va fractura un os. Mysthenes își ține frâiele prea sus și prea strâns – dacă armăsarul său își va apleca, pe neașteptate, capul, îl va trage în jos și-l va răsturna din șa. Iar Xenofon stă pe calul său ca pe un scaun. Toate aceste poziții sunt poate confortabile pentru un civil, dar un cavalerist trebuie să se bazeze exclusiv pe coapsele lui atunci când stă călare. În acest fel, el poate lovi cu sabia sau arunca o suliță fără să se prăvălească din șa. Comandantul face tot posibilul să înăbușe un oftat de nemulțumire.

El arată spre statuile numite *hermai*.

– Bărbați atenieni, chiar acolo este punctul de plecare al defilării dionisiace.

(*Hermai* sunt un fel de stâlpi având în vârf un bust al zeului Hermes. Restul stâlpului este din piatră netedă, cu excepția unei protuberanțe inghinale, unde statuii îi apare un falus cu o erecție formidabilă. Uneori, cei care pleacă de la un festival atârnă

ghirlande de falus. Este suficient spațiu pentru o mulțime de ghirlande, deoarece aceste *hermai* formează o linie dublă între Stoa Pictată și Stoa Regală.)

– Acum, în timp ce corurile de teatru își fac dansul lor ritual la Altarul celor Doisprezece Zei, noi vom încăleca și vom călări în jurul Agorei, aducând un omagiu diferitelor sanctuare și statui. După ce vom încheia circuitul, vom galopa în viteză până la Eleusium.

Comandantul indică o porțiune de teren plan care se termină la poalele dinspre vest ale Acropolei.

– Vom călări pe companii, în grupuri de câte o sută de oameni. La fel ca în bătălie, unitățile veterane vor călări în fața și în spatele vostru, așa că trebuie să vă păstrați pozițiile. Apoi ne vom împărți în două coloane de cinci sute de oameni pentru defilarea către Lyceum. Nu trebuie să vă faceți griji în privința asta – totul este destul de simplu, atâta timp cât vă amintiți să stați cu spinarea dreaptă atunci când călăriți în galop. Acum, vom exersa încălecatul dintr-un singur salt. Apoi vom merge la *gymnasium* pentru a ne antrena în aruncatul suliței. Încălecatul și aruncatul sulițelor sunt momentele în care este cel mai probabil să cădeți din șa și să ne faceți de râs pe mine și pe voi înșivă. Descălecați! Pregătiți-vă pentru inspecție!

Comandantul nu se așteaptă să găsească prea multe defecte la echipamentul în sine – în definitiv, are în față fiii unora dintre cei mai bogați oameni din Atena și aceștia vor avea cel mai bun echipament disponibil. Nu poate fi vorba de uniformitate, pentru că nu există o uniformă standard de cavalerie. Șase din cei zece poartă coifuri beoțiene, ceea ce îl mulțumește pe

comandant. Aceste coifuri sunt o variantă metalică a unei pălării populare din pânză și, ca atare, oferă protecție atât împotriva soarelui, cât și a săgeților. Ele oferă vedere panoramică (amănunt important pentru un cavalerist care luptă de obicei în câmp deschis) și permit purtătorului să audă cu ușurință ordinele comandantului.

Ceilalți poartă coifuri frigiene. Există o oarecare varietate aici, pentru că aceste coifuri nu sunt identice. Ideea generală este că părțile laterale înalte și înclinate spre exterior ar trebui să devieze loviturile în jos, spre umerii puternic căptușiți ai purtătorului. Acei umeri sunt acoperiți în mare parte cu o *linothorax*. Comandantului îi plac aceste elemente, pentru că sunt ușoare și flexibile. După cum sugerează și numele, un *linothorax* este o platoșă de in, dispusă în straturi și întărită cu clei. In comparație cu o cuirasă de bronz, este, de asemenea, mai răcoroasă – iar acesta este un amănunt important. Un cavalerist petrece foarte puțin timp luptând efectiv, dar foarte mult timp călărind sub soarele sufocant al Greciei.

Aproape toți cavaleriștii au o sabie *kopis*, ceea ce are sens. În definitiv, tații acestor recruți au fost ei înșiși cavaleriști și știu ce arme dau cele mai bune rezultate. Excepție face tânărul Apollodatos, care poartă o sabie *xiphos*, mai scurtă. Comandantul își scoate propria *kopis*, asemănătoare cu o macetă, și îl sfătuiește cu blândețe pe tânărul recrut: „Schimbă acel *xiphos*. Când ești călare, îți trebuie mai degrabă o sabie de tăiat decât una de înjunghiat".

El lovește aerul cu propria sabie, ca pentru a face o demonstrație, iar toți recruții se feresc instinctiv,

trăgându-se în spate. Cu toții sunt conștienți – deși asta nu-i face să se simtă mai confortabil – de faptul că în următorii ani vor întâlni astfel de lame mult mai aproape și cel puțin doi sau trei dintre ei vor pieri în urma contactului.

Tinerii fac parte din grupa de vârstă numită *ephebes*. În urmă cu doar câteva luni, au depus împreună un legământ solemn, în Templul lui Artemis. Au jurat că nu-și vor abandona niciodată armele sau camarazii, că vor apăra Atena până la ultima suflare și că se vor strădui să facă din oraș un loc mai bun înainte de a muri. Acum, ei încep instrucția pentru război, pentru că războiul face parte din viața fiecărui bărbat grec întreg la trup.

Fiind abia în stadiul incipient al pregătirii lor, acești tineri de optsprezece ani vor rata viitoarea expediție ateniană în Sicilia. In schimb (fără îndoială, spre ușurarea mamelor lor), unitatea de cavalerie se va alătura garnizoanei orașelor sau fortărețelor din Attica, unde va primi o instrucție suplimentară prin observarea și imitarea exemplului cavalerilor veterani care ajung la vârsta pensionării. După doi ani petrecuți ca efebi, tinerii vor deveni oficial bărbați și își vor asuma toate responsabilitățile și privilegiile de cetățeni atenieni.

În prezent, proaspeții recruți sunt mândri, nervoși și mai degrabă stânjeniți de privirile scrutătoare ale trecătorilor din Agora.

– Ignorați-i, le spune comandantul. Dar nu uitați că ei sunt acolo. Devenind cavaleriști, voi sunteți mândria Atenei. Străduiți-vă să fiți demni de acest statut. Xenofon, încalecă!

Un tânăr cavalerist, a cărui parte inferioară a obrazului este un câmp de luptă între o barbă abia ivită și numeroase coșuri (iar acestea câștigă, momentan, lupta), se întinde spre frâul calului. Calul fornăie și se trage într-o parte, până când Xenofon își bagă mâna sub armură și scoate un morcov.

– Bravo, aprobă instructorul. Trebuie să-i dai un motiv pentru care să te vrea în spatele lui. O recompensă este un astfel de motiv. Ei bine, hai, încalecă. Nu căutați un suport de pe care să încălecați, folosiți-vă sulița ca pe o prăjină arcuită, de pe care să săriți.

Acea suliță este lângă Xenofon, înfiptă în pământ cu micul vârf de suliță secundar, aflat la celălalt capăt. Numită *xyston*, sulița este aproape de două ori mai înaltă decât Xenofon. Ea este arma principală a cavaleristului, servind drept javelină, lance sau suliță de împuns. Mai are un rol suplimentar, și anume cel pe care îl va îndeplini acum – ca prăjină pentru sărituri.

– Încălecarea dintr-un singur salt, cetățeni, a salvat mai multe vieți de cavaleriști decât aș putea eu să număr. Ați văzut-o cu toții. Îndepărtați-vă de cal, așa, faceți trei pași și...

În timp ce aleargă înainte, comandantul apucă sulița aproape de vârf și se răsucește în timp ce își aruncă un picior înainte prin aer. Se oprește în șaua armăsarului său cu un pocnet sec și, cu o mișcare abilă din încheietura mâinii, smulge *xyston* din pământ, astfel încât lancea ajunge între urechile calului, orientată cu vârful înainte.

Încălecarea dintr-un singur salt este modul în care un cavalerist trece din stadiul de pedestru la cel de

mașinărie de luptă complet pregătită în mai puțin de cinci secunde. Dacă, de exemplu, un escadron de călăreți corinteni apare brusc pe creasta de deasupra unei tabere de cavalerie ateniană, este absolut necesar ca toți cavaleriștii să se afle în șa și gata de contraatac în doar câteva secunde. Altfel, călărețiii inamici vor lovi în timp ce toți atenienii aleargă în căutarea unui punct de sprijin sau a cuiva care să îi ajute să încalece.

De asemenea, de vreme ce caii greci nu au scări, nu este atât de neobișnuit să fii aruncat din șa în plină luptă. Un cal de război bine antrenat va aștepta ca stăpânul său să încalece din nou, dar dacă acel călăreț nu o poate face dintr-un salt, există riscul ca el să nu trăiască suficient de mult pentru a o mai face vreodată.

Călăreți atenieni pe friza Parthenonului

Tânărul Xenofon știe bine toate acestea. El a exersat destul de des în țarcul de la ferma tatălui său. Dar e altceva să o facă aici, în Agora, cu noua sa unitate de luptă și cu jumătate de lume care îl privește. Își mută cu grijă chinga de la centura sabiei, face trei pași rapizi, își înfige sulița în pământ și se

înalță. Dar vârful suliței lovește o piatră aflată chiar sub suprafața solului și alunecă. Xenofon se ridică la doi metri în aer și coboară într-o învălmășeală de brațe, picioare și arme. Camarazii lui privesc scena, încercând cu disperare să nu pufnească în râs.

Pe tânărul ghinionist îl ajută faptul că superiorul său este foarte direct într-o asemenea situație.

– Asta este problema cu terenurile necunoscute. Într-un grajd, știi unde este terenul moale. Aici, descoperi punctul slab în cel mai dur mod cu putință. Să-l ajute cineva pe Xenofon să se ridice. Băiete, înfige mai întâi sulița. Apoi aleargă spre ea, prinde-o cât mai de sus și fă-ți avânt spre cal. Mai vrea cineva să încerce? Bine, Mysthenes, e rândul tău.

Xenofon

Nu se știe data exactă a nașterii lui Xenofon, dar cu siguranță era un adolescent în 416 î.Hr. Tatăl său era bogat și membru al cavaleriei, ceea ce face rezonabil de sigur că primele zile ale lui Xenofon în calitate de cavaler au fost precum cele descrise aici.

Xenofon a devenit faimos când a fost recrutat ca mercenar de un uzurpator pers pentru a-l răsturna pe regele Persiei. Tentativa a eșuat, lăsându-i pe Xenofon și pe alți 10 000 de greci blocați în centrul a ceea ce este Irakul de astăzi. Liderii greci au fost invitați la negocieri de pace, dar au fost uciși perfid, ceea ce l-a lăsat, implicit, la conducerea mercenarilor greci pe înșuși Xenofon. Grecii s-au luptat să străbată teritorii ostile până au ajuns la țărmul Mării Negre, într-o călătorie epică astăzi cunoscută sub numele de „Marșul celor zece mii“.

Xenofon a scris despre acest lucru, și despre multe altele, atunci când a fost exilat din Atena și a devenit oaspetele spartanilor (pe care îi admira enorm). Istoria lui Xenofon despre Sparta după Războiul Peloponesiac a supraviețuit într-un text deloc imparțial, numit *Hellenica*.

Mysthenes este un tânăr cu umerii largi și plin de sine, care nu are nevoie de un al doilea îndemn. A făcut trei pași și s-a balansat prin aer deasupra locului unde se afla calul său. Însă calul, trăgând cu ochiul înapoi spre a urmări evenimentele, a refuzat să facă parte din ele. El se trage într-o parte, cu grijă, și Mysthenes se prăbușește puternic pe spate, în timp ce coiful i se izbește de pământ cu un zgomot surd. Acest lucru atrage urale și aplauze din partea spectatorilor care și-au dat seama că se oferă divertisment gratuit.

Comandantul se uită fix la mulțime și își reia instrucțiunile.

– Fiți atenți la modul în care reacționează calul când urmează să îl încălecați. Mulți cai se vor feri de ceva, dacă știu dinainte că va urma o muncă grea. Trebuie să vă antrenați calul să stea pentru a fi încălecat. În caz contrar, când vine vorba de o situație dificilă, un cal neascultător este ca un trădător. Xenofon, tu vei fi modelul meu. Vom trece încet prin asta. Mai întâi, până când ești sigur de calul tău, ține frâul pregătit în mâna stângă. Celălalt capăt ar trebui să fie prins de zăbală. Țineți-l lejer, chiar așa. Nu trebuie să smuciți capul calului când încălecați, dar țineți frâul suficient de strâns ca animalul să nu vă

poată păcăli, pășind în lateral. După ce ați făcut saltul, trageți-vă cât mai sus, împingându-vă în mâna stângă. Aruncați piciorul drept peste șa, fără să îndoiți genunchiul, și nu atingeți spinarea calului. Când piciorul e deasupra, strângeți-vă fesele în timp ce coborâți, altfel vă va durea. Mai târziu, vom exersa încălecarea de pe partea opusă. Nu se știe niciodată când va trebui să faceți și asta. Acum, să luăm o pauză de masă și să-i lăsăm pe țăranii ăștia leneși care stau cu gura căscată să găsească un lucru mai constructiv de făcut.

Comandantul cavaleriei și Despre cavalerie

Cea mai mare parte a acestui capitol a fost scrisă acum douăzeci și patru de secole, în aceste două lucrări, de către unul dintre tinerii pe care îi întâlnim aici – Xenofon. El și-a scris opera când era mai în vârstă și mai înțelept, dar textele sale au încorporat, fără îndoială, o mare parte din instrucția pe care a primit-o ca efeb în Atena.

Tehnicile de recrutare, armurile și armele sunt descrieri reale ale lui Xenofon. La fel de reală este și descrierea defilării pentru Marile Dionisii, prezentată chiar mai detaliat decât ne-a permis spațiul acestei cărți.

Tehnica de încălecare dintr-un singur salt este, de asemenea, preluată textual din Xenofon, dar completată cu înțelepciunea unor călăreți moderni, care au depus eforturi intense să o execute corect.

A ȘAPTEA ORA A ZILEI
(12.00-13.00)

Consilierul ia prânzul

După o dimineață tensionată, membrii *boule* se bucură de șansa de a-și dezmorți picioarele, de a se mișca și de a se asculta unii pe alții pentru a-și face o idee despre cum decurg lucrurile. Nericius a sperat că se va putea strecura afară, pentru a lua un prânz intim cu amanta sa înainte de discuțiile de după-amiază, dar este clar că nu va reuși să facă asta. Consilierii au decis să ia împreună un prânz de lucru, iar Nericius va petrece cel puțin o parte a mesei alături de îngrozitorul Critias.

Când nu este membru al *boule*, Nericius are grijă de întinsele ferme ale familiei Philaidae, în Eubeea învecinată. Mulți dintre membrii acestei familii sunt prieteni cu arogantul și aristocraticul Critias. (Unul dintre strămoșii lui Critias a fost un prieten apropiat al marelui legiuitor atenian Solon, iar el nu lasă pe nimeni să uite acest lucru.) Prin urmare, Nericius ajunge să fie tratat cu superioritate de un om pe care ar prefera să-l îndese cu fața în salata sa de ouă și lăptuci, în timp ce zâmbește și se preface că recunoaște referințele literare obscure cu care Critias îi place să-și presare discursul.

– Apreciez precauția ta în legătură cu această expediție siciliană, remarcă Critias, așezându-se pe banca de lângă Nericius. Arată că este corect ca toată

lumea să dețină o funcție, fie că o obține prin tragere la sorți, fie că este desemnat în ea. Dar ce te deranjează, de fapt, este că Alcibiade ar putea conduce expediția, așa cum se zvonește? Până la urmă totuși, el este îndreptățit să o facă, nu?

El se afla în boule și depusese jurământul de consilier. Prin acesta se obliga să își spună opiniile în conformitate cu legea.

Xenofon, *Memorabilia* 1, 1, 18

Nericius are gura plină de salată și, prin urmare, nu poate răspunde. Oricum, Critias nu face decât să-și asculte de fapt sunetele propriei voci.

– Vreau să spun că oamenii de rând nu cer de obicei să împartă comanda armatei cu generalii sau cu liderii cavaleriei. Acestea sunt funcții care vizează siguranța statului, așa că trebuie bine gestionate. În general, voi, oamenii de rând, preferați pozițiile salariate mai profitabile, nu-i așa?

Nericius remarcă expresia „voi, oameni de rând“ și mușcă din salata sa cu și mai multă vigoare. Înghite și remarcă politicos:

– Coloana vertebrală a orașului este reprezentată de „oamenii de rând“ – vâslașii, cârmacii, corăbierii și gărzile. Ei sunt forța orașului Atena, mai mult decât aristocrației sau chiar decât clasa hopliților, așa că presupun că este normal să joace un rol în procesul decizional.

Nericius însuși face parte din clasa hopliților, dar nu se obosește să sublinieze acest lucru. Îl ajută să își

păstreze cumpătul și faptul că stau în fața Tholosului, o parte a complexului administrativ de lângă Bouleuterion, unde au avut loc dezbaterile de dimineață. Banca lui, sprijinită de zidul clădirii, oferă o minunată priveliște a Agorei. Nericius ar fi putut mânca înăuntru, căci în Tholos există mese adecvate, dar o briză proaspătă venită dinspre mare a îndepărtat norii de dimineață și a infuzat izul normal al orașului cu miros de sare și de alge marine. Soarele este strălucitor, aerul este proaspăt, iar agitația vie a pieței îl intrigă pe un om obișnuit cu ritmul blând al vieții de la țară. Orice perspectivă îl mulțumește, doar răutăciosul de Critias i se pare că este de nesuportat.

– Ei bine, asta este ceea ce vizitatorii găsesc a fi cu totul extraordinar: faptul că în Atena cei mai săraci oameni sunt și cei care primesc mai mult. De aceea, cei mai buni oameni se opun democrației peste tot în lume. Acolo unde conducem noi, aristocrații, statul are parte de un minim de extravaganță și nedreptate și de o maximă atenție și scrupulozitate în a face ceea ce trebuie făcut. Dar când conduc masele există un maximum de prostie, dezordine și răutate. Sărăcia îi face pe oameni inculți și ignoranți.

Sprijinul lui Critias pentru expediția din Sicilia fusese criticat cu vehemență în acea dimineață, iar acest lucru evident că îl deranjase.

– Așadar spui că nu ar trebui să lăsăm pe toată lumea să facă parte din consiliu sau să se bucure de condiții egale în cadrul acestuia? întreabă Nericius, pe un ton cât mai blând cu putință.

Îi oferă lui Critias niște brânză, sperând că o gură plină va aduce liniștea. Dar trucul eșuează, căci Critias este în plin avânt oratoric.

– Oh, este o idee excelentă să lași să vorbească scursorile poporului, remarcă el cu sarcasm. Orice nenorocit poate să se ridice în picioare și să-și promoveze propriile interese, iar susținătorii lui știu că vor beneficia mai mult de pe urma ignoranței lui grosolane și interesate decât de pe urma virtuții și înțelepciunii unui om bun. Ceea ce nu înțeleg, Nericius, este de ce tu – un om bun, după cum se spune – te situezi uneori de partea cealaltă. Nu vrei o bună guvernare pentru oraș?

– Oare o bună guvernare este cea în care oamenii de rând sunt sclavi? Fiindcă și dacă democrația ar fi o formă de guvernare proastă, oamenii tot o vor prefera, pentru că este guvernarea *lor*. Am observat că unii altruiști aristocratici par buni la a propune legi din care doar ei să profite. Și odată ce aristocrații stabilesc politica, „nebunii“ ca mine sunt excluși din consiliu sau de la a ține discursuri, iar totul se termină cu subjugarea oamenilor de rând.

Nericius se simte mândru de această declarație. „Subjugarea bunurilor comune“ este genul de frază pe care oamenii o rostesc la simpozioane. „Ceea ce numiți guvernare proastă este sursa puterii și a libertății poporului.“

Critias

Critias a fost un străunchi al lui Platon și un prieten al lui Socrate – o prietenie care va contribui mai târziu la condamnarea la moarte și la executarea lui Socrate.

Critias nu era doar inept din punct de vedere social – era de-a dreptul periculos. Când mult

așteptatul război cu Sparta a fost reluat, în 413 î.Hr., Atena a fost în cele din urmă zdrobită. Spartanii cuceritori au instaurat un guvern aristocratic pentru a înlocui democrația. Instalat la conducere, Critias a eșuat cu desăvârșire. În timpul unui regim de teroare în care au fost executate aproximativ 1 500 de persoane, guvernul său a devenit un sinonim al brutalității și corupției. Când o rebeliune violentă i-a răsturnat tirania, Critias s-a numărat printre primii care au fost uciși.

Căzut pe gânduri, Critias îi aruncă o privire ostilă și mușcă din bucata sa de brânză în timp ce își contemplă răspunsul. Nericius își dă seama că și-a dezvăluit adevăratele sentimente mai mult decât ar fi fost diplomatic să o facă.

În definitiv, el poate înțelege rostul expediției din Sicilia. Atena nu este în război cu Sparta sau cu Persia, dar spartanii consideră cu siguranță că, nereușind să domine Atena, și-au lăsat treaba neterminată. Iar dacă Atena va adăuga imperiului său maritim și Sicilia, va deveni mult mai puternică. Dar în timp ce armata ateniană se află în Sicilia, spartanii sunt chiar aici. De pe Acropole se poate vedea muntele Parnon, iar spartanii pot vedea de pe acropola lor, privind spre est, același munte – atât de aproape sunt cele două orașe.

Așadar, întrebarea este: pot atenienii și spartanii să aibă încredere unii în ceilalți? Atenienii au rupt practic tratatul de pace cu Sparta atunci când au luptat alături de dușmanii Spartei la Mantinea, în urmă cu câțiva ani. Acum, Atena adună cea mai mare flotă de invazie pe care Grecia a văzut-o vreodată.

Din punctul de vedere al spartanilor, ce ar putea opri această flotă să debarce la Pylos și să le cucerească Messenia? Atena aproape că a făcut-o în ultimul război, așa că de ce nu ar face-o acum?

Aceasta a fost problema dezbătută în consiliu în acea dimineață. Critias și prietenii săi prospartani au auzit de la prietenii lor din Gerousia, consiliul spartan al bătrânilor, că aceștia ar fi îngrijorați că expediția din Sicilia este doar un pretext pentru un atac pe furiș al atenienilor.

– Să ne alăturăm celorlalți, propune Nericius, care vede astfel o ocazie de a încheia conversația. Vom vorbi cu Democrit – el este consilierul cel mai apropiat de Nicias. Poate că Democrit ne poate spune dacă marele nostru om de stat are vreun plan de rezolvare a dilemei. La urma urmei, Nicias a negociat pacea cu spartanii, acum cinci ani.

Critias se ridică brusc în picioare și astfel se ciocnește violent cu sclavul venit să strângă farfuriile. Critias se clatină, ametit, și se uită fix la sclavul imperturbabil, care ridică farfuria lui Nericius, precum și mâncarea lui Critias – în mare parte neatinsă. Critias privește indignat cum mâncarea sa dispare.

Cu toate acestea, sclavul știe că în curând va suna goarna pentru a reîncepe ședința și are instrucțiuni clare să adune farfuriile de prânz, astfel încât consiliul să poată reveni la ordinea de zi în mod disciplinat. Prin urmare, el ignoră privirea consternată a lui Critias și se îndepărtează calm, lăsându-l pe consilier să spumege de furie.

Nericius îl cunoaște pe acel sclav. Este un beoțian, de pe o moșie pe care o administra de cealaltă parte a

munților Cithaeron. Tatăl și unchii lui au fost uciși în război, el a fost capturat, iar familia are dificultăți în a-i plăti răscumpărarea.

Totuși băiatul se acomodează bine cu viața de oraș. Pe Nericius nu l-ar surprinde dacă sclavul va rămâne în Atena după ce va fi eliberat.

– Ar trebui să fie biciuit, răcnește Critias. Sclavii și metecii din Atena au scăpat cu toții de sub control. Nu-i poți lovi și nici măcar nu se dau la o parte din calea ta. Îți spun, în Atena, în zilele noastre, am ajuns sclavii sclavilor noștri. În casa mea...

Acesta este motivul pentru care, în general, prizonierii de război precum tânărul beoțian nu sunt ținuți în gospodării private. În timp ce un prizonier fără răscumpărare este, din punct de vedere tehnic, un sclav, dacă acesta face parte din clasa hopliților, sclavia sa nu va fi împovărătoare. Sorții schimbători ai războiului fac foarte posibil ca răpitorii să se trezească într-o zi bucurându-se și ei, fără să vrea, de „ospitalitatea“ unui oraș inamic. Ca atare, astfel de prizonieri sunt tratați cu blândețe și adesea sunt puși să muncească fără plată în cadrul administrației orașului.

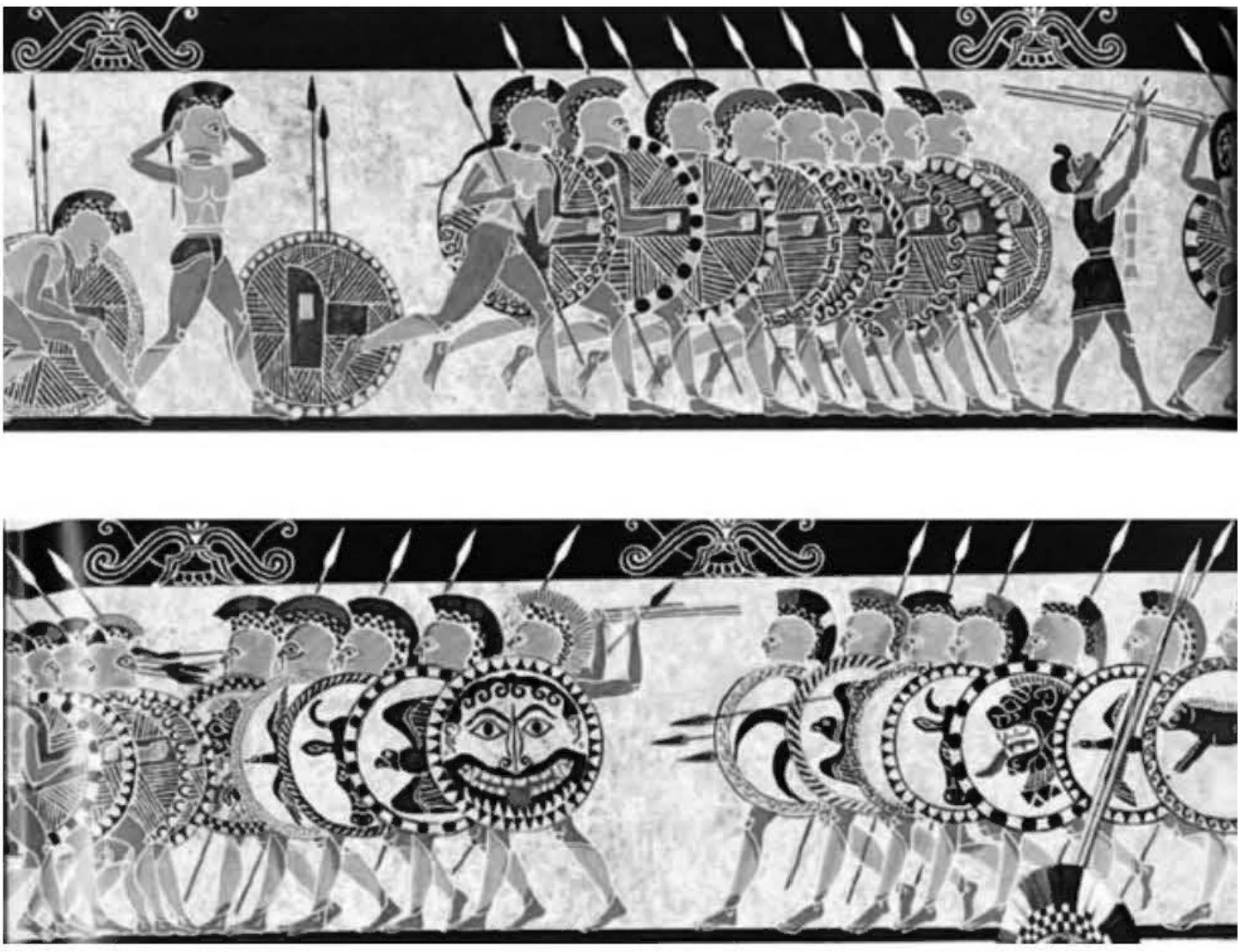

Scuturile hopliților erau foarte individualizate și spuneau multe despre războinicul din spatele lor.

Unii prizonieri din clasa inferioară sunt meșteșugari pricepuți, iar aceștia ar putea fi cumpărați și înzestrați chiar cu un atelier. Ulterior, sclavii respectivi vor lucra la fel ca oricare alt meșteșugar, cu excepția faptului că o dată pe săptămână proprietarii vor trece pe la ei și le vor lua o parte substanțială din câștiguri. De obicei, ca o motivație suplimentară, odată ce meșteșugarul a achitat o sumă prestabilită, este eliberat. Cei care își cumpără libertatea potrivit unui plan de închiriere-cumpărare tind să fie mai conștienți de starea lor. Și tocmai acest lucru face ca astfel de sclavi să se lase mai puțin intimidați decât oamenii liberi cu același statut.

Critias se plânge:

– Când ai un oraș cu sclavi bogați, nu mai este profitabil pentru proprietarul sclavului ca sclavul său să se teamă de tine. În Sparta, sclavul meu s-ar teme de tine. Dar în Atena, dacă sclavii ar putea fi

intimidați de oamenii liberi, atunci orice om liber ar extorca bani de la sclavi bogați. Nu există o astfel de problemă în Sparta, unde oricum nimeni nu are bani. Aici, la Atena, dacă nu ești proprietarul lui, un sclav se crede egalul tău. La fel și cu metecii. Este un defect al sistemului.

Trebuie spus că la Atena – spre deosebire de alte orașe grecești – sclavii pot fi destul de bogați. Prin urmare, ei trebuie să fie protejați împotriva șantajului, jafului și agresiunii, pentru ca populația liberă să nu se servească pur și simplu de banii unui sclav. Sclavii sunt conștienți că numai stăpânii lor le pot face rău și, în consecință, sunt mai puțin supuși față de alții – cum ar fi, de pildă, de furiosul Critias.

Când Nericius a venit pentru prima dată în oraș a fost, la rândul său, oarecum surprins de atitudinea dezinvoltă a sclavilor urbani. Sclavii de la țară sunt mai politicoși. Dar există sclavi și sclavi. Sclavii traci și iliri de pe moșii sunt considerați puțin mai buni decât animalele domestice. Supraveghetorul lor macedonean este de o clasă cu totul diferită, dar nici pe departe egal. Pe de altă parte, tânărul sclav beoțian de la Tholos are prieteni liberi, iar după orele de muncă își petrece timpul cu ei la tavernă.

– Nu i-aș spune în față unui metec că este egal cu un sclav, afirmă Nericius. Metecii sunt cam sensibili în privința asta. Ei ar putea să-ți contrazică punctul de vedere despre insolența lor turtindu-ți nasul.

– Și ar scăpa basma curată, răspunde Critias cu amărăciune. În tribunale, aristocrații sunt desființați, amendați, exilați sau chiar executați. În zilele noastre, juriile există pentru a promova interesele clasei

inferioare. Jurații nu sunt interesați de justiție, ci de propriul avantaj.

Cei doi intră în Tholos și clipesc des la brusca schimbare a luminii puternice a soarelui de afară. Mai mulți consilieri profită de această orbire temporară pentru a-și angaja brusc vecinii în conversație sau pentru a dovedi fățiș că se grăbesc să termine de mâncat înainte ca farfuriile să le fie luate din față. Lui Nericius îi devine clar de ce Critias a ieșit afară pentru a-l atrage în conversație. Alternativa era să stea singur înăuntru.

Și Nericius este nerăbdător să-l părăsească pe Critias.

– Ar fi mai bine să intrăm în sală, propune el pe un ton cordial. Andocides conduce ședința din această după-amiază și este foarte aspru cu cei care întârzie.

Și împreună cu toate aceste birouri este cel care le domină. Adesea, același birou este însărcinat cu realizarea afacerilor pe care le-a propus sau prezidează adunarea generală în locurile unde voința poporului este supremă. Instituția care convoacă adunarea suverană va ajunge în mod natural să fie puterea dominantă în stat. În unele locuri, ea se numește Consiliul preliminar (boule), deoarece propune afacerile care urmează să fie tratate în cadrul reuniunilor Adunării.

Aristotel, *Politica* 6, 1322B

În fiecare zi este ales un nou președinte al *boule*, pentru a împiedica o anumită facțiune să obțină un

avantaj. Președintele păstrează la el cheile de la trezorerie și de la arhive. Selecția zilnică face mai dificilă pentru cei care plănuiesc un sabotaj sau o lovitură de stat să pună mâna pe aceste chei vitale, deoarece nimeni nu știe cine le va avea la căderea nopții. De-a lungul anului, două treimi dintre consilieri vor deține funcția de președinte.

Ședința de după-amiază va fi aglomerată. Ordinea de zi de mâine trebuie întocmită și publicată (oamenilor le place să știe ce pune la cale executivul orașului), iar comisia care pune la punct detaliile apropiatelor sărbători dionisiace va prezenta un raport. Mai presus de toate, finanțarea pentru plănuita expediție siciliană trebuie să fie pusă la punct, astfel încât Adunarea ateniană să poată fie să accepte întreaga propunere, fie să o trimită înapoi la *boule* pentru a fi refăcută.

Nericius este conștient că lui Critias nu-i pasă dacă vor continua să lucreze până la căderea nopții. Astăzi, el este unul dintre cei șaptesprezece. Cei șaptesprezece sunt un grup de consilieri desemnați prin rotație să rămână la Tholos pentru încă o tură de opt ore, înainte de a fi înlocuiți pentru ultimele opt ore ale nopții. Președintele este de serviciu toate cele douăzeci și patru de ore. În acest fel, Atena are întotdeauna un guvern funcțional. Ambasadorii care sosesc târziu și mesagerii cu vești urgente știu unde să se prezinte, iar dacă au loc un incendiu sau tulburări civile grave noaptea târziu, cineva este oricând prezent pentru a da ordinele necesare. În cazul în care în această seară ar apărea o urgență, Nericius are încredere sinceră că orice ar vrea Critias să facă va fi

respins prin vot de ceilalți șaisprezece consilieri de serviciu.

Nericius speră că ședința se va încheia mai devreme. Apoi se va grăbi spre căsuța de pe versantul sudic al dealului Colonus, unde doamna sa îl așteaptă cu vin rece. Îl vor bea pe balcon, în timp ce soarele apune și umbra Dealului Nimfelor se strecoară încet peste acoperișurile cartierului Melite. Doamna este o metecă din insula Chios și va fi indignată pe măsură atunci când Nericius o va informa că nesuferitul de Critias nu o consideră mai bună decât o sclavă.

Apoi se va îndrepta spre casă, pe străzile întunecate, spre Limnai și micuța lui soție arțăgoasă, Tymale, ale cărei abilități sociale sunt la fel de slabe ca gătitul, țesutul și amorul. Acesta este prețul, se gândește Nericius, pentru a fi un bărbat căsătorit și respectabil.

Bătrânul oligarh

Și acest capitol reia, practic, un text atenian antic. Opiniile de aici sunt extrase textual dintr-o pledoarie contemporană, numită de obicei „Bătrânul oligarh“ (sau Pseudo-Xenofon). Totuși, având în vedere opiniile și aspirațiile literare cunoscute ale lui Critias, nu ar surprinde pe nimeni dacă el însuși ar fi fost bătrânul oligarh.

Există o opinie contrară, conform căreia textul ar fi de fapt prodemocratic, deoarece conține câteva contraargumente puternice. Pe acestea le-am pus în gura lui Nericius.

A OPTA ORA A ZILEI
(13.00-14.00)

Sclava se îngrijorează

Athoa îl însoțește pe Theocritos în timp ce acesta se întoarce acasă. Cei doi tocmai au venit de la tribunal, unde fratele vitreg al lui Theocritos, Antiphon, a depus o petiție prin care cere custodia lui Athoa și a unei alte sclave, Phylele.

Supărat, Theocritos îi spune lui Athoa că l-a instruit pe Antiphon să-și ia petiția, să o împăturească astfel încât să aibă o mulțime de muchii ascuțite și să o înghită. Auzind acest lucru, Phylele scoate un geamăt de ușurare, iar Theocritos îi răspunde cu un zâmbet sinistru. Athoa știe că, dacă situația ar impune-o, Theocritos le-ar tortura el însuși pe cele două sclave. Dar Antiphon încearcă să pună mâna pe moștenirea familiei, iar Theocritos nu le va lăsa pe sclavele sale de preț să fie vătămate din cauza lăcomiei altuia. Totuși, Athoa nu spune nimic, căci, după cum bine știe, pericolul nu a trecut încă.

Antiphon nu se va da bătut. Îl va ajuta și faptul că familia a refuzat să-i predea sclavele pentru a fi interogate, mai ales că el susține că au fost implicate într-o chestiune atât de gravă precum moartea prin otrăvire a unui cetățean atenian.

Cu paisprezece ani în urmă, un bărbat pe nume Philoneos, prieten al soțului mamei celor doi frați, acum decedat, se oprise în casă înainte de a călători în

străinătate cu afaceri. Philoneos avea o concubină sclavă pe nume Dilitira, dar se cam plictisise de ea. Înainte de a pleca din Atena, Philoneos intenționa să o vândă pe Dilitira la un bordel. Toată lumea fusese de acord în privința asta. Însă, potrivit lui Antiphon, mama sa vitregă îi transmisese atunci Dilitirei un mesaj de speranță. Sclava, Phylele, i-ar fi dat Dilitirei o fiolă de poțiune de dragoste pe care mama o preparase ea însăși. Dacă Dilitira i-ar fi strecurat acel filtru lui Philoneos în cupa cu vin, bărbatul s-ar fi îndrăgostit imediat din nou de Dilitira, iar ea ar fi fost salvată. Desigur, din moment ce soțul urma să împartă vinul din aceeași amforă cu Philoneos, și acesta ar fi primit o porție din poțiunea de dragoste, dar ce soție se supără că soțul ei o iubește mai mult?

Mama clatină din cap: „Nu de la mine a luat poțiunea. Ei – Philoneos și tatăl tău – stăteau împreună la Pireu. Dacă îți amintești, tatăl tău urma să călătorească pe insula Naxos cu afaceri, iar Philoneos se ducea oricum acolo să aducă sacrificii zeilor, așa că au coborât împreună în port."

Toată lumea știe că există o duzină de locuri în Pireu de unde poți obține o poțiune de dragoste. Theocritos presupune că Dilitira, cuprinsă de disperare, ceruse probabil vreunei vrăjitoare cea mai puternică doză posibilă. Important de știut despre majoritatea poțiunilor de dragoste este că efectele lor sunt cumulative. Dacă adaugi o picătură în mâncarea victimei tale în fiecare zi, pasiunea acesteia va crește încet-încet.

Dar Dilitira nu avea suficient timp la dispoziție. Ea urma să fie vândută a doua zi. Așa că, odată ce a dobândit poțiunea, indiferent de sursa ei, când a

servit vinul după cină, a turnat-o aproape pe toată în cupa lui Philoneos. Apoi a turnat ce mai rămăsese în băutura tatălui. Philoneos a murit pe loc. Tatăl a rezistat douăzeci de zile înainte de a muri și el.

Ulterior, Dilitira a susținut că acționase singură. A fost torturată după crimă și nu a implicat pe nimeni altcineva, nici măcar atunci când călăii i-au rupt oasele. Ca atare, problema a rămas nerezolvată timp de paisprezece ani. Acum, în timpul unei dispute privind moștenirea familiei, Antiphon a făcut afirmația extraordinară că această mamă vitregă ar fi fost sursa otrăvii, iar cele două sclave – complicele ei. Mai mult, el susține că nu obținerea „dragostei“ ar fi fost intenția săvârșirii acelui fapt macabru, ci mai degrabă „filtrele de dragoste“ ar fi fost pur și simplu otravă.

Ajută la apărarea familiei faptul că sclavele sunt încă aici, la paisprezece ani de la presupusa otrăvire. La urma urmei, un otrăvitor cu sânge-rece s-ar fi descotorosit cu siguranță de astfel de martori incomozi cu mult timp înainte. Sclavele se află în totalitate în puterea mamei lui Theocritos, presupusa otrăvitoare.

Depoziția lui Antiphon afirmă că acesta intenționează să scoată „adevărul“ de la sclave prin forță. Nu există vreo posibilitate ca o persoană care aproape și-a pierdut rațiunea din cauza terorii și a durerii să poată mințI consecvent, așa că Antiphon vrea ca sclavele să fie torturate pentru a dezvălui rolul pe care l-au jucat în mârșava crimă. Bineînțeles, dacă familia chiar le predă pe sclave, iar acestea continuă să-și susțină povestea, atunci mama este absolvită de orice bănuială.

Athoa își imaginează torturile și nu se mai simte atât de sigură pe sine. Crimele s-au întâmplat acum paisprezece ani. Chiar și cu mintea limpede și cu o memorie excelentă, nu-și poate aminti ceva atât de precis – și știe că, dacă se va ajunge la asta, va fi oricum pe jumătate nebună de spaimă și de durere la acel moment.

Iar tot ce-i trebuie lui Antiphon este să găsească ceva – orice – pe care Phylele și Athoa și-l amintesc diferit și el va folosi asta ca dovadă că sclavele mint, determinând astfel și alte torturi, și mai brutale. În cele din urmă, ele ar putea spune orice vrea el pentru a face durerea să înceteze.

Athoa închide ochii. Ea știe că se transformă într-o epavă care abia mai geme chiar și când stăpânii ei doar scot biciul. Cu greu își poate imagina ce va face la vederea unui fier înroșit în foc. Se forțează să tacă, de teamă să nu fie aruncată afară din încăpere.

Mama nu a fost prezentă la tribunal pentru depoziție. Fiind femeie, ea nu se poate reprezenta singură – legea spune că fiii ei trebuie să o apere împotriva acuzației de otrăvire. Așa că Theocritos o pune acum la curent cu cele discutate la tribunal.

– Antiphon a afirmat că ți-ai fi mărturisit crimele. El a spus că, în timp ce tata zăcea pe patul de moarte, ai venit la el și i-ai spus că tu ai pregătit otrava. I-ai povestit cum ai profitat de disperarea sclavei și ai păcălit-o să creadă că fiola ta de otravă era de fapt o poțiune de dragoste. Pe scurt, ai recunoscut că tu erai ucigașa și că biata fată înșelată a fost doar instrumentul de care te-ai folosit. Ah, și ai făcut toate astea în fața lui Athoa.

Athoa încearcă să dea timpul înapoi și să-și amintească. Într-adevăr, erau amândouă acolo, la căpătâiul muribundului. L-au îngrijit și au făcut tot ce le-a cerut medicul să facă. Iar Antiphon – care era abia un băiețel pe atunci – a intrat o dată, poate de două ori în cameră, crezând că tatăl său era doar bolnav. A fost acolo tot timpul când a crezut că ar putea să-și piardă moștenirea.

Potrivit lui Antiphon, atunci i-ar fi spus tatăl său ce-i mărturisise mama lui vitregă. Antiphon susținea în fața judecătorilor că tatăl muribund i-ar fi poruncit să o aducă pe ucigașa sa în fața justiției, iar acum, când devenise un bărbat în toată firea, intenționa să-și facă datoria solemnă – oricât de mult îl durea să acționeze împotriva propriei familii.

O curtezană apare înaintea unui tribunal.

După ce Theocritos a povestit toate aceste lucruri, s-a lăsat o tăcere adâncă. Athoa se întreabă de ce, dacă tatăl era destul de sănătos pentru a impune

fiului său un astfel de jurământ, nu era și destul de sănătos pentru a-i ordona acestuia să aducă un magistrat care să fie martor la schimbarea testamentului și la dezmoștenirea soției sale. Ar fi putut, de asemenea, să o acuze pe loc pe femeie. În mod ciudat, nu a făcut totuși nici unul dintre aceste lucruri.

– Antiphon poate pretinde că mama l-a împiedicat să iasă din casă pentru a chema un magistrat. Era minor pe atunci, îți amintești? spune Theocritos, care se gândea la aceleași lucruri.

– Și medicul? întreabă Athoa.

Putea mama să-l împiedice și pe doctor să vină și să plece? Putea ea să-l împiedice pe Antiphon să vorbească cu doctorul, iar pe doctor să vorbească cu tatăl lui? Să sperăm că toate aceste întrebări vor fi ridicate de apărare. Desigur, de aceea Antiphon a venit cu „mărturisirea“ mamei în fața lui Athoa. Este disperat. Dacă nu reușește să le determine, prin tortură, pe sclave să recunoască asasinatul, nu are nici un caz penal, iar dacă mama sa vitregă nu este condamnată, el nu are nici moștenire.

– Oricum se va ajunge la tribunal, spune Theocritos cu cinism. Un singur lucru îl îngrozește pe un gospodar atenian mai mult decât spartanii, și acela este propria soție. Ai zice că există o epidemie de soți care cad morți prin toată Atena, atât de mare este obsesia pentru soții și otrăvuri. Cu o astfel de stare de spirit a cetățenilor, este clar că arhonții vor dori o audiere publică completă.

– Iar eu voi fi Nessus, așa cum Philoneos este Heracle, remarcă ironic mama.

În faimosul mit antic, Heracle a fost ucis de soția sa, care – crezând că i se dăduse o poțiune de dragoste – fusese înșelată de un centaur intrigant, numit Nessus, să îi administreze otravă soțului ei. Theocritos clătină din cap.

– Nu, nu merge cu asta. Paralela este prea exactă – ar putea sugera juriului că de acolo i-a venit ideea. Judecând după ceea ce a vociferat în depoziția sa, mamă, tu vei fi Clitemnestra.

– Clitemnestra? se miră mama. Aș putea să mă descurc cu asta, acceptă ea și adoptă o postură dramatică.

Athoa apelează la cunoștințele ei limitate de mitologie și face legătura. Clitemnestra a fost sora vitregă a frumoasei Elena din Troia, dar nu asta își amintește toată lumea despre ea. În timp ce soțul ei era plecat să lupte în războiul troian, Clitemnestra a avut o aventură cu vărul soțului ei. Majoritatea bărbaților atenieni se pot identifica cu această situație. Își petrec o bună parte din an plecați în armată sau în flotă, lăsându-și soțiile singure, se presupune, în siguranța casei. Când soțul Clitemnestrei s-a întors, în sfârșit, prăfuit după o lungă călătorie cu carul de luptă, iubita lui soție i-a pregătit o baie și l-a înjunghiat mortal în timp ce el stătea în cadă.

Sigur, în afară de acea idilă ilicită, Clitemnestra avea o mulțime de motive pentru a-și dori moartea soțului ei. Acel soț îl omorâse pe fostul bărbat al Clitemnestrei, o violase și o răpise, apoi îi sacrificase fiica la altar pentru a asigura un vânt favorabil către Troia.[14] Dar nu de asta își amintesc bărbații atenieni.

Cel mai bine își amintesc ei de Clitemnestra atunci când soțiile lor se oferă să le pregătească o baie.

Athoa știe că, dacă Antiphon reușește să creeze în mintea jurașilor o paralelă între mama vitregă și Clitemnestra, va fi aproape de a obține un verdict de vinovăție. Iar dacă juriul o găsește vinovată pe mamă, Antiphon primește întreaga moștenire a tatălui. Fiii celei de-a doua soții – acea soție fiind mama vitregă – își vor pierde și ei partea lor de moștenire dacă mama este condamnată ca otrăvitoare. Ei vor pierde și casa.

Fără mărturiile lui Athoa și Phylele, Antiphon nu se poate baza decât pe acuzațiile sale îndârjite, dar improbabile, care nu se susțin pe nimic. Fără îndoială că va exploata suspiciunea pe care orice bărbat o nutrește cu privire la fidelitatea soției sale. Vor fi apeluri după apeluri la zei pentru „dreptate“ și prezentarea unei scene patetice, cu un biet suferind aflat pe patul de moarte și neputincios să se răzbune pe soția care exultă de bucurie că e pe cale să-l ucidă. Dar șansele ca un juriu să-i dea dreptate sunt reduse, așa că membrii familiei se așteaptă ca Antiphon să încerce să facă rost de o gloată pentru a-i linșa.

Theocritos își expune planul de apărare. El va începe prin a explica motivele lui Antiphon. Nu este vorba de răzbunare pentru o crimă comisă cu mult timp în urmă – o crimă care oricum nu a avut loc. Este lăcomia de aici și de acum. Există lacune uriașe în acuzațiile sale, iar mama este atât de evident nevinovată, încât Theocritos nu are de gând să le schilodească pe sclave pentru nimic. După paisprezece ani este posibil ca oricine să acuze pe oricine de orice. Dovezile au dispărut de mult, iar amintirile s-au estompat. Ceea ce jurații folosesc

astăzi drept criteriu de dreptate ar putea fi baza pentru propria lor condamnare sau nevinovăție în viitor.

Fratele nu este convins.

– Apelurile sale emoționale sunt mult mai puternice decât apelurile noastre la rațiune. Totuși, tu ești fratele mai mare. Mă voi lua după tine.

Athoa și Phylele îl urmează afară, dar Athoa se oprește în fața ușii pentru a asculta. Când Theocritos crede că a rămas, în sfârșit, singur cu mama sa, îi spune în șoaptă acesteia:

– Nu am vrut să spun în fața sclavelor, ca nu cumva să le treacă prin cap vreo prostie, de pildă să fugă. Dar am vorbit cu niște prieteni după depoziție. Refuzul de a preda sclavele dăunează cu siguranță cazului nostru. Pentru a garanta o achitare s-ar putea să fim nevoiți să predăm sclavele pentru interogatoriu.

– Nu! se opune mama, iar ferocitatea din vocea ei îl ia evident prin surprindere pe Theocritos. Athoa este mult mai puțin surprinsă. Ea se străduiește să audă răspunsul murmurat al fiului.

– Nu știam că ești atât de preocupată de ele. Vor avea doctori și cea mai bună îngrijire după aceea...

– Nu poți face asta, scrâșnește mama, măcinată de o furie sălbatică. Tatăl tău a fost mai puternic decât am crezut. A rezistat ore întregi după ce i-am spus și nu l-am putut ține departe de el pe micul șobolan Antiphon în tot acest timp. Și da, Athoa m-a auzit, blestemată să fie!

Datele problemei

Evenimentele din acest capitol s-au petrecut aproape exact așa cum au fost descrise. Ele sunt incluse într-un text numit *Antiphon: Împotriva mamei vitrege acuzate de otrăvire*. Data este incertă, dar este unul dintre cele cincisprezece discursuri ale oratorului atenian Antiphon care ni s-au păstrat. Majoritatea experților plasează data acestui discurs între anii 419 î.Hr. și 414 î.Hr.

Argumentul este că, atunci când Antiphon a ajuns un orator de succes, a devenit în sfârșit suficient de încrezător pentru a dezvălui secretul vinovat al familiei sale. Sau, alternativ, el ar fi fost implicat într-o ceartă cu frații săi vitregi în legătură cu moștenirea familiei și a pus la cale o acuzație falsă împotriva mamei sale vitrege.

Din păcate, nu dispunem de apărarea mamei vitrege. Nu știm nici ce a decis juriul. În proces, Antiphon s-a impus, într-adevăr, grație refuzului inculpaților de a-și prezenta sclavele pentru a fi interogate. În rest, cazul său este bazat numai pe acuzații nefondate și pe fanfaronadă. Nici un juriu imparțial nu ar fi putut-o condamna pe mama vitregă doar pe baza acuzațiilor prezentate de Antiphon. Dar, din păcate, jurații atenieni erau uneori departe de a fi imparțiali.

A NOUA ORĂ A ZILEI

(14.00-15.00)

ALERGĂTORUL PORNEȘTE SPRE SPARTA

Este puțin cunoscut faptul că, într-o cursă pe distanțe lungi, un om cu o condiție fizică bună poate întrece un cal. Calul are o greutate mult mai mare de deplasat și se hrănește cu iarbă și cereale – nici una dintre acestea nefiind alimente deosebit de energizante. În plus, caii sunt animale inteligente și se opun când sunt forțați să alerge cu viteză mare pe distanțe foarte lungi.

Labras este un alergător, unul dintre mesagerii de elită pe distanțe lungi, numiți *hemerodromoi*, care privesc caii ca pe niște fricoși care renunță ușor. La fel ca mulți dintre cei mai buni curieri, el are în jur de patruzeci de ani. Fața îi este foarte bronzată și bătută de ploi și de vânturi, iar ochii săi albaștri au riduri adânci de la faptul că a privit nenumărate ore doar cu ochii întredeschiși orizonturile îndepărtate.

Cea mai lungă cursă pedestră la Jocurile Olimpice este *dolichos*, o simplă plimbare de 24 de *stades* (ceva mai mult de patru kilometri). Labras consideră că această cursă este o joacă de copii. Pentru un sprint rapid către unul dintre acele *deme* din Attica sau pentru a transmite un mesaj urgent către Teba, în Beoția, prin orice mijloace, e suficient un tânăr de douăzeci de ani. Dar cursa lungă până la Sparta necesită un alergător matur – cineva cu rezervele fizice și mentale necesare pentru a face față alergărilor istovitoare care îl lasă pe un tânăr de douăzeci de ani plângând la marginea drumului. Unele „distanțe lungi“ sunt mult mai lungi decât altele și este nevoie de zeci de ani pentru a forma un alergător de cursă lungă așa cum trebuie.

Mesagerul victoriei de la Marathon

Oricine face cursa până la Sparta nu poate să nu se gândească la Pheidippides. Cu aproximativ șaptezeci de ani în urmă (în 490 î.Hr.), Pheidippides a făcut aceeași cursă în care Labras este angajat în prezent. Atunci, a existat o urgență extraordinară – armata persană debarcase la Maraton cu intenția de a distruge Atena. Pheidippides a fost trimis să ceară ajutorul spartanilor. Potrivit istoricului Herodot, Pheidippides a ajuns în Sparta „a doua zi după ce a pornit la drum".

Să punem asta în context. Presupunând că a pornit de la Bouleuterion, din Atena, și a terminat cursa în fața Gerousiei din Sparta, Pheidippides a trebuit să alerge 1 400 de stadii (245 de kilometri) în mai puțin de patruzeci de ore. Și a făcut asta în luna Metageitnion (august/septembrie), când este atât de

cald încât până și câinii turbați se gândesc de două ori înainte de a ieși în soarele de la amiază. Labras este recunoscător că își face alergarea pe o vreme mai blândă de primăvară, deși, ca urmare a acestui fapt, îi va fi foarte frig când se va apropia de trecătorile înalte din Tegea.

Spartatlonul

În 1982, un ofițer al Forțelor Aeriene Regale, intrigat de alergarea eroică a lui Pheidippides, a decis să verifice dacă este cu adevărat posibil ca un alergător să plece din Atena și să fie în Sparta a doua zi. Cum nimeni nu părea să știe răspunsul, a făcut el însuși cursa, parcurgând cei 245 de kilometri în treizeci și opt de ore. De atunci, Spartatlonul a devenit standardul de aur pentru alergătorii de elită pe distanțe lungi. Dintre sutele de alergători care încearcă să parcurgă acest traseu epuizant, puțini reușesc să treacă de Corint. Nici un alergător modern nu a încercat să parcurgă traseul de întoarcere în ziua următoare.

Mesajele pe care Labras le poartă sunt verbale, deși are și o scurtă instrucțiune marcată cu sigiliul oficial al Atenei, care, în esență, îi îndeamnă pe eventualii ascultători sceptici: „Credeți-l pe acest om“. Mesajul se află într-un mic sac pe care Labras și l-a fixat în spate cu atâta precizie, încât rareori își amintește că se află acolo, cu excepția cazului în care are nevoie de carnea uscată sau de smochinele cu miere puse în sac.

Există, de asemenea, o ploscă de apă, deși aceasta este mai mică decât te-ai aștepta. La fel ca toți alergătorii, Labras are o cunoaștere enciclopedică a izvoarelor aflate de-a lungul traseului său și știe în câteva minute cât de departe se află de un curent proaspăt de apă răcoritoare. În sac se mai află o mică ploscă de ulei. Chiar și cu o tunică lejeră, alergătorul de cursă lungă care nu-și lubrifiază sfârcurile va ajunge la destinație cu o imensă pată de sânge pe piept.

Aceasta este partea ușoară a călătoriei, când mușchii își intră ușor în ritm și Labras simte bucuria pură a alergării. Acel simplu act alungă plictiseala și micile neplăceri ale vieții de zi cu zi. De fapt, fiindcă el aleargă atât de mult, prietenii pot depune mărturie că devine „puțin ciudat“ dacă este privat de exerciții fizice intense pentru mai mult de câteva zile. În prezent, Labras se strecoară spre vest de-a lungul Căii Sacre, cu crângurile Academiei vizibile peste umărul său drept și cu micul râu Cephissus (prima oprire pentru a bea apă) nu foarte departe în față.

În acest moment este desculț, iar tălpile sale plesnesc pământul tare și prăfuit al drumului într-un ritm regulat. Tălpile sale se bucură de aceeași afecțiune tandră pe care un cavaler i-o oferă calului său sau un hoplit panopliei sale. Picioarele sunt uneltele meseriei lui Labras și de aceea el are grijă să le păstreze pielea netedă și unsă. Crăpăturile din tălpi au tendința de a se lărgi și de a se transforma în răni sângerânde la sfârșitul unei alergări lungi.

Calea Sacră îl va duce spre est, pe creasta lungă a muntelui Aegaleos, și atunci când va ajunge în vârful crestei, va vedea – precum credincioșii care parcurg

Calea Sacră în fiecare an pentru a celebra Misterele Eleusine – soarele după-amiezii târzii strălucind peste valurile golfului Eleusis și peste templul alb, cuibărit între mare și câmpia Thria.

Așa cum face de fiecare dată când parcurge acest traseu, Labras își amintește că trebuie să dea curs ofertei de mai mult timp a unui coleg de a se înscrie ca inițiat în riturile celebrate în acel templu din Eleusis. Care sunt acele rituri numai inițiații știu, căci ei jură să păstreze secretul după participarea lor la mistere. Mai mult, statul atenian impune acest secret, aplicând pedeapsa cu moartea celor care îndrăznesc să-l dezvăluie. Ritualul este cu siguranță străvechi – după unele relatări, ceremonia a avut loc, în ultimul mileniu, în fiecare an.

Tema ritualului o constituie moartea și renașterea – dar acest lucru este singurul cunoscut. Demeter este implicată, la fel ca fiica ei, Persefona. În taverne, neinițiații speculează. Hades, temutul rege al lumii subpământene, a răpit-o pe Persefona pentru a fi mireasa sa. Cuprinsă de furie și de durere pentru fiica ei pierdută, Demeter, zeița grânelor și a tuturor culturilor, a refuzat să mai lase să crească vreo plantă pe Pământ.

Ca nu cumva să devină zeii unui deșert sterp și gol, olimpienii l-au convins pe Hades să-și elibereze mireasa răpită. Cu toate acestea, pentru că Persefona a mâncat trei semințe de rodie în timp ce se afla în regatul lui Hades, ea este obligată să se întoarcă acolo în fiecare an. Așa că în fiecare an Demeter intră în grevă și nimic nu crește până când Persefona nu se întoarce din lumea subpământeană. Când se întoarce,

ploile cad și pământul revine la viață, într-o exuberanță vegetală.

Poate că Persefona se întoarce din lumea subpământeană la Eleusis și este întâmpinată acolo de zeița Demeter, în timp ce hierofanții uimiți privesc. Dar astfel de speculații sunt doar șoptite, de teamă ca nu cumva autoritățile să-i trimită pe cei care le vehiculează în lumea subpământeană, unde pot verifica singuri.

Labras meditează la asta în timp ce aleargă fără efort pe Calea Sacră. Acesta este un alt lucru legat de alergarea a șase maratoane consecutive: ritmul constant induce un fel de stare de transă.

Pângărită în patul conjugal când anotimpurile mor
Tu singură ești viața și moartea oamenilor cuprinși de necazuri.
Persefona, izvor de hrană și aducătoare de moarte.

Ascultă, zeiță binecuvântată, și fă pământul să fie roditor
Înflorind în pace sănătoasă sub atingerea ta blândă
Prin viață îmbelșugată tu îmbogățește-ne bătrânețea
Înainte să intrăm pe tărâmul tău, Persefona,
Împărăția puternicului Hades.

Imn orfic către Persefona

Există timp să cugeți la tot felul de lucruri – nu în modul obișnuit, cu gânduri grăbite și înghesuite înainte de următoarea întrerupere, ci cu o

contemplare constantă și domoală. Mintea nu are altceva de făcut decât să îndure, iar faptul că un alergător se gândește la altceva decât la cerințele imposibile pe care le impune corpului său îl ajută foarte mult.

Înainte de a ajunge la râul Cephissus, Labras se află încă la periferia orașului propriu-zis. Ferme se înghesuie pe lângă drum, cu câini – Labras ar vrea să măcelărească întreaga specie – care aleargă să-l latre când trece pe lângă ei. Există ogoare cultivate cu orz și crânguri dese de măslini, cu frunzele lor cerate și verzulii, încărcate de praf. Mulți copaci sunt tineri, dar unii dintre copacii bătrâni au urme întunecate de arsură care le străbat scoarța noduroasă a trunchiurilor.

Aceste urme au fost lăsate de spartani. După cum au descoperit aceștia în războiul recent, este foarte greu să distrugi un crâng de măslini. Da, un copac poate fi tăiat, dar după câțiva ani din rădăcinile lui vor răsări alți copaci. Asta în timp ce scoaterea rădăcinilor din pământ implică un efort greu și descurajator – mai ales dacă ești un spartan care, de obicei, lasă orice muncă manuală pe seama oamenilor de rând. În ce privește arderea copacilor – ei bine, e clar că a eșuat, deoarece acele urme de arsură sunt pe copaci care curând vor fi încărcați cu fructe.

Totuși, Labras a mai alergat peste aceleași pământuri în anii anteriori, când fermele erau ruinate și pășunile pustii, fără vite. El cunoaște din proprie experiență devastarea și durerea pe care incursiunile Spartei le pot provoca oamenilor din Attica. Atena este inima urbană a statului, dar majoritatea atenienilor nu locuiesc în oraș. Ei trăiesc în *deme*,

micile așezări din Attica. În fiecare zi, pleacă din căsuțele lor și merg să muncească pe câmp, bărbați și femei deopotrivă, îngrijind pomii fructiferi și animalele sau arând pământul înainte de a se întoarce acasă pentru a participa la ritualurile străvechi ale vieții satului.

Acesta este modul în care a crescut Labras și motivul pentru care intenționează să pledeze cauza atenienilor în fața Gerousiei spartane cu toată pasiunea de care este capabil. Da, atenienii au adunat o flotă puternică. Da, armata lor de hopliți este mai puternică și mai numeroasă ca niciodată. Dar această armă de distrugere nu este îndreptată spre Pelopones. Conducătorul *boule* vrea să-i asigure pe bătrânii spartani din Gerousia că mesajul vine de la Nicias însuși, arhitectul păcii care a pus capăt războiului anterior și un om care a tratat întotdeauna cu Sparta onest. Labras traversează drumul, pentru a evita un car cu boi încărcat peste măsură care se îndreaptă spre oraș, și se întreabă din nou în gând de ce a fost însărcinat el cu acest mesaj. Cu siguranță atenienii ar fi putut pune un ambasador gras și răsfățat pe o corabie, plimbându-l apoi în voie prin golful Saronic până în portul Gythium.

De acolo este doar o dimineață de mers pe jos până în Sparta, unde ambasadorul ar fi putut să-și prezinte cazul fără ca nimeni să transpire. Lui Labras nu-i trece prin cap că el, vorbind cu convingere, ar putea avea mai multă greutate decât oricare ambasador.

Generalii au trimis un sol la Sparta. Acesta era Pheidippides, de profesie alergător de cursă lungă...

Când Pheidippides se afla în munții de deasupra Tegeei, l-a întâlnit pe zeul Pan, care a spus că îi privește cu bunăvoință pe atenieni și că i-a ajutat de multe ori... Pheidippides a ajuns la Sparta a doua zi după ce a plecat din Atena. El a venit în fața magistraților și li s-a adresat.

Herodot, *Istorii* 6, 105 și urm.

Spartanii, oarecum rustici, sunt foarte suspicioși față de ceea ce ei consideră a fi atenienii alunecoși și prea sofisticați. (Nu că spartanii nu ar putea fi sofisticați, doar că nu le place să se evidențieze în acest sens.) Iar dacă ei desconsideră un politician este foarte probabil să fie impresionați de un atlet zvelt, de vârstă mijlocie, capabil de fapte fizice mai măreț decât poate reuși chiar un spartan obișnuit.

Râul este tot mai aproape, iar Labras marchează mental primul dintre cele câteva zeci de puncte de trecere de-a lungul alergării sale. Nimeni nu poate alerga direct până la Sparta, pentru că enormitatea provocării zdrobește imaginația chiar înainte de a începe călătoria. Cu toate acestea, o alergare până la râul Cephissus este o excursie plăcută de o după-amiază. De acolo nu mai este mult până la templul Afroditei de la trecătoarea înaltă care coboară spre Eleusis. Apoi, la căderea nopții, există două secțiuni – o cursă ușoară prin câmpie (cu două opriri pentru a bea apă) și dealurile care urcă spre orașul-fortăreață Oenoe. Și uite așa, ieși din Attica și tai Beoția în secțiuni înainte de a ajunge la primul popas important – Corint – la primele ore ale dimineții.

La Corint este momentul să verifici stelele, pentru că istmul reprezintă o treime din călătorie. În mod ideal, lui Labras îi place să fi acumulat o rezervă de timp în acest punct. Căci dacă timpul îi permite, își va goli intestinele pe marginea drumului, va bea apă multă, fără grabă, și va efectua exerciții chinuitoare pentru a-și destinde mușchii încordați. În fața lui se află partea cea mai grea – trecătoarea înaltă de la baza istmului, care precedă câmpiile și orașul antic Tegea. Totul, pe un frig pătrunzător, care secătuiește de energie un corp deja aproape epuizat.

În acest punct, faimosul Pheidippides l-a văzut pe marele zeu Pan îndemnându-l la eforturi mai mari. Labras nu este surprins. Alergătorii de cursă lungă se antrenează până la un punct în care perdelele realității devin foarte subțiri. Își amintește cu plăcere de momentul – trăit în aceeași cursă – când o ceată de centauri a ieșit din pădure și a tropăit alături de el o parte din drum. Labras nu este încă sigur că acest lucru s-a întâmplat cu adevărat, dar așteaptă cu nerăbdare să se întâmple din nou.

În apropiere de Tegea va avea soarele dimineții pe umărul stâng. Faptul că drumul va coborî apoi la vale este mai puțin util decât pare. Coborârea pune o presiune suplimentară asupra articulațiilor sale, iar la acest moment se produc traume inevitabile în corpul său. Metabolismul îi descompune mușchii pentru a obține energie, iar toxinele acumulate în urma suprasolicitării vor fi eliminate în foarte mult timp din corpul său. La fel ca majoritatea alergătorilor, Labras are propriile teorii despre cum să combată cel mai bine acest lucru. Pentru el, este vorba de fructe

proaspete – multe fructe. Înainte de o alergare lungă, el trăiește practic cu fructe proaspete și carne slabă.

După ce a trecut de Tegea, soarele de la amiază arde și, odată cu dezorientarea, apare o nemulțumire profundă că își câștigă existența bătând pământul încins de căldură cu tălpile pe care le simte ca de plumb. Se întreabă în gând câte unghii de la picioare va mai pierde de data aceasta. Labras a mai trecut prin așa ceva și, deși nu așteaptă cu nerăbdare să simtă această angoasă profundă, înseamnă că a ajuns la capătul puterilor. Din punct de vedere fizic și mental, mai rău de atât nu va putea ajunge. Și mai are de parcurs doar echivalentul a două maratoane complete.

Hermes [mesagerul lui Zeus]: *Tocmai m-am întors din Sidon, unde m-a trimis el [tatăl Zeus] să am grijă de Europa. Înainte de a-mi putea trage răsuflarea, trebuie să mă grăbesc spre Argos, în căutarea lui Danae. „Oh", spune tatăl, „și poți să te oprești în Beoția să o vezi pe Antiope, dacă tot ești acolo." Vă spun, atâtea drumuri mă omoară.*

Maia [mama lui Hermes]: *Of, of, copilul meu! Fii băiat cuminte și fă ce-ți spune tatăl tău. Fugi la Argos și în Beoția. Și grăbește-te – dacă nu vrei să fii biciuit.*

LUCIAN, *DIALOGURILE ZEILOR* 4 (24)

Labras va ajunge la Sparta seara târziu și îi va anunța pe efori că a sosit. Apoi, în camerele rezervate solilor ca el, va dormi neîntors până la mijlocul

dimineții, când va fi chemat la consiliu. După aceea se va întoarce în camera sa și va dormi iarăși, până în zorii zilei următoare. Apoi se va trezi odată cu soarele, pregătit pentru partea cu adevărat dificilă – cursa înapoi spre Atena.

A ZECEA ORĂ A ZILEI
(15.00-16.00)

HOPLITUL SE INDIGNEAZĂ

Pășind către intrarea în port, hoplitul contemplă cu nesaț zidurile orașului. Undeva acolo, sus, lângă ziduri, se află mormântul străbunicului său. Este o modalitate favorită de petrecere a timpului liber, în Atena contemporană, să te plimbi pe zidurile orașului și să localizezi părți din proprietatea familiei înghesuite în ele.

Actualele ziduri care înconjoară Atena au fost construite în grabă. Totul a început la Termopile. Spartanii susțin că la Termopile (480 î.Hr.) au obținut o mare victorie. De fapt, nu a fost așa. Termopile este locul unde regele Leonidas și spartanii săi au fost zdrobiți de forța copleșitoare a armatei persane invadatoare. Spartanii au fost curajoși și sfidători, cu toate acestea au fost uciși până la ultimul. (Perșii au fost nevoiți să treacă prin blocada spartană, în loc să își transporte armata pe lângă aceasta, deoarece navele de război grecești le-au împiedicat înaintarea. Acea flotă – compusă în special

din trireme ateniene – a făcut pe mare ceea ce Leonidas nu a reușit să facă pe uscat. Puțini își mai amintesc asta acum. Poeții preferă morțile inutile, dar eroice, în locul bătăliilor pragmatice, purtate și câștigate.)

După Termopile, perșii s-au năpustit asupra Atenei cu furie răzbunătoare și au făcut orașul una cu pământul, având o plăcere perversă în a-i distruge complet zidurile de protecție. Rămas fără ziduri, un oraș grec este la fel de neajutorat ca un melc în afara cochiliei sale. De aceea, atenienii s-au cutremurat când, după ce perșii au fost respinși, spartanii au spus: „Atena nu are nevoie de ziduri. Protecția noastră este suficientă. Prietenii au grijă de prieteni. Iar noi suntem prieteni, nu-i așa? Altfel, am fi foarte supărați".

Hoplitul care se uită acum la actualele ziduri nici măcar nu se născuse când acestea au fost ridicate. Deși tatăl său era un băiețandru la acea vreme, în ciuda vârstei fragede a fost presat să participe la proiectul de construire a zidurilor. Conducătorul atenian Temistocle le-a spus concetățenilor săi că trebuie să ridice un zid cât mai repede cu putință, în timp ce el a mers la Sparta pentru a-i asigura pe spartani că atenienii nu fac nimic de genul acesta.

Disperați, atenienii au folosit toate pietrele disponibile. Existau o mulțime de ruine, pentru că în retragerea lor perșii distruseseră tot ce nu putuseră arde sau jefui. Dar chiar și case rămase în picioare au fost demontate piatră cu piatră, iar pietrele cărate pe ziduri și montate în construcția defensivă care se ridica rapid. Acesta este motivul pentru care zidurile orașului atenian sunt un talmeș-balmeș. Poți vedea o

coloană aici, o parte dintr-o friză acolo, și peste tot bucăți de piatră cioplite grosolan cu dalta pentru o potrivire rudimentară.

Între timp, toți cei care călătoreau spre Pelopones au fost reținuți politicos la Atena. Bineînțeles, zvonurile au început să circule. Poate că Sparta era izolată în valea Eurotas, dar zvonul despre un proiect de construcție atenian atât de grandios și de controversat trebuia să ajungă până la urmă și la ea. Temistocle, cantonat în Sparta, a negat orice zvon. Apoi, pe măsură ce rapoartele continuau să sosească, el a anunțat că va trimite o delegație pentru a afla adevărul.

Acea delegație nu a reușit să se întoarcă în Sparta, în timp ce zidurile ateniene continuau să se ridice. Când constructorii-cetățeni au rămas fără piatră potrivită, au demolat monumentele funerare din afara orașului – și așa a ajuns străbunicul hoplitului în ziduri. În acel moment, Temistocle a mărturisit că Atena avea, într-adevăr, ziduri. Ziduri mari, solide și foarte ușor de apărat. Ce intenționau spartanii să facă în această privință?

Zidurile au constituit o lucrare făcută în grabă, dar și-au făcut datoria. Când, inevitabil, alianța antipersană s-a destrămat, iar Sparta și Atena au ajuns în pragul războiului, spartanii au mărșăluit până la acele ziduri ale Atenei, dar nu au avut nici o șansă să cucerească orașul. Aceste lucruri hoplitul le văzuse, căci de-acum era efeb, stând mândru în armură alături de tatăl său.

Astăzi el își face datoria de a păzi zidurile, ca santinelă. Cum la Atena domnește pacea, singurul pericol cu care se confruntă hoplitul este acela de a

adormi din cauza plictiselii. Este mulțumit că astăzi nu va patrula pe zidurile orașului, cu treptele lor neregulate și suprafețele înclinate înșelătoare; în schimb, se va plimba liniștit de-a lungul Zidurilor Lungi pentru a-și începe schimbul într-un post cu vedere spre port.

Zidurile Lungi sunt tot ceea ce nu sunt zidurile propriu-zise ale orașului. Când atenienii au venit să le construiască, orașul lor avea bani din belșug, grație minelor de argint de la Laurion și tributurilor plătite, printre scrâșnete, de aliații Atenei. Zidurile sunt construite pe fundații solide de calcar, cu lespezi de piatră sculptate la comandă. De fapt, este mai ușor să o iei pe aleea de promenadă care se întinde de-a lungul bastioanelor, decât să mergi printre ziduri până la Pireu.

Zidurile Lungi sunt un set de două ziduri care merg în paralel, la 500 de pași unul de celălalt, și izolează efectiv Atena de zona rurală din jur, pentru a face din oraș o insulă. Invadatorii ar putea face ravagii în zona rurală din Attica, dar atâta timp cât flota ateniană deține supremația, proviziile vor debarca la Pireu și vor fi protejate de Zidurile Lungi, în drumul lor spre oraș. Asediatorii nu pot decât să privească înciudați, în timp ce străjerul de serviciu de pe bastioanele ateniene își ridică jignitor tunica, arătându-le fundul gol.

Un șir de trepte de piatră duce la bastioanele de lângă intrarea în port, iar tânărul hoplit se pregătește să urce pe ele, când o chemare jovială îl oprește din drum. Un bărbat în vârstă stă sub marchiza unei taverne stradale. Hoplitul îl recunoaște imediat ca

fiind unul dintre cei mai faimoși fii ai orașului, dramatur-gul Sofocle.

Sofocle le spune prietenilor care stau cu el în jurul mesei:

– Iată, acesta este unul dintre eroii orașului – hopliții care ne permit să trăim în siguranță.

Îi face semn tânărului să vină la el. Hoplitul ezită, dar omul care îl cheamă este totuși Sofocle. Cu greu l-ar putea refuza. El este bărbatul care a condus *paeanul* orașului – cântecul coral pentru zei – în semn de recunoștință pentru victoria de la Salamina asupra perșilor. A fost prieten cu Pericle și amic de pahar al generalului Cimon. În timpul campaniei din Samos, cu douăzeci și cinci de ani în urmă, Sofocle a fost el însuși general în armata ateniană. Omul este faimos și puternic și are prieteni faimoși și puternici. Dacă hoplitul nu vrea să curețe latrine în următoarea lună, ar face bine să fie politicos. Așa că vine când este chemat.

– Ia loc, băiete, ia loc, îl invită binevoitor Sofocle.

– Dar eu... hmmm... trebuie să mă prezint la datorie curând, spune hoplitul, neliniștit.

Totuși se așază alături de dramaturg, pe o margine a băncii. Unul dintre însoțitorii lui Sofocle toarnă vin dintr-un urcior de lut într-o cupă, adaugă puțină apă, umplând cupa până în buză, apoi i-o întinde hoplitului, care scutură vehement din cap.

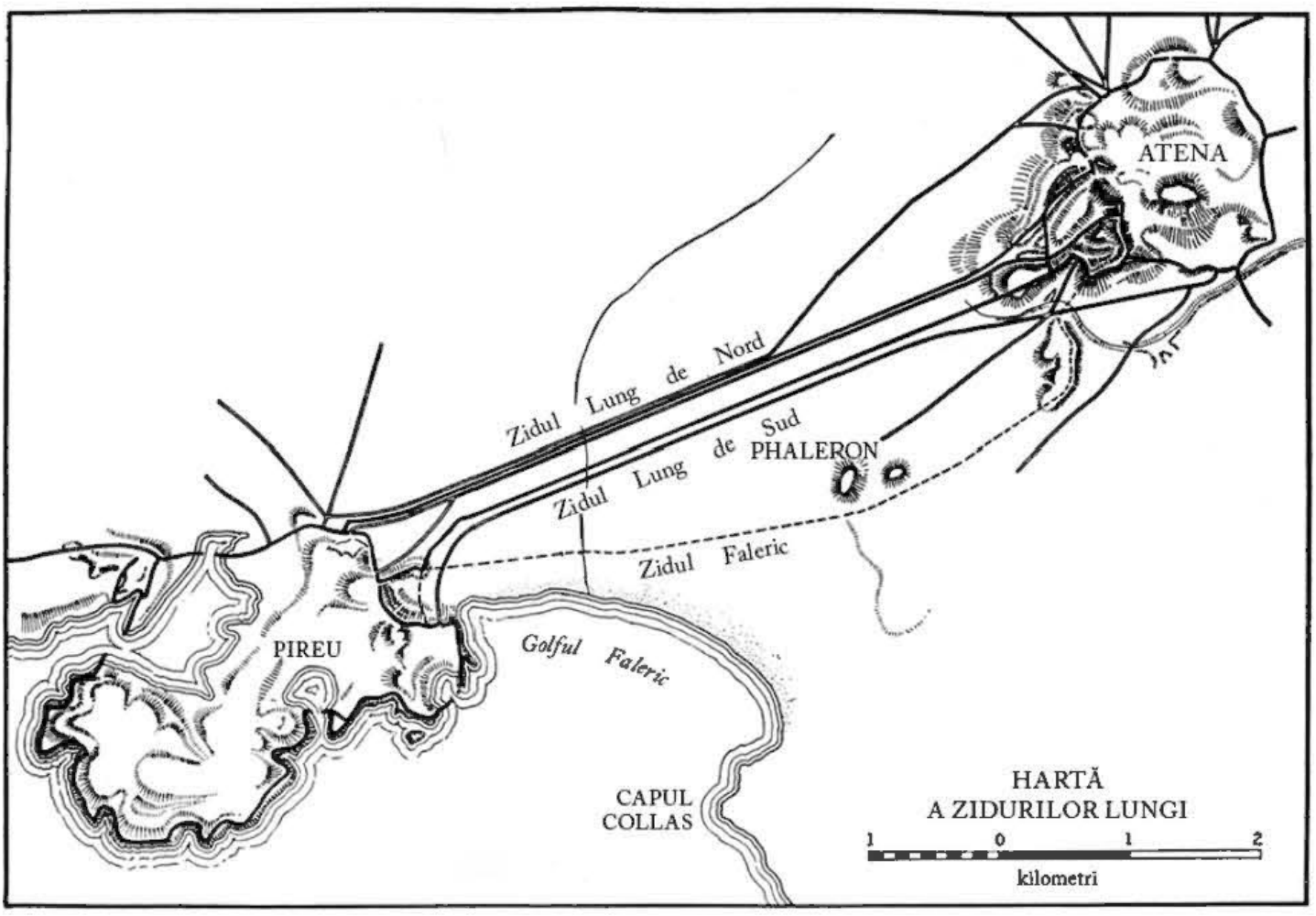

Orașele foarte diferite Atena și Pireu sunt unite de Zidurile Lungi.

– Nu, nu poate să bea acum, se duce să-și facă datoria, pufnește Sofocle, deranjat de gestul tovarășului său de masă. Dar voi lua eu cupa. Ai grijă, e plină. Dă-mi-o încet – cum se dă o *hetaira* către iubitul ei de pe canapeaua de alături.

El se referă la o femeie care estompează distincția dintre o curtezană și o prostituată de înaltă clasă.

– Acum l-ai făcut să roșească, spune unul dintre însoțitorii lui Sofocle. Cum a spus poetul Phrynichus? „Îi strălucește obrazul purpuriu ca lumina iubirii.“ Superb.

Sofocle

Sofocle s-a născut în anul 496 î.Hr. în *dema* Colonos, imediat după bătălia de la Maraton. A murit nouăzeci de ani mai târziu, la sfârșitul Războiului Peloponesiac. În cea mai mare parte a vieții sale, Sofocle a fost un dramaturg activ care a

compus aproximativ 123 de tragedii, ultima dintre ele – premiata *Oedip la Colonos* – fiind scrisă chiar în anul în care a murit, la șaizeci și doi de ani după ce câștigase primul său premiu dramatic, în 468 î.Hr.

Cu piesele sale având în centru Teba și, mai ales, cu tragediile sale despre Oedip, Sofocle a dus teatrul atenian pe noi culmi, iar cele șapte piese ale sale care au supraviețuit sunt încă puse în scenă cu regularitate în întreaga lume.

– Da, cunoști bine poezia, spune Sofocle, dar Phrynichus a greșit când a spus că obrajii unui băiat frumos sunt purpurii. Dacă pictorul ar fi mânjit obrajii acestui băiat cu purpură, nu ar mai fi părut frumos. Este foarte greșit să compari frumusețea cu ceea ce nu este frumos.

Descurajat, hoplitul este conștient de cruzimea care stă la baza vorbelor zeflemitoare ale mesenilor chercheliți. Și este, de asemenea, conștient că acum roșește și mai abitir – iar faptul ăsta îl înfurie grozav. Ar vrea să-i întindă cupa cu vin lui Sofocle și să plece și ducă-se la Hades bunele maniere!

– Ah, ai un pai înăuntru, îl avertizează poetul pe hoplit, arătând spre cupa cu vin. Te rog să îl scoți. Trebuie să mă bucur de vinul meu, nu-i așa? Nu! se strâmbă Sofocle. Nu cu degetul tău. Nu știm unde a fost. Cupa este destul de plină, suflă în ea.

Hoplitul ridică spre el cupa și își strânge buzele pentru a sufla. În timp ce face asta, Sofocle se apleacă mai aproape. Brusc, își înfășoară brațul în jurul tânărului și îl trage spre el, oferindu-i un sărut prelung și intim. Uluit, hoplitul rămâne nemișcat pe

scaunul său, în timp ce ceilalți izbucnesc în hohote și în strigăte de aprobare. Dintr-un motiv oarecare, hoplitul nu se gândește decât să așeze cupa cu vin pe masă fără să verse conținutul. În timp ce face acest lucru, limba poetului îi trece pe lângă buze. Luptându-se, hoplitul se eliberează și sare în picioare.

– Te-ai descurcat perfect! îi spune unul dintre însoțitori lui Sofocle, care își umflă pieptul, plin de sine.

– Îmi exersez strategia, domnilor. Pericle spunea că știu să fac poezie, dar nu și să fiu strateg. Ei bine, această stratagemă mi-a ieșit exact cum trebuie, nu-i așa?

---

*Și o dată, când Sofocle, care plutea cu el în calitate de strateg, a lăudat frumusețea unui băiat, Pericle i-a spus: „Un strateg se cade, Sofocle, să aibă nu numai mâinile curate, ci și ochii.“*********

Plutarh, *Viața lui Pericle* 8

Îl ignoră pe hoplit, care îi întoarce spatele și pleacă, tremurând de furie neputincioasă și de umilință. Un singur rămas-bun sarcastic îl urmează pe treptele spre bastioane.

La scurt timp după aceea, când comandantul de gardă își face inspecția, hoplitul face o plângere oficială. Dar comandantul este disprețuitor. Toată lumea știe cum este Sofocle, iar hoplitul ar fi trebuit să se aștepte la un asemenea tratament atunci când s-a așezat la masă și a împărțit cu el o cupă cu vin. Și oricum nu mai poate face nimic în privința asta

acum. Nu era încă de serviciu, așa că Sofocle nu l-a agresat în timpul serviciului de gardă. Hoplitul ar putea să-i ceară tatălui său să se plângă în numele lui, dacă nu-l deranjează să-și facă dușmani fără rost, dar nu merită. Știe că trebuie să dea uitării toată povestea. În definitiv, a fost doar o mică joacă.

Sofocle Desfrânatul

Incidentul implicând cupa cu vin este consemnat în lucrarea lui Athenaeus *Deipnosofiștii* (13, 81). În text, evenimentul a fost mutat de la o cină în Chios la o tavernă din Atena, iar tânărul hoplit a înlocuit un tânăr pe nume Hermesileus. În rest, incidentul s-a petrecut chiar așa cum a fost consemnat, inclusiv dialogul.

Soldatul care împarte serviciul de pază cu hoplitul este la fel de filosofic.

– Acest Sofocle este un pervers, și nu e o greșeală. Bărbații sunt atrași de băieții aflați în jurul vârstei pubertății. E ceva firesc. Dar să cauți un *eromenos* – un amant băiețandru – într-un bărbat adult este nefiresc. Dacă nu ar fi fost vorba de Sofocle, cineva ar fi făcut ceva în legătură cu asta până acum.

Hei, ai auzit de Sofocle și de povestea aia cu Euripide? Ea dovedește că nimeni nu-i mai prostănac decât un prostănac bătrân.

Hoplitul duce o viață mai degrabă protejată, alături de părinții săi. Dar nu vrea să pară total naiv și deconectat de bârfele din oraș, așa că spune cu prudență:

– Ia zi!

Străjerul își începe povestea. Cu ceva timp în urmă, Sofocle se afla în afara zidurilor când a întâlnit un băiețandru care era argat la o fermă. Băiețandrul era, evident, destul de obișnuit să găzduiască bărbați mai în vârstă și înstăriți, așa că au ajuns rapid la o înțelegere. Aceasta s-a încheiat cu cei doi stând complet goi pe mantia băiatului și cu mantia lui Sofocle acoperindu-le nuditatea. După aceea, băiatul s-a ridicat și a plecat cu mantia lui Sofocle.

Era o mantie scumpă, iar tot ce a obținut Sofocle în urma acestui schimb a fost haina tânărului, veche și urât mirositoare, făcută din lână ieftină de Eubeea. Bătrânul a făcut greșeala de a se plânge în public că a fost jefuit și toată lumea a râs de el din pricina asta. Euripide a luat în derâdere această pățanie, compunând rapid niște versuri despre cum Sofocle pierduse doar câteva momente plăcute, dar nu și mantia. Sofocle a ripostat cu câteva versuri despre idila lui Euripide cu soția unui negustor trac.

Închizând ochii, străjerul recită:

Am fost dezbrăcat de căldura soarelui, nu de un băiat.
Spre deosebire de tine, Euripide, care săruți soția altcuiva...
Cei care-și sădesc sămânța pe ogorul altuia
Nu-i înțelept să-l acuze pe Eros că i-a furat și a fugit.[15]

– Uite, după ce se încheie schimbul nostru, hai să mergem la taverna aia de lângă docuri. Proprietarul nu se supără dacă ne punem armele în spatele tejghelei și bem o cupă sau două cu vin în drum spre

casă. O să ți-o prezint pe Atena – în ciuda numelui ei, nu este prea înțeleaptă, dar este foarte sociabilă. De asemenea, nu are barbă căruntă, pentru că este cu cincizeci de ani mai tânără decât ultima ta cunoștință romantică. Ce părere ai?

Homosexualitatea greacă

În sensul propriu, homosexualitatea nu exista în Atena antică. Cuvântul în sine are de fapt mai puțin de 200 de ani. Atenienii antici aveau o cu totul altă viziune în această privință și adoptau atitudinea că sexul era sex, indiferent cu cine era practicat. În general, atâta timp cât un bărbat își asuma un „rol de bărbat", era un bărbat normal, indiferent dacă destinatarul afecțiunii sale era un sclav, un adolescent, o prostituată sau soția sa.

Aceeași poftă pentru băieți adolescenți, care astăzi ar duce la o lungă condamnare la închisoare, era încurajată în societatea ateniană. Un bărbat mai în vârstă se interesa de dezvoltarea tânărului său iubit, îi făcea mici cadouri și îl îndruma până când acesta devenea un bărbat matur și bărbos. Ulterior, partea erotică a relației trebuia să înceteze, deși cei doi puteau rămâne prieteni buni pentru tot restul vieții.

Un bărbat matur care primea afecțiunea masculină era ironizat ca fiind ceea ce Aristofan numește *eurypроktos* – un „fund lat". Astfel de bărbați erau considerați patetici. La propriu. Partenerul pasiv într-o relație sexuală atenian se numea *patheticos*.

A UNSPREZECEA ORA A ZILEI

(16.00-17.00)

CĂPITANUL DE CORABIE INTRĂ ÎN PORT

lată Cantharos“, remarcă unul dintre marinari cu o satisfacție considerabilă.

Palionautos întâmpină vestea cu ușurare și privește apa din santina******** navei cu un ochi expert. Valurile de adâncime de dimineață s-au împrăștiat, iar *Neriada* se îndreaptă acum spre nord-vest, cu vântul în pânze. Bătrâna corabie nu se simte bine pe mare. De fiecare dată când se ridică pe creasta unui val sau se izbește de o depresiune, întreaga navă scârțâie alarmant și apa de mare țâșnește printre bârnele îmbibate de sare, biciuind smoala cu care articulațiile carenei au fost călăfătuite în acea iarnă. Totuși, nivelul apei din santină nu va crește prea mult în undele liniștite ale portului, iar pomparea navei, odată ce vor ajunge la uscat, îi va feri pe marinari de necazuri cât timp bătrâna navă va rămâne ancorată la doc.

Palionautos se desprinde de pompa de santină și își întinde brațele, simțindu-și articulațiile dureroase. Apoi se urcă pe suportul catargului, înfipt în punte, pentru a vedea mai bine portul de care se apropie. Se întreabă cât timp el și *Neriada* ar mai putea continua

să facă asta. Amândoi sunt mult prea bătrâni. Bărbatul ar trebui acum să navigheze cu corabia sa în liniște pe Pontus Euxinus (Marea Neagră), transportând pasageri și mărfuri pe trasee scurte, de-a lungul coastei, și întorcându-se la fiecare câteva zile în portul său natal, Nymphaion, încărcat cu tot felul de mărunțișuri și de cadouri pentru nepoții săi. Așa cum a făcut în fiecare an în ultimul deceniu, Palionautos jură că această cursă de transportat grâne va fi ultima.

Doar că drumul spre Atena este foarte profitabil. Atenienii au nevoie de cereale din import și oferă stimulente bogate comercianților pentru a le furniza. La drept vorbind, cursa este aproape lipsită de riscuri – cu condiția ca *Neriada* să reușească să rămână pe linia de plutire. În timp ce se afla încă la Nymphaion, pe țărmul nordic al Pontus Euxinus, Palionautos a convenit un preț pentru cereale cu un agent care lucra pentru *sitones* atenian – cumpărătorul oficial de cereale al statului. Pentru a cumpăra grânele, a solicitat agentului un împrumut cu o dobândă de 15%, folosind nava sa drept garanție.

Apoi a negociat cu angrosiștii locali care colectează cereale de la fermierii din interiorul uscatului. Obiectivul era 300 de amfore de cereale (aproximativ 6 200 de litri), care urmau să fie vândute cu un profit de cel puțin 85% în Atena. Întrucât prețul de vânzare fusese deja convenit cu agentul de cereale atenian, Palionautos pornise la drum știind exact cât va câștiga din încărcătura sa.

Există o taxă de 10% impusă de autoritățile din Chalcedon atunci când nava iese din Pontus Euxinus, plus taxele portuare care trebuie plătite în Atena și

salariul pentru cei trei membri ai echipajului navei, dar aceste costuri și altele vor fi plătite din profitul obținut de pe urma încărcăturii, pe drumul de întoarcere. Așadar, transportul de cereale este garantat drept „bani obținuți pe gratis“. Împrumutul este acoperit de statul atenian, astfel încât, chiar dacă *Neriada* se scufundă pe drumul către Atena, datoria este ștearsă.

Mai există un alt motiv pentru călătoria spre Atena – un motiv pe care Palionautos, care se dă drept un tip total lipsit de sentimentalisme, nu vrea să-l recunoască nici măcar pentru el însuși. Sigur, chiar și cu un vânt bun, *Neriada* înaintează încet – dar de ce atâta grabă? Dimpotrivă, e cu atât mai bine: are timp pentru a savura sentimentul de libertate perfectă în vreme ce nava se mișcă între cerul albastru palid de primăvară și apele adânci și limpezi din largul Chiosului, când nu ai nimic de făcut decât să stai întins pe punte și să privești norii albi și pufoși cum alunecă pe lângă tine. Sau orele petrecute pescuind, la babordul sau la tribordul vasului, într-un golfuleț adăpostit, și văzând umbra carenei *Neriadei*, întunecată și ascuțită, cum se profilează pe albia de nisip alb a mării, aflată sub trei metri de apă transparentă și limpede.

Palionautos se plânge cu amărăciune de greutățile meseriei sale oricui vrea să îl asculte, dar adevărul este că pur și simplu îi place să fie marinar. Mai ales în momente ca acesta, când nava străbate, sub cerul senin și liber al amiezii, drumul dintre Cantharos și Pireu și când umbrele lungi ale dealurilor din Akte ascund Stoa și Emporium de pe partea de est a portului, în timp ce în depărtare pălăria strâmbă de

vrăjitoare a muntelui Lycabettus lucește în lumina soarelui. Este un sentiment pe care doar marinarii îl cunosc. Încă o dată, Poseidon și-a oprit furia și a ghidat cu blândețe corabia în port, departe de furtunile bruște care lovesc apele Euxinului, de curenții ucigași din apele de la poalele muntelui Athos și de navele, elegante, dar letale, ale piraților care bântuie Cicladele.

– Am reușit din nou, băieți, le spune Palionautos, pe un ton entuziasmat, oamenilor săi.

Acum trebuie să cârmească *Neriada* pentru a acosta în siguranță. Intrarea în port pare să rămână la aceeași distanță, deși dâra de spumă care se încolăcește în spatele navei arată că au o viteză bună. Apoi, dintr-odată, coloana din dreapta intrării în port – pe care marinarii o numesc „coloana lui Temistocle“ – apare aproape lângă ei și este timpul ca marinarii să coboare pânzele, iar Palionautos însuși să apuce vâslele gemene de la pupa navei, care servesc drept cârme.

Neriada este un tip de corabie numit de negustori *kerkouros* – „coadă tăiată“ – deoarece are pupa aproape plată. Când ajunge la docuri, *Neriada* va acosta cu pupa îndreptată spre port și cu prora orientată către larg. Cu pupa fixată de balize și o punte din scânduri la mijloc, descărcarea mărfurilor nu va fi un proces complicat.

În timp ce nava sa este andocată, Palionautos trebuie să ia o decizie la care s-a gândit pe tot parcursul călătoriei. În esență, problema este următoarea: *Neriada* este veche. Bușteni de pin din carena de lemn a corăbiei au fost tăiați de pe dealurile din jurul Alepului când Palionautos era copil. Acum are șaizeci de ani, iar nava nu este cu mult mai tânără.

Suportul catargului a trebuit să fie mutat în sus în două rânduri, pentru a face loc unei pompe de santină tot mai mari și, chiar și așa, fiecare călătorie este o cursă împotriva apei care crește necontenit în cală.

Inițial, nava a fost construită în mod tradițional – mai întâi, scândurile carenei au fost asamblate cu grijă, iar apoi, când carcasa era deja construită, grinzi de sprijin au fost introduse înăuntru și fixate cu piroane de cupru. Palionautos își amintește de momentul în care tatăl său a cumpărat nava, ipotecând în acest scop dreptul de proprietate asupra micii ferme a familiei. *Neriada* fusese o corabie plină de viață, care sălta cu siguranță peste valuri, încântându-l pe băiatul care stătea pe atunci agățat pe scările făcute din parâme și râdea lângă pânza care strălucea albă în bătaia soarelui.

Neriada

Neriada este de fapt o navă numită *Kyrenia*, o epavă descoperită în largul coastelor Ciprului în anii 1960. La fel ca *Neriada*, această navă era veche – avea în jur de optzeci de ani. Chiar și așa, *Kyrenia* nu s-a scufundat în urma unei furtuni. Vârfurile de suliță înfipte în carenă sugerează că nava a fost capturată de pirați, care ulterior au sabordat-o, considerând că nu merită salvată. Nava a fost descoperită aproape intactă, astfel încât a fost reconstruită o nouă versiune a ei. Denumită *Kyrenia II*, această navă încă navighează pe ape ca ambasador al culturii cipriote. Pentru mai multe informații despre această navă extraordinară, consultați *Rapoartele de cercetare ale Societății Naționale Geografice* (vol. 13) din 1981.

Acea pânză a fost înlocuită de mai multe ori și chiar și ultima versiune a ajuns acum să fie peticită și decolorată. Dar pânza este cea mai mică dintre grijile lui Palionautos. Problema este corpul navei. Palionautos este un navigator prea experimentat ca să creadă că norocul său poate dura la nesfârșit.

Într-o zi, o hulă violentă se va stârni pe mare, venind dinspre munții Eubeei. Valuri înalte și agitate vor învârti corabia ca pe o așchie de lemn într-un butoi. Dacă fragila și bătrâna corabie nu va fi pur și simplu sfâșiată de curenți, va lua atât de multă apă încât se va scufunda. Chiar și în această călătorie relativ liniștită, valuri grele au deschis goluri de aproape un deget lățime în carenă, făcând apa să se scurgă în cală. Palionautos aruncă o privire acră către aceste goluri, acum astupate grosolan cu cârpe îmbibate în ulei.

Deci ar trebui Palionautos să accepte că *Neriada* tocmai a făcut ultima sa cursă în Marea Egee? A sosit oare momentul să retragă în sfârșit bătrâna navă pentru ultimii ei ani ca pe o corabie decrepită care abia se mai târăște de la un oraș de coastă la altul? Sau ar trebui să cheltuiască profiturile acestei călătorii și ale altor câteva din trecut pe o reparație care să mențină *Neriada* pe linia de plutire încă un deceniu?

Atena produce argint din abundență. Dar minereul de galenă extras la Laurion este un amalgam de plumb și argint, așa că extragerea argintului presupune separarea plumbului. Prin urmare, plumbul este ieftin în Atena. Ceea ce are în vedere Palionautos este un remediu folosit adesea pentru a menține pe

linia de plutire nave vechi – o foaie subțire de plumb care să învelească și să facă impermeabilă coca navei.

Neriada are 26 de coți (12 metri) de la prora la pupa retezată și o lățime maximă de nouă coți (4,3 metri). Prin urmare, chiar și cu plumb relativ ieftin, aceasta va fi o operație costisitoare. De asemenea, există un compromis. Un strat subțire de plumb se va îndoi odată cu nava și, în cele din urmă, se va rupe, ceea ce va duce la alte scurgeri. Un strat mai gros va oferi o protecție mai bună, dar greutatea va reduce capacitatea de plutire, astfel încât nava va transporta mai puține mărfuri. Cu toate acestea, nevoia de balast va fi, de asemenea, redusă. Palionautos se gândește la asta și se decide să discute cu negustorii de plumb de la debarcaderul Choma. Cel puțin ar trebui să obțină de la ei niște prețuri estimative pentru lucrare. Și apoi...

„Corabie! Corabie de marfă!“ strigă unul dintre marinarii de punte, trezindu-l pe Palionautos din reverie.

O impozantă navă comercială feniciană se îndreaptă spre ei, având intenția de a ajunge în port înaintea *Neriadei*. Aceste nave au aproape 30 de metri lungime și pot transporta până la 300 de tone de marfă, iar căpitanii lor nu manifestă nici un fel de grijă față de ambarcațiunile mai mici care le ies in cale. De fapt, având peste o duzină de marinari la bord, aceste nave nu numai că pot lupta împotriva majorității piraților, dar uneori recurg ele însele la piraterie, dacă surprind o ambarcațiune mai mică ancorată într-o zonă izolată.

Nava feniciană este în apă până aproape de parapeții punții, ceea ce îl face pe Palionautos să

suspecteze că încărcătura este papirus din Egipt, poate completată cu lemn de santal și mirodenii din India. Nava comercială are o viteză dublă față de *Neriada*. Palionautos trebuie să se aplece cu putere asupra unei vâsle de cârmă pentru a-și trage nava într-o parte, ferind-o din calea uriașei corăbii. Furios, le ordonă membrilor echipajului să coboare pânzele, căci altfel nava lor riscă să eșueze pe dig. El va face o plângere vehementă în fața oficialilor căpităniei portului când aceștia vor veni la bord pentru a-și încasa taxa de acostare de unu la sută.

Neriada și-a pierdut din avânt, așa că marinarii trebuie să apeleze la vâslele lungi, care îi vor trage la dană. Un membru al echipajului studiază zidurile portului.

– Unde este Thrasyllos? De obicei stă acolo, chiar deasupra lanțurilor.

(Pe timp de război, aceste lanțuri sunt aruncate noaptea peste gura portului – o amintire a vremurilor în care un comandant spartan îndrăzneț a pus la cale un raid naval de comando chiar în inima Pireului.)

– Thrasyllos? A plecat, spune Palionautos distrat.

Atenția lui se concentrează asupra cârmei, mai greu de stăpânit acum, când Neriada nu mai navighează în linie dreaptă.

– Nu ai fost aici ultima dată, altfel ai fi auzit.

Thrasyllos este o legendă a portului. Un nebun simpatic, Thrasyllos credea că toate navele din port sunt ale lui. Se cocoța pe zidul portului și înregistra intrările și ieșirile navei „sale“ într-un jurnal de bord ținut cu meticulozitate.[16]

– Ce s-a întâmplat?

– Fratele său s-a săturat de nebunia lui Thrasyllos și l-a dus la un doctor. Doctorul se pricepea și l-a vindecat complet.

Marinarul înjură cu năduf.

– Asta nu e bine. Îmi plăcea bătrânul. Mă lăsa să mă uit prin jurnalele lui de bord și să văd dacă vreunul dintre prietenii mei se afla în port. Sau măcar dacă navele lor acostaseră recent, știam că sunt bine. Thrasyllos era practic un serviciu public. Păcat că a fost vindecat.

– Thrasyllos a simțit același lucru, remarcă Palionautos. Niciodată nu era mai fericit ca atunci când stătea la soare și privea „navele lui". A încercat din nou după ce s-a vindecat, dar nu a funcționat. Acum se ocupă de creșterea vitelor pe proprietatea familiei de lângă Aexone.

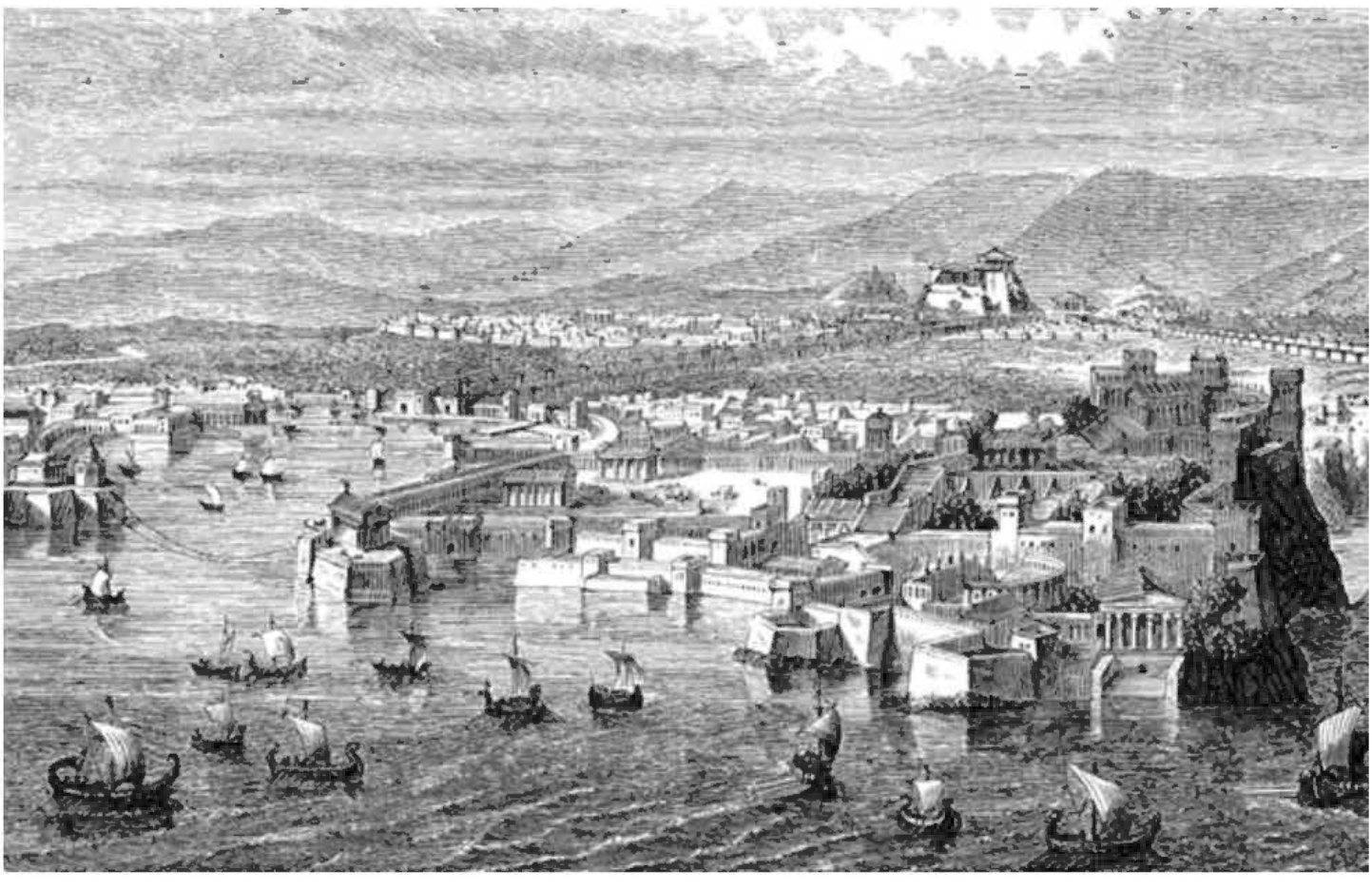

Portul Pireu, cu Atena pe fundal

Neriada se strecoară lent în port, în timp ce soarele se scufundă spre orizont, iar Palionautos se simte satisfăcut și liniștit că a ajuns la timp. Au călătorit întreaga zi și, dacă ar fi ajuns cu două ore mai târziu,

ar fi trebuit fie să acosteze în larg, fie să ducă nava pe plaja din apropiere, la Phaleron, pentru că ar fi fost prea întuneric pentru a acosta corespunzător în aglomeratul Cantharos.

Bătrânul marinar scrutează cheiurile. Cantharos este unul dintre cele trei porturi de pe peninsula Akte. La est se află portul Zea, odinioară portul de cereale al Atenei (de unde și numele – *zea* este cuvântul pentru grâul emmer). Acum, acel port este o bază pentru agresiva flotă de război ateniană, dar depozitele de cereale sunt încă situate în apropiere, mai sus de Emporium, așa că aceea este partea pe care va acosta Palionautos. O navă ușoară a portului, încărcată cu mărfuri casnice, trece pe lângă prora *Neriadei*, iar o cușcă de găini pe care o zărește în treacăt îi amintește lui Palionautos că mâine dimineață trebuie să aducă sacrificii lui Hermes și lui Poseidon pentru călătoria sigură pe care a avut-o. În timp ce vasul se îndepărtează din calea lor, Palionautos arată cu degetul:

– Acolo, acolo este dana unde vom acosta.

A DOUĂSPREZECEA ORĂ A ZILEI

(17.00-18.00)

URBANISTUL ESTE SUPUS UNUI TIR DE ÎNTREBĂRI

Pe când afară lumina amurgului devine tot mai palidă, Phanagora aprinde primul dintr-un șir de mici opaițe cu ulei din spatele tavernei. Ea e pe cale să desfacă o nouă amforă cu vin și vrea să se asigure că sedimentele s-au depus bine pe fund. Ieri, un client ceruse cu insistență ca vinul său să fie turnat în cupa de campanie spartană pe care o adusese cu el special în acest scop. Aceste cupe au o serie de inele concentrice crestate în interior. Acest lucru este util pentru a capta firele de nisip și de mâl, în cazul în care cupa este scufundată într-un râu noroios sau pentru a captura drojdia dintr-o amforă cu vin prost filtrat. Phanagora se mândrește cu calitatea mâncărurilor pe care le servește clienților, așa că insulta implicită fusese usturătoare. Acum verifică atent produsul, chiar dacă în amfora respectivă este „vin negru“ din Chios, aproape opac.[17]

La începutul serii, mulțimea se adună – lucrători prăfuiți, veniți de la muncă, negustori din Agora și meșteșugari din numeroasele mici ergasterii******** împrăștiate în jurul Pireului. Unii sunt sclavi, alții sunt meteci și unii sunt atenieni nativi. Pe Phanagora nu prea o interesează acest aspect, atâta timp cât au bani cu care să plătească. Există, de asemenea, o puzderie de călători de pe docuri. Multora le place să se oprească aici pentru a se mai răcori puțin, înainte de a face lunga plimbare între Zidurile Lungi până în Atena propriu-zisă.

Un astfel de călător pare să fie străinul cu păr lung care stă într-un colț, învârtându-și o șuviță de păr grizonant în jurul degetului arătător, în timp ce privește cu dispreț strada. Tunica lui este făcută din lână de miel ieftină, deși caldă și confortabilă, însă

inelele de pe degete sunt din aur lucrat în Italia. Phanagora este puțin neliniștită în privința asta. Cei mai mulți dintre clienții ei sunt oameni cumsecade, dar întotdeauna există câte un măr stricat care ar putea să se lase tentat să fure pe cineva dacă victima este evident un străin.

Un opaiț cu ulei, făcut din teracotă. Cele din casele private erau adesea mult mai elaborate.

– Cine a permis ridicarea acelor tarabe de jos? o întreabă el pe Phanagora, atunci când femeia vine să-i mai toarne vin în cupă. Sunt structuri permanente și ar trebui să fie îndepărtate. Ideea acestei străzi este ca ea să transporte apa în caz de ploaie puternică.

– Nu este chiar o problemă, remarcă Pentarkes, care a coborât la parter pentru a-și ajuta soacra la schimbul de seară. Strada este înclinată, iar apa de ploaie pur și simplu se scurge în jurul tarabelor.

– Nu asta e problema, insistă cu voce tare străinul. Aici suntem lângă Munchyia, iar sub dealul acela totul este atât de adâncit și subminat – în parte de oameni, în parte de natură –, încât în unele dintre aceste tuneluri ar putea încăpea case întregi. Dacă strada nu este drenată corespunzător aici, atunci apa

se întoarce în Munchyia și provoacă probleme acolo, spune el și arată cu degetul spre tarabe: Lucrurile astea nu ar trebui să fie acolo.

– Se pare că știi cam multe despre geografia locală pentru un străin, remarcă unul dintre clienții obișnuiți ai tavernei.

– Bineînțeles că știu, spune străinul. Munchyia – dealul și portul, pe acolo. Drumul principal spre Akte și depozitele de cereale, două străzi în direcția aceea. Cea mai rapidă cale spre portul principal, trei străzi încolo, la dreapta. Și când ajungi acolo, spune-le autorităților că ar trebui reparată conducta de la fântâna din răspântie. Intelectul colectiv atenian nu poate oare să înțeleagă conceptul de întreținere urbană?

Lucrătorii ezită, părând un pic în defensivă. Din punctul lor de vedere, portul Pireu funcționează bine. Are străzi drepte, aranjate astfel încât vântul să alunge mirosul și fumul. De asemenea, străzile sunt frumos înclinate, astfel încât casele să prindă soarele. Dacă vrei să vezi străzi vechi și întortocheate, case decrepite și un sistem de alimentare cu apă atât de vechi încât nimeni nu mai știe unde sunt țevile, trebuie să mergi în *asty* (orașul Atena propriu-zis). Locuitorilor din Pireu le place acolo unde sunt. Un muncitor se uită la străin cu suspiciune.

– Totuși cine ești tu, omule?

– Eu sunt Hippodamos!

Străinul își întinde larg brațele și face un fel de plecăciune de pe scaun, ca un actor care primește aplauze la teatru.

Dezvăluirea este întâmpinată cu o tăcere gânditoare. Hippodamos. Numele este cu siguranță

familiar. Agora locală de la sud de noul teatru este Agora Hippodameană. Numele apare și pe alte câteva structuri locale și pe o intersecție din apropierea portului. Acest lucru se datorează faptului că Hippodamos a fost responsabil pentru proiectarea întregului Pireu. După o pauză lungă, o voce din spate spune:

– *Acel* Hippodamos? Credeam că ai murit. Cu mulți ani în urmă.

– Nu, nu am murit, răspunde urbanistul. Trăiesc în Thurium, în Italia. Deși, acum că ai adus vorba, e aproape același lucru.

Între timp, Phanagora privește prin ferestrele tavernei spre strada care se întunecă. Când era fată, acolo erau doar dărâmături și cărări lăsate de copitele caprelor. Își amintește că Pericle însuși l-a angajat pe Hippodamos să facă din toate acestea un oraș portuar așa cum trebuie.

Hippodamos afirmase cândva că motivul acelei solicitări era faptul că Pericle fusese profund impresionat de munca sa la reconstrucția Miletului, după ce perșii distruseseră acest oraș în războaiele ioniene. Lui Pericle îi plăcuse ideea străzilor dispuse în plan de grilă și îl întrebase pe Hippodamos dacă ar fi posibil să se facă același lucru cu Pireu. Hippodamos pretindea, plin de sine, că până la el nimeni nu se gândise vreodată să facă străzi care să se intersecteze unele cu altele în unghi drept.

Totuși, în ciuda acestei laude, Anatolia era plină de orașe cu un traseu în formă de grilă, iar acele străzi erau acolo de peste o mie de ani. Chiar și Miletul, potrivit celor cu memorie bună, fusese recompus în

aproape aceeași formă de înainte ca perșii să-l distrugă – cu model de grilă și toate celelalte.

– Dar reconstruirea Miletului a avut loc cu mult timp în urmă. Nu puteai fi mai mult decât un adolescent când a început reconstrucția, spune Phanagora.

– Sunt mai bătrân decât arăt, îi răspunde Hippodamos. Nu prea există alternative la o viață curată în Thurium. Dacă nu aș fi reconstruit orașul în plan de grilă la Milet, de ce m-ar mai fi angajat Pericle?

De pe un scaun aflat lângă butoaiele cu vin, un bărbat cu barbă mare, cu păr lung și ondulat, ridică mâna ca un școlar. Intrând cu ușurință în rolul de profesor, Phanagora îl arată, cu un deget autoritar.

– Antisthenes, elevul lui Socrate. Ridică-te și răspunde.

– Pentru că ai scris *Elemente de urbanism*. Pericle a fost foarte impresionat de acest tratat. Iar despre ideea ta de a împărți terenul orașului în public, privat și sacru, și apoi de a concepe un oraș ca un mecanism unic cu părți integrate, Socrate spune că este revoluționară.

Antisthenes cunoaște bine subiectul. Socrate are destul de multe de spus despre Hippodamos, iar Antisthenes a ales cu tact partea cea mai politicoasă. Socrate crede, de asemenea, că teoriile lui Hippodamos privind ingineria socială sunt, după spusele sale, „genul de fantezie nebunească venită din partea unuia care se dă atotcunoscător și încearcă să-ți vorbească despre politică, deși nu are nici o experiență practică“. Această critică se referea în special la propunerea lui Hippodamos de împărțire a

locuitorilor orașului în trei clase – meșteșugari, fermieri și soldați. „Ce îi va împiedica pe soldați să preia, pur și simplu, controlul asupra statului?“ se întrebase Socrate. Antisthenes este pe punctul de a-i expune acest punct de vedere lui Hippodamos, când Phanagora îl oprește.

– Mulțumesc, Antisthenes. Poți să iei loc, spune ea și se întoarce cu fața către Hippodamos:

– Socrate al nostru ți-a făcut un compliment, chiar dacă la mâna a doua. Cum răspunzi?[18]

– Cerând mai mult vin, spune Hippodamos. Dacă tot trebuie să vorbesc despre design urban pentru a distra oamenii de aici, merit să beau pe cheltuiala voastră. Așa este drept.

---

*Hippodamos din Milet, fiul lui Euryphon, care a inventat și împărțirea geometrică a orașelor și a fragmentat astfel Pireul, evidențiindu-se și în restul vieții prin dorința de a se distinge, așa încât unora le părea că trăiește prea extravagant datorită părului bogat și împodobirii exagerate, precum și pentru că purta o îmbrăcăminte simplă, călduroasă nu numai iarna, ci și pe timp de vară, om care se voia totodată gânditor asupra întregii naturi, a întreprins, întâiul dintre cei fără funcții în cetate, o discuție despre regimul cel mai bun.*********

Aristotel, *Politica* 2, 1267B18

Cu paharul din nou plin, Hippodamos se lansează într-o expunere pe care, în mod evident, a mai recitat-o de zeci de ori.

– În primul rând, nu trebuie să presupuneți că orașul vostru este complet. El este o entitate vie, ca un copac. Va crește și se va schimba. Trebuie să permiteți acest lucru. Așa că, atunci când planificați, fiți flexibili. Unitatea de bază pentru construirea unei case este cărămida. Unitatea de bază pentru construirea unui oraș este blocul urban, creat de drumurile care merg de la nord la sud și de la est la vest. Acum, urmăriți ca structurile importante să fie amplasate în mijloc, la distanță pentru a evita congestionarea traficului și cu drumurile principale care să treacă pe lângă ele, nu prin ele. Comparați dezordinea care este Agora din Atena cu creația mea, Agora Hippodameană. În loc să aibă nu una, ci două artere de circulație care o traversează, Agora mea are un drum care trece pe lângă ea, ducând direct spre templul lui Artemis. Iar acel drum are o lățime de șaizeci de coți, pentru a putea găzdui mulțimile de la festivaluri, procesiuni sau orice altceva vrei să pui în scenă acolo.[19]

Hippodamos se abține să menționeze că Pericle nu avea încredere deplină în populația indisciplinată de jos, din port, care este atât de înțesată de meteci și de negustori și de supusă influențelor străine. Așa că l-a pus pe Hippodamos să facă drumul principal lat, drept și liber. Rezultatul este minunat pentru trafic, dar adevăratul motiv pentru acea strada lată este că însăși lățimea ei face mai dificil ca răsculații sau rebelii să construiască o baricadă zdravănă peste ea. De fapt, strada este suficient de largă pentru a permite unei unități de hopliți să înainteze în formațiune de luptă până în port.

Această ultimă informație ar supăra fără îndoială elementele turbulente, străinii și metecii care alcătuiesc publicul lui Hippodamos. Conștient de faptul că un individ cinic ar putea face aceeași remarcă în orice moment, Hippodamos se grăbește să explice logica de la baza favorizării străzilor drepte.

Pericle a dorit ca Pireul să fie un oraș model. Atunci când apa se deplasează de-a lungul unei rigole, pe o stradă cu prea multe coturi, aceasta se revarsă, iar apa murdară de scurgere împiedică livrarea apei curate către case. Hippodamos susține că, dacă afurisitele de autorități ar întreține conductele în mod corespunzător, alimentarea cu apă din Pireu ar fi net superioară celei din *asty*. Și asta pentru că străzile sunt așezate în linie dreaptă, așa că se pot pune țevi chiar pe ele.

Phanagora încuviințează în tăcere, dând domol din cap. Ea locuiește într-o casă hippodameană. Când familia ei s-a mutat acolo, atenienii construiau zece case pe săptămână în Pireu – uneori și douăzeci. Toate au același plan: două etaje, o mică grădină și o bucătărie în spate. Pentru că toată lumea știe unde sunt dormitoarele și intrările, este mai ușor să lupți cu incendiile și să livrezi apă direct la ușa casei. Trebuie să recunoască – Pireul este funcțional ca loc de trai. Oricare ar fi defectele lui Hippodamos ca om, ca planificator de orașe el își cunoaște, cu siguranță, meseria.

– Dar ce te-a tentat să pleci din Thurium? întreabă unul dintre spectatori, umplând diplomatic cu vin cupa lui Hippodamos și turnându-și apoi și el. A fost dorința de a te întoarce la Atena și de a-ți critica propria muncă?

– Rodos, răspunde urbanistul. Sunt în drum spre Rodos. Va fi un oraș mare într-o zi, credeți-mă pe cuvânt.

Acest lucru îi atrage lui Hippodamos câteva priviri nedumerite. Cei mai umblați membri ai audienței știu că Rodos nu este deloc un oraș. Este o insulă cu o colecție de sate împrăștiate pe toți versanții muntelui central.

– Am fost însărcinat să cercetez insula și să aleg un loc pentru un oraș, continuă Hippodamos pe un ton trufaș. La fel cum străvechiul rege atenian Tezeu a unit domeniile din Attica și a făcut din Atena capitala sa, satele din Rodos se vor uni într-un singur oraș. Iar eu am de gând să-l proiectez pentru ei. În ciuda tuturor imitatorilor mei, locuitorii din Rodos încă vor originalul și l-au cerut pe cel mai bun.

– Imitatori? întreabă Phanagora, nedumerită.

Răspunsul este vehement:

– Da! Imitatori. Eu îi numesc hoți. Este un nume mai bun pentru ei. Dacă furi punga de la centura unui om, ești pedepsit pe bună dreptate ca un hoț. Totuși, ei fură ideile din capul unui om – idei care sunt mult mai valoroase – și sunt lăudați și recompensați pentru furt. Dacă ar exista dreptate în această lume, de fiecare dată când cineva trasează un plan în grilă pentru un oraș, o plată mi s-ar cuveni mie, Hippodamos, care m-am gândit primul la asta.

El face o pauză, amintindu-și de menționarea de către critici a planurilor antice în grilă din Asia Mică.

– În afară de barbari. Nu contează la ce s-au gândit ei. Nu le datorăm nimic. Dar statul ar trebui să îi recompenseze pe cei care vin cu idei benefice pentru oraș, așa cum îi recompensează pe sculptorii și pe

pictorii care îl înfrumusețează și pe soldații care îl apără. Cu toate acestea, nu numai că ideile mele sunt oferite gratuit, dar ulterior sunt furate de alții.

Antisthenes intervine din nou.

– Totuși, când punga ta este luată de altul, nu mai ai nici o pungă. Dar când ideile tale sunt luate de altul, nu mai ai și tu ideile acelea? E ca atunci când îmi aprind focul casei din vatra ta. Eu iau flacăra, dar tu o ai încă.

– Înțeleg de ce ești elevul lui Socrate, răcnește Hippodamos. De asemenea, pericolul recompensării omului care vine cu idei strălucite este că creăm o piață a ideilor. Suntem în Atena. Avem toate ideile strălucite pe care le putem stăpâni. Dar ce s-ar întâmpla dacă un om ar decide că se poate descurca mai bine dacă ar păstra tăcerea și apoi și-ar vinde ideile la Teba sau la Corint?

---

*Cât despre faptul că trebuie acordată o anumită cinstire descoperitorilor unui avantaj pentru cetate, o legislație în acest sens nu este solidă, ci doar atrăgătoare. Căci ea predispune la delațiuni și, dacă este cazul, la răstunări de regim.*********

ARISTOTEL, *POLITICA* 2, 1268

Se aude un murmur de acceptare din partea celor prezenți. Unii se întorc la băuturile lor, alții îi comandă cina lui Pentarkes. În tavernă încep discuții private. Hippodamos și-a pierdut în mod clar publicul. Urbanistul se ridică în picioare, încercând să afișeze o atitudine cât mai demnă cu putință.

– Văd că îmi pierd timpul pe aici. Există locuri în oraș unde voi fi binevenit și apreciat. Am zăbovit prea mult aici. Apropo, vinul este groaznic.

Hippodamos aruncă câți oboli pe masa din fața lui Phanagora și iese din tavernă, în amurgul tot mai stins.

Opinii despre Antisthenes

(mai târziu un filosof proeminent al școlii cinice)

El locuia în Pireu și în fiecare zi mergea opt kilometri pe jos până la Atena pentru a-l asculta pe Socrate... Fiind metec, îi disprețuia pe atenieni pentru aerele lor de îngâmfare, spunând: „Și ce dacă sunt izvorâți din pământul lor natal? La fel sunt și melcii și lăcustele fără aripi".

Diogene Laertius, Cartea 6 ***passim***

Mai mult inteligent decât educat.

Cicero (către atticus 12, 36)

Un câine absolut.

Platon (din Diogene Laertius 6, 2)

PRIMA ORĂ A NOPȚII

(18.00-19.00)

HETAIRA SE PREGĂTEȘTE

Thargelia strecoară cu grijă un papuc din piele de vițel pe piciorul ei delicat. „Îmi place cum sună numele personajului, Autolycus, chiar dacă nu este suficient de intelectual pentru acest simpozion“, remarcă ea.

Aspasia o privește cu atenție pe tânăra ei protejată. Thargelia știe că unul dintre motivele pentru care Aspasia o place este faptul că ea însăși a fost îndrumată de o *hetaira* mai în vârstă cu același nume. Lăsând la o parte orice altceva, Aspasia a învățat multe din greșelile Thargeliei originale. Bătrâna Thargelia s-a căsătorit în total de paisprezece ori, ceea ce reprezintă recordul matrimonial atenian. Aspasia însăși a fost căsătorită de două ori.

Unul dintre soții săi a fost Lysicles, negustorul de lână, ucis în Caria în timp ce colecta impozite de la supuși atenieni recalcitranți. Inainte de el a fost Pericle, care a condus Atena până când a fost răpus de ciumă, în timpul războiului cu spartanii. De fapt, „căsătorită“ este un pic cam prea mult spus, deoarece, ca atenian provenit dintr-una dintre cele mai importante familii ale orașului, Pericle nu se putea însura cu o străină (Aspasia este originară din Milet).

Totuși, Pericle a găsit-o pe Aspasia suficient de prietenoasă și de primitoare (ceea ce înseamnă, de fapt, numele „Aspasia“) încât să divorțeze de soția sa anterioară și să se bucure, alături de ea, de o fericire neconjugală. Când Pericle conducea Atena, mulți bănuiau că Aspasia îl conducea, de fapt, din umbră, pe marele lider. Chiar și acum se crede că Aspasia controlează orașul mai mult decât actualii arhonți.

Aspasia din Milet, model de înțelepciune. Admirată de admirabilul „Olimpian" [Pericle]. Cunoașterea și pătrunderea politică, sagacitatea și perspicacitatea [erau ale ei].

Lucian, *Studii de portret* 27

*Cratinus, dimpotrivă, o numește femeie de moravuri ușoare, în cuvintele următoare: Desfrâul cel josnic dă naștere Aspasiei-Hera, femeia de moravuri ușoare, cu ochi de câine.*********

Plutarh, *Viața lui Pericle* 24

Acest lucru nu ar surprinde-o pe tânăra Thargelia, care va oferi companie unor filosofi și politicieni atenieni de top la un simpozion din această seară. A fost aleasă cu grijă pentru această sarcină de către Aspasia și a fost informată cu atenție despre personalitățile și ciudățeniile tuturor celor prezenți. Mâine, ea va raporta în detaliu cine ce a spus cui, ce prietenii par puternice și ce alianțe sociale se destramă.

– Nu-ți face griji în privința lui Autolycus, îi spune brusc Aspasia protejatei sale.

Ținta Thargeliei în această seară va fi Nicoratus, fiul lui Nicias. Nicias și Alcibiade sunt în prezent cei doi politicieni de top din Atena. Aspasia îl urmărește îndeaproape pe Alcibiade prin prietenia ei cu Socrate. Acest lucru este destul de ușor, deoarece Alcibiade îl consideră pe Socrate un fel de tată-confesor. Mai greu îi este ei să descopere ce gândește Nicias. Bătrânul politician este deopotrivă șiret și suspicios. Dar, provocat corespunzător, fiul său bețiv și

zburdalnic ar putea oferi câteva informații. De aceea, Thargelia are sarcina de a-i ține companie în această seară.

– Dar numele lui Autolycus sună divin. Nu pot să-l am pe el în schimb? se plânge Thargelia.

– Nu. Concentrează-te asupra lui Nicoratus.

Este adevărat că Autolycus poate fi un pic cam prostănac. El se pierde într-o frază cu mai mult de o propoziție subordonată, iar ideea lui de glumă este să toarne vin pe picioarele cuiva. Cu toate farmecele sale fizice, Thargelia recunoaște că ar pierde vremea cu el. Și oricum, l-ar enerva pe Callias. Aparent, el găzduiește acest eveniment pentru a onora succesul lui Autolycus în pentatlonul olimpic. Dar, de fapt, Callias îl vrea pe Autolycus pentru el însuși și nu va aprecia concurența unei femei.

Aspasia îi întinde o haină de pe raft. Este evident că a ales cu grijă acel *peplos*. Este galben, cu despicături înalte pe coapsă și croit frumos, parcă anume pentru a scoate în evidență bustul Thargeliei, fără a fi însă strident. O tânără prezentă la simpozion trebuie să se îmbrace atrăgător, dar să arate îngrijit, nu ieftin.

Aspasia a avertizat-o să fie subtilă. Nicoratus ar trebui să creadă că el este cel care alege, nu cel ales. Îi plac femeile deștepte, dar deștepte în sensul bun. Ea nu trebuie să vorbească prea mult și va trebui să arunce priviri insistente victimei ei, până când bărbatul va înțelege aluzia. Ea trebuie să guste cu delicatețe mâncarea, în loc să se îndoape și să-și umple obrajii ca un popândău.

De data aceasta, nu trebuie să se râdă de dramaturgi – deși Thargelia crede că ar avea destule

motive să o facă, dacă ar avea această dorință. (Problema ei cu dramaturgii a apărut la un simpozion recent, unde Thargelia a închinat un *kylix* cu vin în onoarea dramaturgului Aristarchos. Când Aristarchos a remarcat că vinul era bine răcit, fata zâmbitoare a răspuns: „Oh, l-am înmuiat într-una din scenele tale de dragoste". O replică amuzantă, poate, dar lipsa de tact a Thargeliei a făcut-o să piardă definitiv un amant care plătea bine.[20])

Callias va avea nevoie ca Autolycus să fie docil dacă urmărește să obțină ceea ce vrea, așa că trebuie să-i servească vinul neîndoit cu apă. Aspasia o sfătuiește pe Thargelia să soarbă lent vinul și nu să-l bea deodată, cu înghițituri mari. Chiar și faptul de a fi amețită te scoate din joc în astfel se situații, iar o femeie beată la un simpozion nu este apreciată.[21]

Thargelia a ascultat toate sfaturile Aspasiei fără resentimente. Ea va primi critici toată ziua ca preț pentru că este antrenată personal de Aspasia. Înțelepții atenieni spun că Aspasia ar fi un dascăl chiar mai bun decât Socrate. Aspasia l-a pregătit pe Pericle, în timp ce elevul cel mai de preț al lui Socrate este abominabilul Critias.[22]

– Cum merg lucrurile cu Messenaon? se interesează Aspasia, în timp ce Thargelia se îmbracă.

Curtezana se oprește brusc, cu o broșă pe jumătate prinsă la umăr. Ea bănuiește că Aspasia știe bine cum merg lucrurile cu iubitul ei cu care se întâlnește și se desparte, dar face conversație pentru a trece timpul.

– Ei bine, dacă locuința unei hetaire ar putea fi întreținută cu lacrimi, eu m-aș descurca bine. De fiecare dată când îi spun că îl părăsesc, am parte de lacrimi din belșug. Dar meseria asta necesită bani,

haine și bijuterii. Ar fi prea mult să am o servitoare care să se ocupe de nevoile mele de bază? Nu am o moșie de familie la Myrrhinus, satul din Attica unde nenorocitul de Messenaon deține proprietăți, și nu am o cotă-parte dintr-o mină de argint. Viața mea se desfășoară grație ofrandelor admiratorilor mei semidocți.

O cântăreață la liră și admiratorul ei de vârstă mijlocie

Tot ce a primit de la Messenaon este un set de cercei, un colier și o tunică din Tarentum în care îi este și rușine să fie văzută. Crede că, dacă i-ar cere un cadou serios, bărbatul ar fi în stare să o acuze că plănuiește să dea foc șantierelor navale sau să încalce grav legile, doar pentru a scăpa de ea.[23]

O herghelie de amanți este unul dintre lucrurile care diferențiază o hetairă de o prostituată. Femeile

ateniene nu pot fi hetaire deoarece bărbații consideră că acest lucru ar micșora fondul de soții disponibile, dar nu există nici un stigmat pentru profesia în sine. Chiar și prostituata obișnuită *(porne)* este disprețuită nu pentru că ia bani pentru sex – ceea ce atenienii consideră o tranzacție perfect legitimă –, ci pentru că are un angajator obișnuit în proxenetul sau în madama ei.

În Atena, o slujbă regulată cu un singur angajator face ca o persoană să fie abia cu o treaptă mai presus decât un sclav. Căci un sclav așteaptă de la un singur stăpân hrană, locuință și îmbrăcăminte, adică lucruri nu cu mult diferite decât cele pe care un angajator le-ar furniza angajatului său ca acesta să își asigure hrana, locuința și îmbrăcămintea. În mod ideal, un om liber trăiește din resursele sale – investiții sau proprietatea familiei. In lipsa acestora, el își valorifică aptitudinile sau atributele fizice pe piață. Socrate primește cadouri de la elevii săi în schimbul stimulării intelectuale. Nimeni nu are o părere proastă despre Thargelia pentru că aceasta furnizează o stimulare de natură mai mult fizică.

Odată, când un individ moralist a criticat o hetairă pentru că ar fi distrus calitățile morale ale tinerilor, ea i-a răspuns cu răceală: „Contează dacă sunt corupți de o hetairă, de un politician sau de un filosof?“ Tinerilor le place compania feminină (de fapt, doar majorității tinerilor, întrucât cei înclinați spre propriul sex găsesc destul doritori printre bătrânii lor) și, întrucât un bărbat aristocrat atenian se căsătorește abia la treizeci de ani, până atunci opțiunile sale sunt prostituatele, hetairele sau celibatul.

Și chiar și bărbaților mai în vârstă, căsătoriți, le place ca hetairele să le țină companie. Ele sunt o componentă importantă a vieții sociale ateniene. După cum bine știu atât Messenaon, cât și Thargelia, există însă o tensiune între hetairă și iubiții ei. Pe de o parte, ca în orice piață liberă, există pericolul concurenței. Dacă un iubit și darurile lui nu se ridică la înălțimea așteptărilor sau dacă cineva mai bun îi face programul prea aglomerat, o hetairă va renunța la un bărbat fără să stea pe gânduri nici măcar o clipă.

Bărbatul ideal pentru o hetairă trebuie să fie tânăr, arătos, bogat și generos fără rezerve, inteligent și agreabil. Din păcate, specia a fost vânată până la dispariție, așa că hetairele concurează cu viclenie pentru orice bărbat care are doar două dintre calitățile de mai sus. Ele știu că, dacă nu sunt constant fermecătoare și interesante, atunci acești bărbați le vor părăsi pentru o altă hetairă, care este astfel. Economia de piață liberă nu înseamnă sclavie, dar nimeni nu pretinde că ar fi cumva și frumoasă.

Thargelia își pune pe ea acel *peplos* și adoptă o postură frumoasă pentru Aspasia. După ce a primit aprobarea mentorului ei, se așază și începe să se machieze. Aspasia pășește în spatele ei pentru a-i aranja părul. Fetele persane sunt brunete, așa că grecoaicelor le place să afișeze păr blond. În mod natural, părul Thargeliei este șaten – dar nu a mai fost lăsat astfel de mult timp. Thargelia își înmoaie în mod regulat pletele în oțet pentru a le decolora, apoi își expune părul la soarele de la amiază, pentru a scoate din el culoarea castanie. Acest lucru este complicat, deoarece soarele face părul uscat și fragil, iar nici o curtezană adevărată nu trebuie să aibă pielea

decât foarte palidă și ca de porțelan. Thargelia ocolește această problemă folosind șampoane cu ulei de măsline și o pălărie cu boruri largi și cu vârful tăiat.

Acum ea înmoaie o pensulă mică într-un vas care conține un amestec de miere, ulei de măsline și cărbune și începe să adauge fard de ochi. Nu prea mult, pentru că apoi își va albi fața cu pudră de plumb și vrea să aibă un aspect atrăgător. Chipurile unora dintre fete, care nu știu să se machieze, ajung să arate groaznic, ca niște cranii.

– Cum îi plac sprâncenele lui Nicoratus? întreabă ea, fără să se îndoiască niciodată că Aspasia va ști.

– Despărțite și bine epilate, vine răspunsul sec.

Thargelia este mulțumită. Nu-i place moda sprâncenelor unice, care le face pe fetele care nu sunt dăruite de natură cu o pilozitate bogată să folosească produse cosmetice pentru a-și uni sprâncenele într-o singură linie deasupra nasului. Ea mușcă dintr-o cârpă saturată cu pigment roșu pentru a-și colora buzele, iar apoi examinează critic rezultatul într-o oglindă de mână. (Acest tip de oglindă de mână, cu garda sa tipică în cruce, a devenit de atunci simbolul pentru „feminin“, așa cum scutul și sulița hopliților simbolizează „masculinul“.[24])

Thargelia se întreabă de ce Aspasia nu a ales să apeleze la una dintre fetele ei în această seară. Bineînțeles, Aspasia va nega că are vreo fată. Dar prin Atena se zvonește în taină că Aspasia ar conduce, prin intermediari, unul dintre cele mai rafinate bordeluri din oraș. Aristofan a anunțat odată acest lucru în public într-o piesă în care „două prostituate au fost răpite din casa scandaloasă a Aspasiei“[25].

Thargelia caută să obțină un răspuns:

– Sunt flatată că ai încredere în mine.

Aspasia nu se oprește deloc din împletirea părului Thargeliei.

– Îmi amintești de mine când eram mai tânără, draga mea. Ești nu doar drăguță, ci și inteligentă și întreprinzătoare. O fată care își face planuri de viitor, pentru a avea un venit și atunci când iubiții și înfățișarea ei frumoasă vor dispărea.

Șocată de aceste cuvinte, Thargelia încremenește. Își spune că Aspasia nu știe. Nu are cum să știe. Thargelia a fost atât de atentă.

Aspasia continuă veselă să o pregătească pe Thargelia pentru seară. Băgând mâna într-o cutie deschisă, ea alege niște brățări pe care le potrivește la încheietura mâinii fetei. În timp ce face asta, ea continuă să vorbească, pe un ton ușor, ca de bârfă.

Îi povestește Thargeliei despre o nouă vrăjitoare, care își desfășoară activitatea în cartierul Scambonidae.

– Este foarte eficientă, mi s-a spus, deși, desigur, nu cred în zvonuri. Este ceea ce ar putea face o hetairă, chiar dacă ar avea ceva timp liber dimineața. Poate că ia lecții discrete de la femeia aceea care locuiește lângă Keremeikos.

Se presupune că femeia ar fi o vrăjitoare, deși nimeni nu a dovedit nimic.

Când Thargelia a auzit rostindu-se cuvântul Keremeikos, mâna i-a tresărit violent, trimițându-i o pată de machiaj pe obraz. Aspasia scoate un oftat de dezabrobare, în timp ce o ajută să repare stricăciunile. Deși observă că mâna Thargeliei tremură ușor,

bătrâna se preface că nu vede nimic. Ea continuă să vorbească, nepăsătoare:

– Să iei lecții de la acea *magissa* nu este o idee rea, deși aș crede că ea se bazează mult pe produse farmaceutice care modifică mintea și neglijează bunul și vechiul fel de a-i stăpâni pe bărbați. Și cere prea mult pentru măselariță. O plantă pe care ai putea să o culegi și singură, să știi, de pe pășunile de lângă Ceriadae. E un fermier acolo pe nume Aelion. Spune-i că te-am trimis eu. Dar nu folosi măselariță pentru vrăjitorie. Asta ar fi rău, foarte rău. Sunt atâtea legi care o interzic.

Ambele femei știu că, dacă identitatea vrăjitoarei din Scambonidae este dezvăluită, legile invocate cer ca femeia să fie arestată, torturată și executată în chinuri.

Posomorâtă, Thargelia își dă seama de ce Aspasia a ales-o pentru misiunea de a culege informații delicate la simpozion și de ce probabil va trebui să îndeplinească sarcini similare și pe viitor. Aspasia are nevoie de cineva căruia să-i încredințeze viața ei. Iar de acum înainte, viața Thargeliei este în mâinile Aspasiei.

Aspasia

Văduva lui Pericle a fost o femeie remarcabilă. Ca non-ateniană, era liberă de servitutea domestică la care bărbații atenieni își condamnau soțiile. S-a implicat în viața publică, prin intermediul soților ei și pe cont propriu. De asemenea, a fost suspectată că ar fi jucat un rol mai important în culise. Cum a ajuns Aspasia în Atena este incert, deși scriitori

clasici de mai târziu au oferit o poveste în care ar fi fost „răpită din Milet, înrobită în Caria, capturată și vândută în Atena“ și care a fost atribuită aici personajului Chryseis din capitolul „Sclavele joacă într-o piesă de teatru“. Din păcate, toate informațiile pe care le avem despre Aspasia provin din surse părtinitoare într-un fel sau altul.

– Așadar, e foarte bine că nici una dintre noi nu se ocupă de vrăjitorie, exclamă Aspasia, cuprinsă de veselie. M-ai întrebat de ce îți încredințez sarcina de a culege de la simpozion informații atât de delicate? Din instinct. M-am uitat o dată la tine și m-am gândit: „Îmi place fata asta. Simt că aș putea să-mi încredințez viața în mâinile ei“. Ești gata de plecare?

A DOUA ORĂ A NOPȚII
(19.00-20.00)

CONTRABANDISTUL ARANJEAZĂ UN TRANSPORT

Fermierul Gerochus intră în tavernă și aruncă o privire în jur pentru a vedea dacă recunoaște pe cineva. Este greu de spus, deoarece localul Phanagorei este luminat doar de câteva opaițe cu ulei, puse lângă amforele cu vin. Femeii nu-i place nici măcar să aibă opaițe la ferestre, deși acest lucru ar fi

necesar ca posibilii clienți să știe că taverna este deschisă. Face acest lucru nu din zgârcenie, deși uleiul de măsline este scump, ci mai ales pentru că flăcările deschise, uleiul de măsline și bețivii nu fac casă bună într-un spațiu strâmt și inflamabil.

Așa că încăperea este un loc întunecat, iar băutorii sunt simple siluete întunecate, cocoșate deasupra cupelor lor cu vin, cu ochii mijiți, încercând să zărească zarurile, sau angajate în discuții ori în certuri pasionale, la volum ridicat, care sunt o specialitate ateniană. Gerochus a ales locul și ora astfel încât să rămână anonim. Persoana cu care se întâlnește este acolo – bărbatul cărunt din colț, cu spatele lipit de perete. Este însoțit de un marinar voinic și trufaș, care privește suspicios pe oricine s-ar putea gândi să se așeze pe scaunul din fața sa.

Dar când Gerochus se strecoară pe lângă el și se prăvălește pe scaun, marinarul doar înclină din cap și pleacă să-și ia o carafă răcoritoare. În drumul lui spre masă, Gerochus a luat o cupă cu vin de la cârciumăreasă și soarbe o înghițitură, fără să-i acorde vreo atenție omului aflat în fața sa.

Evident, *Neriada* a ajuns în port destul de repede – în orice caz a făcut mult mai puțin decât a făcut Gerochus încercând să ajungă la tavernă. Palionautos se așteptase ca această întâlnire să aibă loc cu mai bine de o oră în urmă.

Dar Gerochus a dorit ca mai întâi să treacă pe la livada sa. Iar el preferă ca taverna să fie întunecată, ca să nu-l recunoască lumea. E suficient ca un singur om care știe că Palionautos e marinar să-i vadă împreună și vor fi demascați: în Atena, când vezi alături un cultivator de smochine și un marinar este clar că ei

pun la cale o operațiune de contrabandă. Iar dacă autoritățile l-ar bănui pe Gerochus de vreo activitate ilegală, situația ar putea deveni primejdioasă pentru toți.

Gerochus știe că Palionautos consideră aceste precauții cu totul exagerate. La urma urmei, bătrânul marinar trăiește peste două mări și nu fraternizează cu atenienii. Totuși, el ar putea fi recunoscut de oficialii portului sau de alți marinari. De fapt, ca să apară probleme ar fi suficient ca vreun patron de tavernă să-l observe pe Gerochus vorbind cu un bărbat având pielea arămie, bine bronzată, a marinarilor de cursă lungă. Nu – afacerile se fac mai bine după lăsarea întunericului. Atenienii nu au simțul umorului când vine vorba de oameni care exportă veneratele lor smochine.

Palionautos rămâne tăcut preț de câteva clipe, apoi întreabă:

– Cum sunt smochinele anul acesta?

Gerochus ridică din umeri. E cam devreme să-și dea seama de cum va fi recolta. Sezonul abia a început, iar în ultima vreme nu a plouat prea mult. (Dacă plouă în timp ce fructele se coc, smochinele se despică.) Dar deocamdată fructele lui Gerochus arată bine. Dacă totul merge bine, atunci va avea o recoltă abundentă la sfârșitul verii.

– Totul este bine, răspunde el. Voi avea întotdeauna smochine pentru tine, mulțumită micilor mele viespi.

Gerochus se referă la simbioza neobișnuită dintre smochini și viespile lor. Fiecare tip de smochin are o viespe specializată, care a evoluat pentru a trăi și a se înmulți doar în acel smochin. Smochinele nu sunt de fapt fructe, ci un mediu specializat numit *syconium*. În

interiorul acestuia, micile flori de smochin se dezvoltă fără să vadă vreodată lumina soarelui. Acestea sunt fertilizate de viespi de smochin la fel de mici, care se împerechează într-un *syconium* înainte ca femelele să-și depună ouăle în altul, răspândind astfel polenul. Adevăratele „roade" ale smochinului sunt numeroasele fructe minuscule cu o singură sămânță, conținute în coaja siconiului.

Viespea smochinului are o viață scurtă (dar, datorită mediului în care trăiește, foarte dulce), de câteva săptămâni sau chiar de câteva zile. Acest lucru a afectat dezvoltarea umană, deoarece, pentru a-și menține în viață insectele cu care trăiesc în simbioză, smochinii sunt printre puținele plante care fac fructe pe tot parcursul anului, majoritatea fructelor fiind produse primăvara și la sfârșitul verii. Întrucât produc o sursă consistentă de hrană, smochinii au fost printre primele plante cultivate de om. Livezi de smochini au existat cu mii de ani înainte de apariția lanurilor de grâu.

Primele smochine au ajuns în Grecia din Orientul Mijlociu. De fapt, numele pomilor din livada lui Gerochus, *Ficus carica*, reflectă credința grecilor că pomii ar fi venit din Caria, o regiune în Asia Mică. Dar, în ce-l privește pe Gerochus, smochinele sale sunt originare din solul atenian, fiind oferite în dar de zeul Dionysos unei populații pline de recunoștință. Dulci și gustoase, smochinele sunt hrana campionilor olimpici și le redau sănătatea celor bolnavi (lucru deloc surprinzător, deoarece smochinele sunt pline de fibre, vitamine și minerale).

– Așadar, încărcătura obișnuită? O cincime proaspete, restul uscate?

Prin „proaspete“, Palionautos se referă la smochinele culese în ziua în care va pleca pe mare. Trebuie să își transporte încărcătura foarte perisabilă peste Egee și direct pe piața din Cyzicus. Un vânt potrivnic ar fi suficient ca o adevărată avere să se strice în cală. Cu cât smochinele sunt mai proaspete, cu atât rezistă mai mult, dar chiar și cele mai proaspete smochine nu rezistă atât de mult – maximum o săptămână.

Smochinele proaspete din Attica sunt o delicatesă chiar și în Atena. Au un gust fantastic, dar se strică repede. Și pentru că smochinele se opresc din coacere imediat ce sunt luate din copac, ele pot fi culese doar coapte. După aceea, urmează o veritabilă cursă pentru a le duce la piață. Cele mai multe smochine sunt vândute uscate, ceea ce Gerochus preferă în mare măsură. Dacă dăunătorii (oameni, animale și insecte) sunt ținuți departe de produsul finit, smochinele uscate pot rămâne în hambare până la un an. Și un alt mod în care ele diferă de majoritatea fructelor este că smochinele au aproape aceeași valoare nutritivă, uscate sau proaspete.

Transportul smochinelor uscate pe *Neriada* va fi o chestiune simplă. De luni întregi, Gerochus a adus în taină, special în acest scop, butoaie într-o pivniță ascunsă sub șopronul din livadă. Cu smochinele proaspete treburile sunt mai complicate. În dimineața în care *Neriada* va porni pe mare, Gerochus își va curăța livada de toate fructele coapte pe care le va găsi. Smochinele proaspete trebuie descoperite printr-o examinare atentă – fructele coapte se simt ușor moi atunci când sunt strânse, iar uneori pielea se crapă pentru a dezvălui pulpa de dedesubt. Vor fi

destule smochine, dar nu cât ar trebui. Încă o dată, Gerochus simte cum îl cuprinde o ură teribilă față de spartanii care i-au tăiat copacii dragi în timpul ultimului război. Aceia erau copaci maturi, de câteva ori mai înalți decât un om. Unii erau bătrâni de sute de ani, aducând roade bogate pentru Gerochus, tatăl său și generațiile dinaintea lor. Toți copacii au fost distruși de hopliții spartani, cuprinși de o furie inutilă a devastării. Zeii îi blestemă.

Abia în acest an noii copaci au început să dea rod. Gerochus, cu lacrimile curgându-i pe față, selectase vlăstari de doi ani din copacii căzuți și pregătise cu grijă butașii din care vor răsări noii săi copaci. Dar avusese nevoie de patru ani pentru asta. Patru ani de trudă ca fermier ziua și de îngrijire a puieților noaptea și abia acum pomii lui dau roade. Și chiar și așa, el mai are nevoie de încă opt ani până când livada sa va fi din nou pe deplin productivă.

Piața din Atena antică

Palionautos va plăti cu banii peșin la primirea bunurilor. Nu ar putea plăti mai devreme chiar dacă

ar vrea (și nu vrea), pentru că nu va avea monedele de argint necesare până când negustorii de cereale nu-i vor plăti pentru încărcătura sa. Dar cel puțin Gerochus va fi plătit în moneda ateniană din argint pur, având pe ea efigia bufniței ateniene.

– Războiul a fost destul de ușor pentru voi, negustorilor, nu-i așa? remarcă Gerochus, pe un ton încărcat de amărăciune. V-ați aflat în siguranță în Pontus Euxinus, păziți de marina ateniană – chiar și eu am tras la vâsle prin părțile alea. În schimb, de toată avuția mea s-a ales praful, în timp ce eu eram plecat să o protejez pe a voastră.

– Ușor, daa... Numai ușor nu a fost, când corăbiile noastre erau atât de ocupate să se lupte între ele, încât nimeni nu mai suprima pirații, care ajunseseră să roiască pe mări ca mușteleș pe un leș de câine. Totuși, când vedeai o pânză ciudată la orizont, sperai să fie pirați. Căci ei doar capturau și cereau preț de răscumpărare, ruinându-te, dar dacă erau spartani sau aliați ai lor și te găseau transportând grâne către Atena, te ucideau pe loc. Și dacă nu-ți plac străinii atât de mult, de ce îmi vinzi smochinele tale – mai ales că asta este împotriva legii?

Este un punct nevralgic. Gerochus a fost silit să devină contrabandist din cauza datoriilor pe care le-a acumulat în timp ce încerca să-și refacă livada. Nu primise nici un ajutor de la statul atenian. Alegătorii urbani votează în interesul orășenilor, iar problemele fermierilor de la țară nu par să-i preocupe prea mult. Ei vor smochine proaspete și ieftine, chiar dacă asta îi falimentează pe cultivatori, așa că Gerochus nu se simte rușinat să vândă clientului care îi oferă cel mai mult. Sunt smochinele lui; ce drept au cei de la oraș

să-l împiedice să vândă oricui altcuiva în afară de ei înșiși – și la prețuri de nimic?

Mâine, Palionautos va merge acasă la Gerochus, în timp ce fermierul va fi în livadă. Gerochus ascunsese câțiva saci cu smochine în magazia de unelte, astfel încât clientul său să poată examina marfa. Apoi se vor pune de acord asupra prețului.

Acesta este determinat de mai mulți factori. În primul rând este vorba de concurență. Palionautos nu este singurul negustor aflat la Atena care nu se arată deranjat să ridice o marfă de mare valoare în drum spre casă, chiar dacă această marfă este ilegală.

Cu toate acestea, majoritatea negustorilor pot să introducă ilegal doar un sac cu smochine sau să scoată cel mult câte un butoi cu smochine punând deasupra fructelor pește sărat. Doar *Neriada* va lua o recoltă completă și atât Gerochus, cât și Palionautos știu acest lucru. De asemenea, odată cu apropierea sărbătorilor dionisiace, Agora este plină de bunuri de valoare. Palionautos poate face bani buni și dacă va lua cu el o încărcătură de mantii italice sau de brânzeturi siciliene.

Dar Gerochus știe că marinarul îi va verifica cu siguranță mostrele, pentru că nici o încărcătură legală nu poate oferi aceleași marje de profit. El oferă smochine de calitate, pentru că de data aceasta sunt din propria livadă. A pregătit chiar un bol de smochine acasă ca Palionautos să le guste. Acest lucru a devenit necesar după pățania cu încărcătura clandestină de smochine pe care Gerochus o procurase pentru *Neriada* în urmă cu doi ani. Deoarece propriii pomi nu produceau încă, el cerșise, împrumutase sau furase ce putuse de la fermele din

Attica și chiar recoltase smochine de la pomii sălbatici din râpele stâncoase aflate la granița cu Beoția.

Suspicios, Palionautos ceruse un bol cu apă. Apoi alesese la întâmplare o smochină proaspătă, o tăiase în două cu un cuțit de marinar și așezase jumătățile cu fața în jos în bol. Gerochus privise, rușinat, cum un vierme micuț se strecurase rapid afară. În următoarele cinci minute urmaseră și alții, iar când Palionautos scosese smochinele, în castron rămăseseră vreo douăzeci de viermi, unii mici ca niște boabe de nisip, alții aproape la fel de lungi cât unghia lui mică.

Domnilor jurați, mulți oameni au venit la mine, exprimându-și surpriza că m-am prezentat în consiliu pentru a-i acuza pe acești traficanți. Ei spun că, oricât de vinovați ar fi ei, cei care țin discursuri împotriva lor sunt niște lingușitori.

Lysias 22, *Împotriva negustorilor de grâne* **(prolog)**

– Un negustor din Thasos mi-a arătat acest truc, remarcase Palionautos pe un ton calm, în timp ce îmi tăia marja de profit cu trei sferturi. Se pare că viermii arată aproape exact ca fibrele albe din interiorul fructului, așa că nu-i găsești decât atunci când încearcă să scape de înec. Știai asta? Sunt sigur că da.

Ridicând una dintre smochinele uscate, Palionautos răzuise cu cuțitul un strat de semințe. Ținând coaja translucidă la lumină, el demonstrase cum se verifică smochinele uscate. Acest specimen fusese infestat cu viermi ai mușchilor de fructe și cu

câteva larve, precum și cu gândaci de fructe morți întâmplător acolo.

Evident că pe urmă afacerea fusese renegociată, iar prețurile scăzuseră brusc. Cu acea ocazie, Gerochus se mulțumise cu puțin mai mult decât ar fi obținut vânzând smochinele unor atenieni neavizați în piață. De atunci, el exercitase un control mult mai riguros asupra calității. De data aceasta, smochinele provin din propria livadă, iar Gerochus este nerăbdător să arate calitatea fructelor sale.

Palionautos zâmbește. În urmă cu doi ani, Gerochus fusese profund stânjenit de produsele sale de calitate inferioară, dar ambele părți știu că acum smochinele vor fi excelente. Gerochus bănuiește că Palionautos abia așteaptă, probabil, să se bucure el însuși de câteva în timpul călătoriei spre casă.

In funcție de cum decurg reparațiile la carenă, într-o noapte, curând, *Neriada* va părăsi în liniște plaja cu nisip fin din Phaleron, unde Gerochus îl așteaptă cu butoaiele sale ilicite, ascunse în dune. Toată lumea va lucra rapid, rostogolind butoaiele pe nisipul umed al plajei și instalându-le în cală. Apoi vor adăuga cu grijă mai mulți saci de smochine proaspete la încărcătura de contrabandă, iar o cantitate semnificativă de argint va trece din mâinile negustorului în cele ale fermierului.

Întregul efort va lua sfârșit în câteva minute. Nimeni nu ar trebui să se afle pe plajă în acea noapte și, dacă va fi cineva, probabil că va fi un alt mic fermier. Acești oameni știu cât de greu au fost ultimii ani pentru Gerochus și nu vor alerga la autorități pentru a-l pârî că face contrabandă de smochine. Nimeni nu vrea să aibă reputația de turnător. Cei care

o fac sunt numiți *sicophantes* (literal „povestitori despre smochine"). Ei nu sunt populari.

Un oraș este privilegiat să aibă oameni pregătiți care să-i urmărească pe cei care încalcă legea. Mi-aș dori doar ca publicul să fie recunoscător în mod corespunzător. Realitatea este exact opusă. Oricine își asumă riscul personal al nepopularității pentru binele public este considerat mai degrabă un sicofant decât un patriot.

Licurg, *Împotriva lui Leocrates* 1, 3

Afacerea odată încheiată, Gerochus este primul care pleacă. Își termină vinul și se ridică în picioare, uitându-se degajat în jur pentru a vedea dacă a urmărit cineva discuția. Pentarkes, ajutorul cârciumăresei, stă lângă amforele cu vin, având o cârpă în mâini, în vreme ce chipul abia i se distinge în lumina slabă a opaițului. Dar asta nu este o problemă. Pentarkes și Phanagora cunosc fiecare al doilea secret din Pireu. Gerochus zâmbește în sinea lui în timp ce merge spre casă pe strada întunecată. Poate că lucrurile se vor rezolva până la urmă.

A TREIA ORĂ A NOPȚII
(20.00-21.00)

SPIONUL SPARTAN DESCOPERĂ FORȚELE

ATENEI

Megistes nu ascunde faptul că este spartan. Cu toate acestea, din moment ce nu se poate întoarce în Sparta, el nu vede vreun rost să suporte privațiunile vieții de spartan. Spartiații sunt clasa războinicilor din Sparta. Ei nu ară pământul, nu se îndeletnicesc cu negoțul și nu fac nimic altceva decât să se pregătească pentru război. Acest lucru implică efort fizic regulat, băi reci ca gheața și o mâncare atât de neatractivă încât, după ce a încercat-o, un vizitator a remarcat gânditor: „Acum înțeleg de ce spartanii nu se tem de moarte".

Megistes a fost în trecut un spartiat. Apoi, lumea exterioară l-a corupt. În timpul unei misiuni diplomatice în Tracia, Megistes și-a dat seama că îi plăceau vinul care nu avea gust de oțet și păturile care nu se simțeau pe trup ca niște foi de șmirghel. Carnea albă de ton Albacore, gătită cu brânză și miere, era la o lume distanță de faimoasa „supă neagră" din Sparta, iar lui Megistes i-a plăcut acea lume. În consecință, a început să-și planifice retragerea.

Misiunea lui diplomatică în Tracia a presupus să ia un frumos vas din aur pur, imprimat cu scene de vânătoare, ca dar pentru un rege local. Din păcate, atenienii aveau și ei planurile lor pentru acest regat și aranjaseră asasinarea monarhului său prospartan.

Regatul se afla de-acum sub o nouă conducere când Megistes a sosit și, ca atare, a fost primit cu răceală. În aceste circumstanțe, solul spartan a decis că nu avea rost să mai ofere vasul noului rege. În

schimb, el a vândut în liniște prețiosul obiect unui negustor local pentru două mici cufere pline cu argint.

Apoi, a trimis un sclav cu un mesaj către Sparta, în care spunea că regele trac ar fi primit de fapt vasul. Din păcate, suveranul a fost asasinat câteva zile mai târziu. Vasul dispăruse, iar Sparta nu primise nimic în schimbul acestei investiții.

În cele din urmă, Megistes s-a îndreptat spre Atena. El intenționa să își folosească recompensa pentru a cumpăra o fermă de creștere a cailor în sudul Italiei sau o mică vilă învecinată cu lupanarele din Efes.

Spartanii au făcut un mare vas din bronz, cu figuri gravate pe marginea exterioară. Acesta avea o capacitate de 2 700 de galoane [circa 10 800 de litri]. Intenția lor era de a dărui vasul în schimbul cadoului pe care Cresus li-l făcuse. Dar vasul nu a ajuns niciodată la Sardis [unde Cresus își avea palatul].

...

Oamenii din Samos [insula unde a ajuns vasul] spun că spartanii care au adus vasul au ajuns prea târziu. Când solii au aflat că Sardis și Cresus fuseseră cucerite [de armata persană], ei au vândut vasul unor persoane particulare din Samos, iar acești cumpărători l-au dedicat în templul Herei. Când cei care vânduseră vasul s-au întors în Sparta, au pretins probabil că samienii îl furaseră.

Herodot, *Istorii* 1, 70

Pe drumul spre Atena, Megistes a întâlnit un curier cu un mesaj laconic din partea autorităților spartane. Trebuia să se prezinte imediat la Sparta. Megistes și-a dat seama rapid că mesagerul sclav pe care îl trimisese înainte la Sparta îl trădase. Tot ce îl aștepta în Sparta era procesul, condamnarea și, foarte probabil, moartea. Vasul de aur fusese unul foarte valoros.

Megistes a devenit un exilat. Deoarece autoritățile spartane au o rază de acțiune foarte largă și un simț al umorului foarte îngust, Megistes a decis să rămână în Atena, care este ferm antispartană și găzduia ea însăși câteva lupanare.

Taverna Phanagorei nu este deloc un loc de desfrâu, dar astăzi Megistes a închiriat o încăpere în spate pentru o petrecere privată. Avantajul acestei încăperi este că are o ușă separată care dă în alee și prin care, de exemplu, fetele se pot strecura discret fără ca tații lor să știe.

Megistes întârzie puțin pentru că a petrecut câteva minute scrutând cu privirea aleea din spatele tavernei spre a se asigura că nimeni nu a urmărit persoana cu care se întâlnește. Această persoană nu este vreo desfrânată nubilă, ci un tip scund, chel și care asudă din abundență.

– Ai întârziat, se plânge el în timp ce Megistes își trage un scaun.

Spartanul își bagă mâna în tunică și aruncă pe masă o pungă de piele de mărimea unui pumn. Punga aterizează cu un zgomot puternic și cu un clinchet de monede care se așază. Cheliosul studiază punga cu o

atenție temătoare, lacomă, până când Megistes ridică, nerăbdător, din sprânceană.

Bărbatul se uită cu atenție prin încăpere, care nu conține nimic altceva decât un dulap cu perdea, o masă, o bancă și un opaiț. Mulțumit, își desface o traistă de pe umăr și o împinge spre Megistes.

– Toată asta trebuie să se întoarcă într-o oră.

Megistes deschide cu grijă traista, în timp ce cheliosul trage perdeaua dulapului și scoate un urcior cu vin și două cupe de lut. El toarnă băutura în cupele pe care însă Megistes le ignoră. Asta este. Informația pe care Sparta a cheltuit atât de mult timp și aur pentru a o obține.

Războinici spartani făcând exerciții la cursele de alergare (**dromos**) *din Sparta*

Bărbatul chelios este un funcționar superior de la Arsenal. În sălile cavernoase ale Arsenalului sunt întreținute navele de război ateniene. Tot aici sunt păstrate și registrele privind desfășurarea triremelor

ateniene, pentru că este convenabil ca ele să fie păstrate împreună cu navele.

Dar există și mult, mult mai mult. Aici se găsește și o listă cu socoteli privind cheltuielile și bugetele militare. Și o listă a forțelor aliate și a rezervelor militare ale statelor supuse Atenei. Doar anii de disciplină spartană îi permit lui Megistes să-și păstreze fața impasibilă în timp ce își ridică privirea de la tezaurul din fața lui.

– Asta este tot? întreabă el, ca și cum nu ar fi rezultatul pe care-l aștepta și pentru care fusese trimis aici.

Megistes este un spion. Spionajul în lumea greacă este o chestiune de succes și de eșec, dar spartanii sunt mai profesioniști decât majoritatea grecilor. De fapt, Megistes a fost antrenat pentru rolul său aproape din copilărie. Cu peste un secol în urmă, Sparta a pus stăpânire pe statul vecin Messenia, pe care îl deține prin represiune și teroare feroce.

În fiecare an, spartanii îi aleg pe acei tineri care excelează în *agoge* – brutalul sistem spartan de educație destinat tinerilor războinici. Tinerii selectați sunt înrolați în *krypteia* – „cei care acționează în taină". Membrii *krypteia* sunt trimiși în zona rurală messeniană, ca spioni și cercetași. Ei îi identifică pe liderii messenieni cei mai respectați în satele și în comunitățile lor și îi ucid. Nu prea contează dacă victimele lor sunt pro sau anti-Sparta. Ideea este de a-i lăsa pe messenieni fără conducători și îngroziți, iar *krypteia* își face treaba excelent.

Krypteia *este minunat de severă în a ne întări. Bărbații merg desculți iarna și dorm fără pături. Nu au însoțitori, ci au grijă de ei înșiși în timp ce cutreieră ținutul, zi și noapte.*

Spartanul Megillus, în Platon, *Legile* 633

După ce și-au arătat disponibilitatea de a ucide pentru Sparta, membrii *krypteia* sunt numiți automat în *hippeis*, elita elitelor spartane. În fiecare an, cinci bărbați se retrag din *hippeis* și sunt trimiși în misiuni de recunoaștere și de spionaj. Megistes este unul dintre acești cinci.

Lichas a fost unul dintre spartanii numiți „făcători de fapte bune". Acești bărbați sunt cei mai vechi cinci oameni dintre hippeis, *care se retrag în fiecare an. În anul următor pensionării sunt trimiși ici și colo de statul spartan, fără să-și cruțe eforturile.*

Herodot, *Istorii* 1, 67

Planul a fost întotdeauna ca Megistes să „delapideze" vasul de aur și să aibă astfel un motiv convingător pentru a se refugia în Atena. A fost pur noroc că regele tracilor a ajutat involuntar planul spartan, fiind asasinat la timp. Megistes consideră acest lucru o dovadă că Hermes, zeul escrocilor, al negustorilor și al spionilor, i-a binecuvântat personal operațiunea.

Acesta este un moment critic pentru Sparta. Spartanii nu vor recunoaște niciodată public acest

lucru, dar atenienii au câștigat convingător recentul război dintre cele două state. Sparta a intenționat ca războiul să frâneze ascensiunea imperiului atenian, însă a eșuat în acest demers. Astăzi, Atena este mai mândră și mai puternică decât oricând.

Anul trecut, au circulat zvonuri că Atena se reînarmează, iar Sparta a devenit foarte îngrijorată. Acum se presupune că atenienii ar intenționa să invadeze Sicilia. Cu toate acestea, autoritățile spartane sunt sceptice. Ce s-ar întâmpla dacă flota ateniană ar cârmi brusc spre nord când ajunge la capul Malea și o armată uriașă și bine echipată va mărșălui spre Sparta, care este lipsită de ziduri? Perspectiva este înfricoșătoare.

Pe de altă parte, poate că atenienii sunt suficient de îndrăzneți și de nesăbuiți ca să atace Sicilia. În acest caz, cu atenienii la sute de kilometri depărtare, n-ar trebui ca Sparta să lanseze ea însăși un atac-surpriză? Acesta va funcționa doar dacă Atena este suprasolicitată și vulnerabilă. Megistes a fost trimis în Atena tocmai pentru a afla asta.

Alte state folosesc frecvent negustori pentru spionaj, dar un negustor din Sparta ar fi mai suspect decât un spion declarat. Sparta nu are prea multe de comercializat. Statul spartan este agricol și autosuficient, moneda sa este reprezentată de spițe de fier inutilizabile, iar oricare spartan ar prefera să se spintece decât să se implice în comerț, care i se pare o îndeletnicire murdară. Lăcomia și corupția sunt însă considerate viciile secrete ale Spartei, iar Megistes a respectat cu grijă acest stereotip atunci când s-a infiltrat în societatea ateniană.

Cyrus a spus: „Acum ascultă; există o modalitate prin care mi-ai face mie un mare bine și tovarășilor tăi un mare serviciu... dacă te-ai duce la inamic, pretinzând că ai fugit de mine, probabil că te-ar crede... Apoi te vei întoarce la noi, cu informații complete despre planurile inamicului. Dacă am dreptate în așteptările mele, dușmanii vor avea încredere în tine și tu le vei putea descoperi toate planurile, astfel încât să nu ratezi nimic din ce dorim să știm noi.“

Xenofon, *Cyropaedia* 6, 38

Acum, Megistes se uită pe pergamente, încercând să-și ascundă emoția și groaza. Atenienii au atât de mulți oameni, o flotă puternică și atât de mult aur! El examinează bugetul, observând sumele uriașe cheltuite pentru mituirea politicienilor sicilieni. Alți spioni atenieni au raportat despre starea zidurilor orașului Siracusa și despre pregătirile militare ale localnicilor. Există descrieri detaliate ale principalelor porturi siciliene. Atenienii chiar vorbesc serios în legătură cu planul lor nebunesc.

Nicias și Lamarchos

Nicias avea în acest moment vreo cincizeci și cinci de ani. Născut într-o familie aristocrată, se înțelegea bine cu Pericle, care avea aceeași mentalitate și care l-a ajutat să ajungă la o poziție politică proeminentă. Democrația ateniană era

fericită să voteze aristocrați în funcții înalte, cu condiția ca aceștia să-și utilizeze averea și influența în folosul statului. Nicias a fost un susținător al numeroaselor evenimente publice și a sponsorizat cel puțin unul dintre dramaturgii de la Marile Dionisii.

Nicias era tipul de general pe care trupele îl plăceau: precaut să nu facă erori, el nu risca niciodată vieți în luptă decât dacă victoria era aproape sigură. În această perioadă interbelică de relativă acalmie, Nicias este activ în politică, încercând să mențină pacea de care a fost în mare parte responsabil, în urma negocierilor cu spartanii.

Principalul adversar al lui Nicias a fost Alcibiade, care dorea un război pentru a-și spori reputația personală. Alcibiade se afla în spatele planului îndrăzneț de a ataca Sicilia, un plan căruia i se opunea Nicias. După cum ilustrează incidentul tocmai descris, „pacea" spartană era plină de intrigi, atât între cetăți, cât și interne.

Lamarchos era un aliat al lui Nicias. El provenea dintr-un mediu sărac, deși acest lucru nu i-a împiedicat pe atenieni să-l aleagă unul dintre generalii lor.

Aceasta este vestea bună. Megistes răsfoiește pergament după pergament, înregistrând coloane de cifre în memoria sa antrenată. Vestea proastă este că Atena are oamenii și resursele necesare pentru a lupta pe două fronturi, cel puțin pentru o vreme. Megistes își ridică privirea de la pergamente la funcționarul chelios, care acum se afla la al treilea pahar cu vin.

– Aceste pergamente ar putea fi false.

– Verifică-le singur, îl îndeamnă funcționarul, încruntat. Sunt sigur că ai și alte surse.

Asta este adevărat – și de fapt Megistes știe sigur că pergamentele sunt autentice. Înscrisurile sunt făcute de mâini diferite și, judecând după vechimea cernelii și a papirusului, ele datează de ani buni. De asemenea, cea mai recentă însemnare consemnează plecarea unei escadre de trireme spre Tracia – o plecare constatată de agenții lui Megistes chiar în acea dimineață.

În timp ce notează cele mai importante detalii pe o tăbliță de ceară, spionul ia o hotărâre. Se va duce în camera sa și își va petrece noaptea scriind ce a memorat. Dimineața, își va vizita bancherul și va recupera pentru statul spartan monedele de argint rămase. Apoi se va grăbi să ajungă în Sparta pentru a prezenta personal informațiile. Atât de mult contează datele pe care le-a obținut. Dintr-o singură lovitură, Megistes și-a îndeplinit misiunea.

Se uită gânditor la omulețul josnic care a făcut toate acestea posibile. În spatele cataramei de la centura lui Megistes se află un pumnal curbat, iar el este un ucigaș antrenat. Dar... nu. Funcționarul trebuie să pună documentele înapoi exact de unde au fost luate, altfel atenienii vor ști că planurile lor au fost dezvăluite. Funcționarul a fost bine plătit și nu are de gând să-și riște viața și banii primiți vorbind. Îl va lăsa deci să trăiască.

Funcționarul adună pergamentele înapoi în traista sa, după ce Megistes a ieșit în grabă din încăpere. Omulețul arată altfel acum – abil și competent.

„Știi, remarcă el către aerul gol, pentru o clipă am crezut că va încerca să mă reducă la tăcere."

Se aude un scrâșnet surd, în timp ce dulapul este dat la o parte, dezvăluind o ușă către încăperea învecinată. Doi bărbați se strecoară înăuntru și i se alătură funcționarului. Unul dintre ei, un tip de vreo cincizeci de ani, cu un profil ca de pasăre, spune:

– Și sper că i-ai fi permis. Avem mare nevoie ca spartanii să afle aceste informații.

Pausanias

Scena atragerii unui spion într-o încăpere unde poate fi auzit de autorități provine de fapt dintr-un eveniment aproape contemporan din Sparta, consemnat de Tucidide (*Istoria Războiului Peloponesiac* 1, 133). Generalul spartan Pausanias acționa în complicitate cu perșii. Un intermediar care ducea mesaje către Persia i-a invitat pe eforii spartani să asculte dintr-o cameră alăturată cum îl înfrunta pe Pausanias, iar autoritățile au auzit la prima mână vinovăția generalului.

Al doilea om, un comandant veteran numit Lamachos, nu pare convins. În mod clar, el simte că întreaga reprezentație este un mod ocolit de a face lucrurile. Dacă spartanii au vrut să știe, iar atenienii vor să se afle, de ce să nu le spună pur și simplu?

Realitatea este însă că lucrurile nu stau atât de simplu. Spartanii sunt suspicioși din fire, iar Atena se străduiește din răsputeri să liniștească aceste suspiciuni. Mai devreme în cursul după-amiezii, consiliul a trimis un sol care să le spună spartanilor de intențiile atenienilor – dar nu există vreo certitudine

că mesajul va fi crezut. Orice lucru pe care atenienii îl vor spune spartanilor cu privire la mărimea flotei lor sau la amploarea rezervelor lor financiare va fi pur și simplu respins ca o fanfaronadă ateniană. Așadar, singura modalitate ca atenienii să fie convingători este să-i lase pe spartani să afle singuri.

Opinia lui Nicias este că, odată ce spartanii vor ști că Atena vorbește serios în privința invadării Siciliei, vor sta deoparte și vor spera ca Atena și sicilienii să se lupte între ei până vor ajunge într-un impas. Apoi vor urmări să se năpustească asupra a ceea ce va rămâne. Îl îngrijorează totuși dacă aceasta este o strate-gie viabilă.

Dar el a făcut tot ce a putut. Nu poate decât să spere că spartanii vor fi suficient de convinși de forța atenienilor pentru a nu intra în această rundă de război. In ce privește Sicilia – asta depinde de Alcibiade și de orice nătâng care va fi numit la comandă împreună cu el. Nicias nu-l invidiază, oricine ar fi el.

A PATRA ORĂ A NOPȚII
(21.00-22.00)

INVITATUL LA NUNTĂ DĂ AFARĂ UN SCANDALAGIU

Se face târziu și Phormio se întreabă dacă nu cumva ar trebui să-i dea de înțeles tatălui miresei că

petrecerea de nuntă ar trebui să înceapă. Cum de obicei la Atena nunta este o afacere mai mult decât haotică, soldatul veteran nu e deloc surprins că petrecerea întârzie. Cu toate acestea, într-o oarecare măsură, lipsa unei organizări adecvate îi jignește mintea sa de militar ordonat.

De fapt, reflectă Phormio, nunta cu totul e întârziată, întrucât ceremonia fusese programată inițial pentru luna Gamelion (sfârșitul lui ianuarie/ începutul lui februarie). Gamelion este o lună de bun augur pentru nuntă, fiind luna în care Zeus, regele zeilor, s-a căsătorit cu sora sa, Hera.

Dar o căsătorie este mai mult decât uniunea dintre un bărbat și o femeie. Ea reprezintă, de asemenea, uniunea a două familii. Familiile în cauză sunt amândouă proprietare de terenuri destul de bogate, iar tatăl mirelui și cel al miresei sunt prieteni buni cu Phormio. În luna precedentă, Phormio a simțit o compasiune considerabilă pentru frustrarea celor doi însurăței, în timp ce îi ajuta pe tații lor să ajungă încet la un acord în privința cultivării pământului, a moștenirilor, proprietăților și drepturilor de pășunat. Logodna propriu-zisă a fost încheiată într-o după-amiază.

În cele din urmă, căsătoria a fost amânată până la sfârșitul lunii următoare, Anthesterion. Aceasta este, de asemenea, o lună bună pentru nunți, deoarece marchează începutul primăverii. Mai important, din perspectiva personală a lui Phormio ca invitat la nuntă, este și luna în care vinul din recolta de struguri din anul precedent s-a învechit suficient pentru a fi bun de băut. Zeul vinului, Dionysos, s-a căsătorit cu o regină din Anatolia în această lună, așa că momentul

este de bun augur și din punct de vedere religios. De fapt, orașul este cuprins de o atmosferă de petrecere datorită sărbătorii primăverii, Anthesteria – după care este numită această lună –, și care durează trei zile.

Nunta a fost stabilită pentru sfârșitul lunii tocmai pentru a nu intra în conflict cu această petrecere de la jumătatea lunii. Apoi, hotărând că au nevoie de mai mult timp pentru a se pregăti pentru Dionisii, arhonții******** orașului au scos cu calm cinci zile din Anthesterion și le-au adăugat la Elaphebolion, luna în care au loc Dionisiile.

(Arhonții au putut face acest lucru deoarece calendarul orașului atenian este o afacere flexibilă, putându-se adăuga sau scădea zile sau chiar luni întregi, după cum este nevoie. Nu este ceva neobișnuit ca arhonții să prelungească, de exemplu, o lună ca să dea timp armatei să se întoarcă pentru a sărbători festivalurile recoltei. Primăvara a venit târziu în acest an, așa că luna Gamelion a fost prelungită pentru a permite ca sărbătorile Anthesteria să aibă loc în condiții climatice potrivite. Deci, chiar și fără Dionisii, luna Anthesterion trebuia oricum scurtată dacă se dorea ca Elaphebolion să înceapă la timp.)

Ca atare, acum este Elaphebolion, luna care o onorează pe Artemis, așa că prăjiturile de la nuntă sunt în formă de cerb. (Cerbul o simbolizează pe Artemis, așa cum bufnița o simbolizează pe Atena, iar calul pe Poseidon). Însă vinul este încă tânăr, abundent și ieftin. Abundența băuturii a contribuit cu siguranță la atmosfera generală de sărbătoare.

Stând liniștit într-un colț, de unde poate cuprinde cu privirea întreaga sală, Phormio observă că oaspeții

tineri de sex masculin și-au amuzat și iritat bătrânii cu jocuri improvizate, cu dansuri și cântece sălbatice, ieșite din comun. Un tânăr pe nume Hippoclides și-a imitat omonimul, dansând pe masă în picioare. Acest lucru a stârnit un oarecare interes în rândul matroanelor prezente, deoarece, la fel ca toți bărbații atenieni, Hippoclides nu poartă lenjerie intimă.

Dansul lui Hippoclides

Dansul lui Hippoclides este relatat în *Istoriile* lui Herodot 6, 129. În această lucrare socrul care dezaprobă atitudinea tânărului era însă Pisistrate, conducătorul Atenei în jurul anului 600 î.Hr. Herodot afirmă că, atunci când adevăratul Hippoclides a executat un dans pe masă revelator, viitorul socru s-a înfuriat și a anulat nunta planificată, spunând: „Hippoclides și-a luat adio de la mireasa lui dansând“. La care mirele respins a răspuns vesel: „Lui Hippoclides nu-i pasă“. Acum există o expresie ateniană care reflectă indiferența față de faptul că un eveniment planificat merge mai departe sau nu – „Pentru Hippoclides este același lucru“.

Bărbații și femeile ar trebui să sărbătorească în părți diferite ale sălii, dar după masa de nuntă (când bărbații mănâncă primii, urmați de femei) au loc o mulțime de întâlniri colocviale. Însă bărbații aflați la vârsta căsătoriei s-au adunat în jurul uriașului crater******** cu vin. Phormio are o teorie conform căreia acest lucru se datorează aceluiași motiv pentru

care vitele formează o grupare defensivă strânsă atunci când sunt vânate de lupi. În acest caz vânătorii sunt mamele fiicelor nubile.

Phormio râânjește când vede un tânăr mascul care se apropie prea mult de partea feminină a petrecerii. În câteva clipe, tânărul se va trezi lipit de o coloană, unde mamele pline de speranță îl vor chestiona politicos, dar insistent, cu privire la legăturile sale familiale, la așteptările și perspectivele sale. Dacă va fi considerat potrivit, bărbatul va fi apoi tratat cu scurte, dar sincere elogii privind farmecul și abilitățile casnice ale fiicelor matroanelor.

Fiicele sunt considerate prea tinere pentru a participa la festivități, excepție făcând, desigur, mireasa însăși. Ea este o tânără de cincisprezece ani cu obraji rozalii, îmbrăcată într-o rochie de culoarea șofranului, cu o tunsoare scurtă care simbolizează accederea la statutul de soție. Voalul miresei a fost îndepărtat în mod ceremonial de către mire (partea cea mai semnificativă a evenimentelor din această zi, deoarece demonstrează că fata a fost transferată în noua ei familie), așa că nu există nimic care să îi protejeze pe tinerii prea vioi de la craterul cu vin de privirea miresei, asemănătoare cu cea a unui vasilisc********.

Este clar că cineva trebuie să intervină, așa că Phormio se oferă cu reticență voluntar pentru această sarcină. Sub pretextul că-și umple cupa cu vin, el se alătură grupului și spune:

– Este o ocazie fericită și, cu siguranță, trebuie să o sărbătorim. Vă felicit pentru entuziasmul vostru, dar vă sugerez să vă calmați puțin. Familia miresei e pe cale să devină cam agitată.

Știe că sfatul său va fi ascultat. Tinerii atenieni vor respecta orice om încărunțit și mai ales un veteran ca el, cu fața brăzdată de cicatricea lăsată de o lovitură de suliță – lovitură în urma căreia și-a pierdut și un ochi. De asemenea, el este Phormio, unul dintre cei mai buni generali atenieni din războiul recent. Acum s-a retras, dar reputația sa de războinic și de marinar este încă solidă. (Este un motiv de mândrie tăcută la el faptul că, atunci când concetățenii l-au desemnat pentru o funcție de stat, nu era eligibil pentru funcția respectivă, întrucât avea datorii de bani. Ca atare, adunarea i-a încredințat prompt o sarcină măruntă, iar apoi i-a plătit exact suma datoriei sale – o dovadă de respect pe care o apreciază profund.)

Ca atare, când Phormio își lansează aluzia, tinerii se împrăștie fără să protesteze. Doar unul dintre ei rămâne, cu o atitudine insolentă și trufașă, scufundându-și cupa de vin în crater pentru a o umple din nou și făcând apoi o grimasă la prima înghițitură.

Phormio

Deși a fost un general și un tactician competent, Phormio este cel mai bine amintit astăzi ca un mare amiral atenian. Phormio a câștigat două bătălii navale împotriva peloponesienilor, în ciuda faptului că a fost depășit numeric de fiecare dată. Victoriile sale au cimentat supremația navală ateniană pe coasta de vest a Greciei. Nu se mai aude nimic despre Phormio după 428 î.Hr. Se crede că ar fi murit la scurt timp după ce a luptat într-o campanie terestră în Acarnania, deși, așa

cum se sugerează aici, este posibil să fi fost doar grav rănit și să se fi retras ulterior.

Phormio bănuiește că grimasa e cauzată de faptul că vinul a fost bine diluat cu apă. După cum spune proverbul, trebuie să torni mai multă apă în primul crater pentru o adunare formală, să amesteci apa cu vin în proporții egale în al doilea, pentru o afacere convivială, și să îl servești pe al treilea aproape fără apă, pentru o petrecere cum se cuvine. De acum, petrecerea ar trebui să treacă la un vin mai tare. În schimb, în al treilea crater s-a turnat multă apă – iar tânărul care privește cu dezaprobare urna uriașă este unul dintre motivele pentru care acest lucru se întâmplă.

Excesul de băutură este dezaprobat în acest stadiu, pentru că deocamdată nunta este o reuniune formală: adevărata petrecere va începe când procesiunea nupțială va ajunge la casa mirelui.

Apoi, oaspeții în vârstă vor pleca la culcare și vor lăsa restul nopții în seama tinerilor – nu că aceștia ar avea reticențe în a chefui încă de pe acum.

Lui Phormio îi trece prin minte că până acum tinerii ar fi trebuit să aprindă torțele și să se așeze în formație pentru procesiunea de nuntă. Totuși, întreaga nuntă a suferit întârzieri continue încă de când a fost anunțată logodna, așa că de ce ar trebui ca actul final să fie diferit? Este adevărat că întârzierea nu este pe placul minții lui de militar ordonat, dar Phormio își amintește că în primul rând nu el este la comandă și în al doilea rând că petrecerile de nuntă nu sunt campanii militare.

– Îți vei aminti cu drag de această noapte când vei fi în tabără, în afara zidurilor Siracusei, îi spune el tânărului petrecăreț.

Invitatul mai ia o înghițitură de vin.

– Oh, da. Alcibiade le va arăta tuturor cum se face.

În rândul noii generații de tineri atenieni există sentimentul că generalii din ultimul război fuseseră cel puțin nepricepuți. Astăzi însă, susțin ei, Atena are un general cu fler. Război și diplomație – Alcibiade le poate face pe amândouă. Tinerii subscriu la ideea că ultimul război a fost câștigat doar pentru că Demostene a avut noroc. Dar acum, chiar dacă Atena va trebui să se lupte din nou cu spartanii, va fi o victorie ușoară.

Domnișoare de onoare pregătesc o mireasă pentru ziua cea mare.

Phormio nu este de acord cu asta. Spartanii nu sunt niciodată ușor de învins. Nu au fost data trecută și nu vor fi nici data viitoare. Cu toate acestea,

Alcibiade a convins capetele înfierbântate ale Atenei să îl urmeze.

Data trecută, când spartanii au pornit ostilitățile, nici un oraș, de nicăieri, nu era mai bine pregătit pentru război decât Atena. Conflictul nu a izbucnit pe neașteptate și se făcuse tot posibilul pentru a înfrunta asaltul. Problema este că, în afacerile militare, nici un plan nu supraviețuiește nevătămat contactului cu realitatea.

Phormio remarcă acest lucru în fața tânărului, care hohotește batjocoritor.

– Da, Pericle. Ce plan grozav!

Rostește numele „Pericle“ ca și cum i-ar lăsa un gust neplăcut în gură.

Planul lui Pericle era ca Atena să nu se lupte cu spartanii în Attica. În schimb, el a convins populația rurală să se retragă în Atena și să aștepte în spatele zidurilor orașului, în timp ce spartanii dădeau târcoale câmpurilor de afară. Poate că ei devastau recoltele, dar Atena putea supraviețui cu ușurință cu cereale importate din Pontus Euxinus.

Tânărul își trântește cupa cu vin pe masă atât de tare încât un jet înalt țâșnește din centrul ei.

– Pericle a greșit!

Este adevărat că Pericle ar fi putut prevedea epidemia de ciumă. La urma urmei, când înghesui zeci de mii de oameni în plus într-un oraș, în fiecare curte și canalizare, așa cum a făcut Pericle cu refugiații de la țară, boala este o consecință probabilă.

Iar când strategia ateniană se bazează pe invitarea navelor din întreaga lume pentru a importa alimente și, odată cu aceste alimente, orice boli pe care le transportă, atunci molima devine aproape sigură. În

ce privește planurile generale, cel imaginat de Pericle avea cu siguranță câteva defecte majore.

Tânărul se aplecă brusc în față, făcându-l pe Phormio să tresară din cauza respirației sale încărcate de vin.

– Pericle este părintele nenorocirii Atenei!

– Te rog să vorbești mai încet, spune Phormio cu asprime, ori s-ar putea să fie nevoie să ieșim afară pentru un pic de aer proaspăt. Vinul pare să te afecteze.

Acesta este un ospăț de nuntă, se gândește el, iar o ocazie veselă nu este tocmai momentul potrivit pentru a discuta subiecte precum ciuma – mai ales acea ciumă. Pericle nu a văzut-o venind, iar ciuma l-a ucis, ca și pe alte mii de atenieni. Atacul planificat asupra Traciei a fost anulat pentru că, după aceea, Atena abia dacă mai avea o armată. Tot ce puteau face atenienii era să mențină funcțională flota, iar ei au avut nevoie de aceasta pentru a supraviețui.

Până la ciumă, acel an fusese unul dintre cei mai sănătoși pentru Atena. Apoi, boala a lovit Pireul. Adusă din Egipt, i-a luat pe cei puternici și pe cei slabi deopotrivă, tineri și bătrâni. Nu a contat dacă mergeai la doctor, dacă te rugai într-un templu sau dacă nu făceai nimic. Mureai sau supraviețuiai – iar supraviețuitorii au crezut că nici o boală nu-i mai putea ucide după aceea.

În afară de amenințarea la adresa vieții, ciuma a aruncat orașul într-o anarhie totală. Atenienii au comis infracțiuni – jafuri, violuri și crime – crezând că nu vor trăi suficient de mult pentru a fi pedepsiți pentru ele. Și nimeni nu s-a mai obosit să mențină ordinea, căci nu părea să aibă rost. Urma o judecată

mai mare; ar fi putut la fel de bine să se bucure de timpul care le mai rămăsese.

Phormio estimează că tânărul ar fi avut atunci vreo paisprezece ani. Un băiat drăguț, ceea ce îl făcea o victimă probabilă pentru orice prădător sexual întâlnit pe stradă. Deși oricum nu ar fi vrut să iasă din casă – în șanțuri existau cadavre neîngropate, pe care câinii le-au sfâșiat până când ciuma i-a ucis și pe ei. Ruguri funerare erau aprinse chiar acolo, în stradă, folosind lemnărie casnică și obiecte de mobilier sfărâmate. Și în timp ce se desfășurau ritualurile funerare, alte cadavre erau aruncate în foc.

Phormio nu a fost singurul care a remarcat că epidemiile de ciumă nu au afectat niciodată Sparta. Spartanii trăiesc împrăștiați în sate și acea națiune războinică nu a avut niciodată nevoie să îi strângă pe locuitorii din toate acele sate într-un singur oraș, în toiul verii. Poate că ar fi fost mai bine să se procedeze cu sătenii așa cum făcuseră atenienii cu vitele lor și să-i evacueze pe toți pe insula vecină, Eubeea.

Phormio își îndreaptă gândurile de la necazurile din trecut la problema prezentă.

– Pericle... începe să spună, dar tânărul îi taie vorba.

– Pericle? A fost un strateg îngrozitor, un general îngrozitor și o persoană putredă! El... Hei, dă-mi drumul!

Ciuma

Ciuma care a lovit Atena în vara anului 430 î.Hr. a fost un eveniment teribil. Ea a ucis aproximativ o

treime din populația adăpostită în spatele zidurilor orașului. O groapă comună din acea perioadă sugerează că boala ar fi fost cauzată de două epidemii simultane, dintre care una era o formă mutantă de febră tifoidă. Avem o relatare a unui martor ocular al ciumei din Atena, deoarece Tucidide a fost acolo, s-a îmbolnăvit, dar a reușit să supraviețuiască. Descrierea ciumei de aici este preluată în mare parte textual din lucrarea lui Tucidide *Istoria Războiului Peloponesiac* 2, 47, 1.

Phormio l-a prins pe tânăr de un braț. Face schimb de priviri cu un alt oaspete voinic care îl ia pe dată de celălalt braț. Chefliul țipa, iar cei doi se înțeleseseră din vreme ca, dacă vreunul dintre oaspeți îi supără, să-l azvârle pe caldarâmul din afara casei.

Tânărul se zbate violent în timp ce este ridicat și lovește cu piciorul în tibiile lui Phormio. Dar, deoarece este desculț, loviturile lui nu fac altceva decât să-i rănească degetele de la picioare. Ceilalți petrecăreți nu-i acordă atenție, în timp ce trupul contorsionat este târât spre intrare. Totuși, tulburarea a reușit un lucru. Toată lumea a fost îndeajuns de distrasă de la socializare, băutură sau savurarea bucatelor de banchet pentru a se forma un consens aproximativ că este timpul să se dea startul procesiunii de nuntă. Râzând și îmbrâncindu-se, invitații încep să se reverse din sală în curte.

Lăsându-l pe tânărul beat să-și vină în simțiri, Phormio se alătură grupului din jurul miresei – care, observă el, pare mai mult decât îngrijorată în legătură cu restul nopții de nuntă. Cu toate acestea, ea trebuie

să fie ușurată că în sfârșit se va întâmpla. Văzându-l pe Phormio că se întoarce, mireasa întreabă:

– A fost ciuma atât de rea precum spunea omul acela? Părea foarte supărat.

– Nu ar trebui să discutăm astfel de lucruri la nunta ta. Dar, da, am înțeles că a fost oribil. Fiul lui Pericle se simte cumva responsabil. De aceea se comportă așa cum o face. Nimeni altcineva nu-l învinovățește, dar, dintr-un motiv oarecare, se învinovățește el însuși. Nu este primul eveniment social la care bea prea mult și este dat afară.

Pericle cel Tânăr

Fiului nelegitim al lui Pericle și al Aspasiei i-a fost inițial interzisă cetățenia ateniană ca urmare a unei legi pe care propriul tată o propusese. Într-o propoziție ambiguă, Plutarh sugerează, de asemenea, că Pericle cel mare ar fi molestat-o pe soția fiului său. În orice caz, „nașterea sa dintr-o prostituată“ (după cum s-ar fi exprimat poetul Eupolis, conform *Vieții lui Pericle* 24 de Plutarh) pare să-l fi amărât pe fiu. Mai târziu, el a fost legitimizat cetățean de Adunarea ateniană. Când s-a reluat războiul cu Sparta, Pericle cel Tânăr s-a numărat printre comandanții care au obținut o victorie navală epică împotriva peloponesienilor. Dar atenienii l-au executat oricum, pentru că după bătălie a început o furtună, iar tânărul a ordonat triremelor să se pună imediat la adăpost, fără să se oprească pentru a lua supraviețuitorii din valuri.

A CINCEA ORA A NOPȚII
(22.00-23.00)

MIREASA CĂLĂTOREȘTE SPRE NOUL EI CĂMIN

Procesiunea se desfășoară afară, sub cerul liber. Flăcări de torțe și glume răcnite despică noaptea, stârnind strigăte furioase din casele din apropiere, ai căror ocupanți somnoroși protestează împotriva zgomotului. Totuși, nimeni nu este supărat cu adevărat. Procesiunile zgomotoase de nuntă sunt o realitate a vieții ateniene și, în general, sunt bine primite de întreaga comunitate.

Phaedra și părinții ei părăsesc sala. La ușă, soțul ei așteaptă să îndeplinească încă unul dintre pașii care vor pecetlui căsătoria lor. La o nuntă ateniană nu exista un moment în care mirii să spună „Da". Mai degrabă, procesul începea odată cu logodna și continua atunci când cuplul făcea o baie rituală de purificare în acea dimineață. Ei deveneau „mai căsătoriți" pe măsură ce ziua trecea, cel mai important moment fiind ridicarea ceremonială a voalului Phaedrei.

Acum, mirele o apucă de antebraț pe Phaedra, smulgând-o de lângă mama ei, care se dă la o parte. Această „capturare" a miresei provine dintr-o perioadă preistorică, atunci când miresele erau răpite la propriu în urma unor raiduri sau ca prizoniere de război. Tatăl Phaedrei recunoaște oficial schimbarea de tutelă: „Cu cei de aici ca martori, îți dau acum

această fecioară în căsătorie ca voi să aveți copii împreună".

Asta este tot. Aceasta nu mai este casa Phaedrei. Jucăriile ei din copilărie au dispărut, fiind donate sau date ca ofrandă zeiței. Ea este acum stăpâna propriei case, unde soacra ei o așteaptă să o întâmpine. Phaedra este mulțumită că această casă este aproape de a ei – de fapt aproape de casa care a fost cândva a ei, își amintește ea cu fermitate.

Phaedra a fost nerăbdătoare să se căsătorească de ani de zile – curând va împlini șaisprezece ani. Cele mai multe dintre prietenele ei din copilărie s-au căsătorit de mult timp, iar în vizitele lor, mama ei le trata aproape ca pe niște egale, în timp ce ea a rămas un copil.

Phaedra își va conduce de acum propria gospodărie (a luat lecții de la mama ei) și în câțiva ani va avea o puzderie de copii. Tot ce știe despre tatăl acestor copii este că se numește Caendies, fiul lui Agoron. El nu are defecte fizice și este singurul copil rămas în familia sa, după ce și-a pierdut un frate în bătălia dezastruoasă de la Mantinea, de anul trecut. Această pierdere a ajutat-o pe Phaedra să se căsătorească, în sfârșit. Părinții lui Caendies au rămas cu un singur fiu într-o lume incertă. Prin urmare, era timpul să primească nepoți, ca nu cumva familia lor să piară cu totul.

Celălalt lucru pe care Phaedra îl știe este că, prin această căsătorie, Caendies a câștigat pentru familia sa două hectare de teren agricol de primă mână în *dema* Kephisia, în apropiere de celelalte proprietăți funciare ale familiei sale. Mai presus de orice,

apropierea terenurilor familiei a fost cea care a dus la căsătoria de astăzi.

Phaedra speră că noul ei soț va petrece cât mai mult timp pe câmp și cât mai puțin timp interferând cu gospodăria ei. În afară de sex, bineînțeles. Pentru asta trebuie să fie acasă. Phaedra vrea să știe mult mai multe despre sex. Îi aruncă o privire timidă, dar gânditoare, bărbatului care încă o ține stângaci de braț în timp ce o conduce prin curte sub o ploaie zgomotoasă de fructe și de nuci tradiționale.

În fața lor se află un car tras de catâri care o va transporta pe Phaedra la noua ei casă. Ea știe că osia este puțin șubredă pentru că l-a auzit pe tatăl ei îngrijorându-se din pricina ei înainte de ceremonie. Făcută din lemn de măr moale, este destinată unei singure călătorii. Când va ajunge la noua ei casă, Phaedra va arde acea osie ca semn că nu se va mai întoarce.

După aceea, următoarea ei apariție publică va fi probabil prilejuită de înmormântarea soțului ei. Deoarece Caendies are aproape de două ori vârsta Phaedrei, ea se simte sigură că îi va supraviețui, chiar dacă o suliță inamică nu-l va nimici înainte de bătrânețe. În ce privește propria ei mortalitate, Phaedra a auzit șoapte sumbre de la prietenele sale despre pericolele nașterii. Dar, având în vedere că are șoldurile late ca o ușă de hambar, nu se simte îngrijorată că și-ar putea precede soțul din acest motiv.

Procesiunea se întinde pe stradă, cu mama Phaedrei mergând alături de car și ținând în sus două torțe, așa cum cere tradiția. Alături de tânăra mireasă stă proaspătul soț, care nu spune nimic. Phaedra va

descoperi mai târziu că acest lucru se datorează faptului că este aproape paralizat de teroare. Un nou cămin, o nouă soție și o nouă gospodărie reprezintă un pas mare și pentru el. Tăcerea soțului îi permite miresei să tragă cu urechea la o conversație purtată cu glas tare între mama ei și o prietenă aristocrată pe nume Xantipa. („Ce fel de părinți dau fiicei lor numele Calul Galben?“ se întreabă ea.)

– Nu, el nu este aici. Evident, pentru că eu sunt.

Căruța se clatină, aruncând-o pe Phaedra în brațele soțului ei. Ea este atât de preocupată de apropierea lui, încât nu aude răspunsul mamei sale. Xantipa vorbește din nou.

– La simpozion se spun glume care par înțelepte pentru cei beți și nebunești pentru cei înțelepți. I-am promis soțului tău că va fi aici. Dar dacă îi spun lui Socrate să facă un lucru, el face contrariul. Blestemat să fie!

Din nou Phaedra pierde următoarea parte a conversației pentru că un prieten al mirelui vine alături și strigă niște aluzii pe care Phaedra nu le înțelege. Este evident ceva obscen, pentru că există un grad de violență în scatoalca „prietenoasă“ pe care soțul ei i-o aplică, drept răspuns.

Xantipa își amintește de recenta ei cină – o masă care a devenit subiect de discuție în Atena. Socrate invitase spontan un grup de prieteni la el acasă, presupunând cu încredere că Xantipa ar putea pregăti o cină pentru șase persoane în orice moment. Din păcate, cămara casei nu conținea nimic altceva decât câteva legume și o ciosvârtă de miel.

Xantipa se plânsese cu amărăciune că, deși îi era foame, acest lucru nu era suficient pentru o masă

decentă pentru oaspeți. „Dacă oaspeții sunt prieteni buni, n-o să le pese, a spus Socrate. Dacă nu sunt prieteni buni, atunci n-o să-mi pese mie."

Socrate nu s-a gândit să o întrebe pe Xantipa dacă ei îi pasă, deși era în joc reputația ei de gospodină. Phaedra reflectă la faptul că, deși excepțional în multe privințe, Socrate este totuși un bărbat atenian.

Xantipa îi explică mamei Phaedrei că nu s-a certat, contrar zvonurilor, cu soțul ei din cauza asta. După cum spune adesea Socrate, pentru o luptă este nevoie de doi oameni, iar el nu se luptă cu soția sa. Cu acel prilej, cu cât Xantipa țipase mai mult la Socrate, cu atât Socrate devenise mai rezonabil. În cele din urmă, Xantipa îl alungase din casă înainte de a-i sparge capul cu o urnă.

Invitați la nuntă se urcă în carul nupțial.

Phaedra caută să vadă cum reacționează mama ei la ideea uluitoare (dar minunată) a unei soții care își dă afară soțul din casă. Din păcate, mama ei e întoarsă într-o parte și nu-i poate vedea decât cununa împletită din frunze de viță-de-vie care-i stă pe ceafă.

Fața Xantipei este serioasă în lumina torței, în timp ce continuă să explice cât de exasperantă este viața alături de cel pe care oamenii îl numesc „pisălogul Atenei“.

Așadar, Socrate se afla pe o bancă în curte. De sus, Xantipa putea vedea că el începuse o conversație cu niște admiratori care tocmai intraseră în curte, de pe stradă. Era pe punctul de a-i invita și pe aceștia la cină, deci ce putea face Xantipa? Avea în mână o găleată cu apă, așa că a turnat-o, pur și simplu, în capul lui.

Mama Phaedrei o privește uimită pe Xantipa.

– Cum a reacționat Socrate?

– N-ai auzit? întreabă Xantipa pe un ton acru. Doar și-a ridicat privirea și a remarcat: „Ei bine, după tunet, te poți aștepta la ploaie“. De atunci toată lumea îmi repetă asta – ceea ce mă doare mai tare decât dacă el m-ar fi bătut cu un toiag peste fund. Dar Socrate nu m-ar fi lovit. Este prea *delicat*, spune ea, rostind cu venin ultimul cuvânt.

Discuția continuă, dar, sus, pe carul ei tras de catâri, Phaedra vede altceva. Se află pe o stradă îngustă de-a lungul râului Eridanus și vreo douăzeci de torțe se învârt spre ei. Cele două grupuri care avansează fac schimb de strigăte și de amenințări în batjocură. Petrecerea de nuntă a dat peste o *komos*, un pericol obișnuit atunci când procesiunea de nuntă se desfășoară până târziu.

O *komos* este o petrecere de stradă în mișcare. De obicei, grupul este alcătuit din tineri aristocrați și din servitorii lor. Uneori petrecerea se prelungește în stradă deoarece chefliii s-au îmbătat suficient de mult încât gazda să îi evacueze și ei au plecat clătinându-se

pentru a se invita în casa vreunui prieten neștiutor. Sau poate că întreaga petrecere s-a mutat pentru a fuziona cu o altă petrecere din celălalt capăt al orașului. Oricum ar fi, toată lumea acordă prioritate procesiunii de nuntă. Participanții la *komos* ar trebui acum să se dea la o parte.

În schimb, soțul Phaedrei geme cu un amestec de resemnare și teamă: „Oh, pentru harul Atenei! Vă rog, nu. Nu Alcibiade!"

Un tânăr își croiește drum prin mulțime, cu o cunună de iederă și de violete pusă strâmb pe capul înzorzonat, cu buclele de păr arămii strălucind în lumina torțelor. O privește pe Phaedra cu un zâmbet larg și fericit și îi oferă un salut elegant și exagerat. Tânăra chicotește și își ascunde fața. Așadar, acesta este faimosul Alcibiade. Pare mult mai tânăr decât și-ar fi imaginat ea. Părinții ei au fețele împietrite, în timp ce Xantipa îi aruncă lui Alcibiade o privire de nedescris. Alcibiade o ignoră acum pe mireasa înroșită și își îndreaptă atenția către Xantipa, întrebând-o cu solicitudine:

– Sper că ți-ai revenit după recenta ta cină dezastruoasă. A primit Socrate prăjitura pe care i-am trimis-o ca să nu moară de foame?

Phaedra știe ce s-a întâmplat cu acea prăjitură. Aproape sigur că și Alcibiade știe. Când vine vorba de Socrate, moara de zvonuri ateniană este foarte eficientă. Xantipa luase prăjitura și o călcase în picioare în stradă. După aceea, câinii mâncaseră ce mai rămăsese.

Socrate avusese o atitudine filosofică în legătură cu întregul incident. Pur și simplu ridicase din umeri și întrebase dacă Xantipa își dăduse seama că își călcase

în picioare și partea ei de prăjitură. Acum, Xantipa, spumegând de furie, face o jumătate de pas spre Alcibiade. Phaedra este oarecum ușurată de faptul că Xantipa nu are vreo armă la îndemână. În starea ei de spirit actuală, probabil că ar fi folosit-o.

Xantipa

Cele mai multe dintre descrierile interacțiunilor între Xantipa și Socrate provin textual din lucrarea *Viețile și opiniile filosofilor eminenți*, cartea 5 și următoarele, a lui Diogene Laertius, deși povestea cu călcarea în picioare a prăjiturii lui Alcibiade provine din *Varia Historia* 12, 12, a lui Aelian. Cuplul certăreț nu a divorțat niciodată pentru că părea, în ciuda tuturor conflictelor, să se iubească sincer. Socrate i-a luat frecvent apărarea Xantipei, iar ea a fost distrusă la execuția lui, după cum se vede în lucrarea lui Platon *Phaidon* 60.

– Nu e bine, spune unul dintre bărbații mai în vârstă, supărat. Alcibiade, spune-le celor din grupul tău să se dea la o parte.

Cel care vorbește este Hipponicos, un om de mare reputație și bogăție. Mama Phaedrei fusese în extaz când acesta acceptase invitația la nuntă. Chiar și Alcibiade pare impresionat. Făcându-i un semn cu mâna Phaedrei, se întoarce la grupul său care îl întâmpină râzând.

– Ce mai vrea acum? întreabă brusc Caendies.

Alcibiade s-a întors și se îndreaptă înapoi spre Hipponicos cu un zâmbet ciudat pe față. Pe

neașteptate, Alcibiade îl lovește puternic pe Hipponicos, făcându-l să se prăbușească la pământ. Un urlet se ridică din partea suitei lui Alcibiade, în timp ce nuntașii privesc îngroziți.

– De ce ai făcut asta? întreabă tatăl Phaedrei.

Chiar și Alcibiade pare surprins de gestul său. Își freacă pumnul.

– Nu am avut nici o ceartă cu el, explică el. Nu am fost furios. A fost doar pentru amuzament.

Alcibiade face un gest către prietenii săi, care sunt înnebuniți de râs.

– Ei m-au provocat.

Un nepot al lui Hipponicos se năpustește în față, iar tovarășii lui Alcibiade se grăbesc să-i ia apărarea liderului lor. Tinerii de la petrecerea de nuntă își aruncă torțele și se încaieră. În câteva clipe, strada întunecată este plină de bărbați care se bat, înjură și țipă. Phaedra stă sus, în carul nupțial, și privește totul fascinată, cu gura căscată de uimire. Cine și-ar fi putut imagina că viața de femeie căsătorită va fi atât de palpitantă?

Bătălia de stradă durează mai puțin de un minut înainte ca o nouă forță să se alăture luptei. Este un grup format din bărbați slabi, tatuați, care mânuiesc bice scurte cu o eficiență nemiloasă. Deși sunt mai puțini de o duzină, aceștia sunt practicanți sobri și experimentați ai violenței, pe care o folosesc fără ezitare asupra oricui dă dovadă de cea mai mică atitudine belicoasă. Curând, jumătate dintre chefliii lui Alcibiade sunt legați fedeleș în stradă, alături de tinerii participanți la petrecerea de nuntă, care, plini de vânătăi, protestează împotriva corecției aplicate.

Torțele aruncate se sting încet în noroi, alături de cununile călcate în picioare.

Arcașii sciți care au restabilit ordinea cu atâta brutalitate sunt echivalentul atenian al unei forțe de poliție. Comandantul lor este un oficial corpolent din Adunarea ateniană. El vine să-i prezinte un raport lui Phormio, iar bătrânul general îl ascultă nepăsător, cu mâna stângă acoperindu-și discret articulațiile sângerânde de la mâna dreaptă. Oficialul dă din cap către rămășițele procesiunii *komos*.

---

*Odată, Alcibiade a izbit cu cotul pe Hipponicos, tatăl lui Callias – care avea o mare faimă și trecere, datorită bogăției și originii neamului său – nu pentru că ar fi fost mâniat sau ar fi avut ceva cu el, ci ca să facă pe tovarășii săi să râdă.*********

Plutarh, *Viața lui Alcibiade* 8

– Mă așteptam la probleme din partea acestor oameni, domnule. Așa că îi urmăream la o distanță discretă. Îmi pare rău pentru tinerii din grupul vostru. Îi ținem așa o jumătate de oră și apoi îi eliberăm pe toți. Se pot alătura mai târziu petrecerii voastre. Doar țineți-i în casă, vă rog.

Xantipa i-a examinat pe prizonieri (și Phaedra observă că i-a dat un șut zdravăn unuia dintre ei când credea că nu se uită nimeni). Ea întreabă:

– Dar unde este Alcibiade?

– Iată lucrul ciudat la acest tânăr, spune Phormio sec. Când toate problemele pe care le-a provocat s-au terminat, când praful s-a așezat și este timpul să

înfrunte consecințele, Alcibiade nu mai este niciodată de găsit.

Arcașii sciți

Se crede că aceștia au fost introduși la Atena de Pericle. Treaba lor era să mențină ordinea pe străzi și să acționeze ca executanți pentru oficialii atenieni. În Aristofan (*Adunarea femeilor* 143), îi vedem cum încearcă (și nu reușesc) să supună o mulțime indisciplinată. „Trupa mea de arcași a dat greș", recunoaște magistratul. Au mai mult succes mai târziu, când un spectator comentează: „Se vede că arcașii sunt buni doar ca să târască vreun bețivan scandalagiu afară din piață".

A ȘASEA ORĂ A NOPȚII
(23.00-00.00)

DANSATOAREA CU SĂBII SE ÎNDRĂGOSTEȘTE

Ariadna se află în grădină făcând exerciții de stretching, pe când prietenul ei, Demetrios, își mișcă trupul suplu printr-o serie de mișcări de dans complexe, ținându-și ochii închiși în timp ce dansează pe un ritm pe care numai el îl poate auzi. Tyche, cântăreața la flaut, repetă în gând melodia,

punându-și pe rând degetele pe orificiile instrumentului – ea va cânta mai târziu, dar deocamdată trupa nu vrea să-i deranjeze pe cei de la masă.

Șeful lor, cunoscut de toată lumea – și de acum probabil și de el însuși – ca „Siracusanul“ își ițește capul în tocul ușii:

– Se scot mesele, pregătiți-vă!

Ariadna și însoțitorii ei vor asigura divertismentul la simpozionul din această seară. Este o afacere de înaltă clasă și, în consecință, bine plătită. Siracusanul le-a făcut o scurtă prezentare a celor prezenți. Gazda lor este Callias, unul dintre cei mai puternici politicieni din Atena. Sunt prezenți un atlet câștigător de trofee pe nume Autolycus, un filosof pe nume Socrate, Nicoratus, fiul politicianului Nicias, și un aristocrat minor pe nume Agathon, care este însoțit de doi prieteni. Există, de asemenea, trei hetaire, dintre care una a cerut deja un vin mai tare.

Flautista se strâmbă când aude câte hetaire sunt prezente. Dacă nu se cuplează doi bărbați, va lipsi o fată în cazul în care – așa cum se întâmplă foarte des – petrecerea se va transforma într-o orgie în toată regula. Flautista va trebui să completeze așadar numărul femeilor disponibile și, chiar dacă va primi un bacșiș generos după aceea, pentru ea nu este sfârșitul ideal al serii. Ea se consideră muziciană (una foarte bună), nu curtezană.

– Nu-ți face griji, o liniștește Siracusanul. În general, hetairele știu să rămână rezonabil de treze și cel puțin unul dintre bărbați va adormi din cauza băuturii, așa că asta va diminua riscurile. Acum pregătește-te – au început să cânte imnurile sacre.

(Participanții la simpozioanele grecești obișnuiesc să înceapă a doua parte a serii cu o libație și cu un imn de slavă către zei. Abia apoi începe să se bea zdravăn – în definitiv „symposium“ înseamnă, literal, „a bea împreună“.)

Când imnul se termină, cei trei artiști se adună în *androna*, încăperea casei destinată bărbaților, unde șeful lor îi prezintă:

– Mai întâi, fata noastră cu flautul, perfectă în interpretarea sa. Apoi, o dansatoare pricepută, minunată și excelentă în arta ei. Și aici, în floarea frumuseții sale tinerești, un băiat care dansează cu o grație inegalabilă.

Tyche îi întinde Ariadnei cercurile cu care va jongla, când se aude o bătaie zdravănă în ușa de la stradă. Încruntat, Callias trimite servitorii să vadă despre ce e vorba.

– Dacă sunt prieteni, invitați-i înăuntru; altfel, spuneți că simpozionul s-a terminat.

Câteva clipe mai târziu se aude vocea unui bărbat beat, urlând din curte:

– Unde este Agathon? Duceți-mă la Agathon!

În cele din urmă, Alcibiade intră cu pași șovăielnici, sprijinit între doi servitori.

– Salutare, prieteni, spune el din ușă. Vreți să vi se alăture la petrecere un om foarte beat? Ori să îi dau această cunună lui Agathon – motivul pentru care am venit aici – și să-mi văd de drum? Lăsați-mă să iau această cunună de pe capul meu și să îl încoronez pe acest bărbat drept cel mai frumos și mai înțelept. Râdeți de mine că sunt beat? Da, râdeți, dar eu știu că spun adevărul. Mai întâi însă, spuneți-mi: suntem înțeleși? Vreți să beți cu mine sau nu?

În timp ce toată lumea îl invită să ia loc, Alcibiade preia fără efort conducerea dezbaterilor.

– Sunteți mult prea treji, prieteni. Iar asta este ceva complet inacceptabil. Înțelegerea în baza căreia mi s-a permis să intru a fost că vom bea împreună. Mă aleg pe mine însumi stăpân al ospățului până când veți fi cu toții beți morți. Dați-mi o cupă mare de vin! Nu, servitorule, adu-mi răcitorul ăla de vin.

Răcitorul de vin este un vas în care se ține de obicei apă rece ca gheața, pentru a răci și a dilua vinul oaspeților. Umplut cu vin, vasul dă o băutură consistentă. Alcibiade îl golește dintr-o sorbire, fără să se oprească.

Clătinându-se tot mai vizibil, el poruncește servitorului:

– Umple-l din nou pentru Socrate. Deși veți observa, prieteni, că acest truc isteț este irosit pe el. Va bea tot vinul și nici măcar nu se va apropia de beție.

Fără să comenteze, Socrate golește și el vasul.

În sfârșit, Ariadna își poate începe numărul. Tyche cântă cu o vioiciune exagerată, pentru a o ajuta pe Ariadna să țină ritmul. Bărbații – hopliți veterani cu toții – îl recunosc ca fiind un marș militar faimos și îi rostesc cu avânt cuvintele. Demetrios ia încă trei cercuri, pe lângă cele șase cu care jonglează deja Ariadna, și le aruncă în sus, aproape de tavan. Pentru un plus de spectaculozitate, tânăra dansează sub cercuri, în timp ce intră în ele pe rând, ținând ritmul perfect.

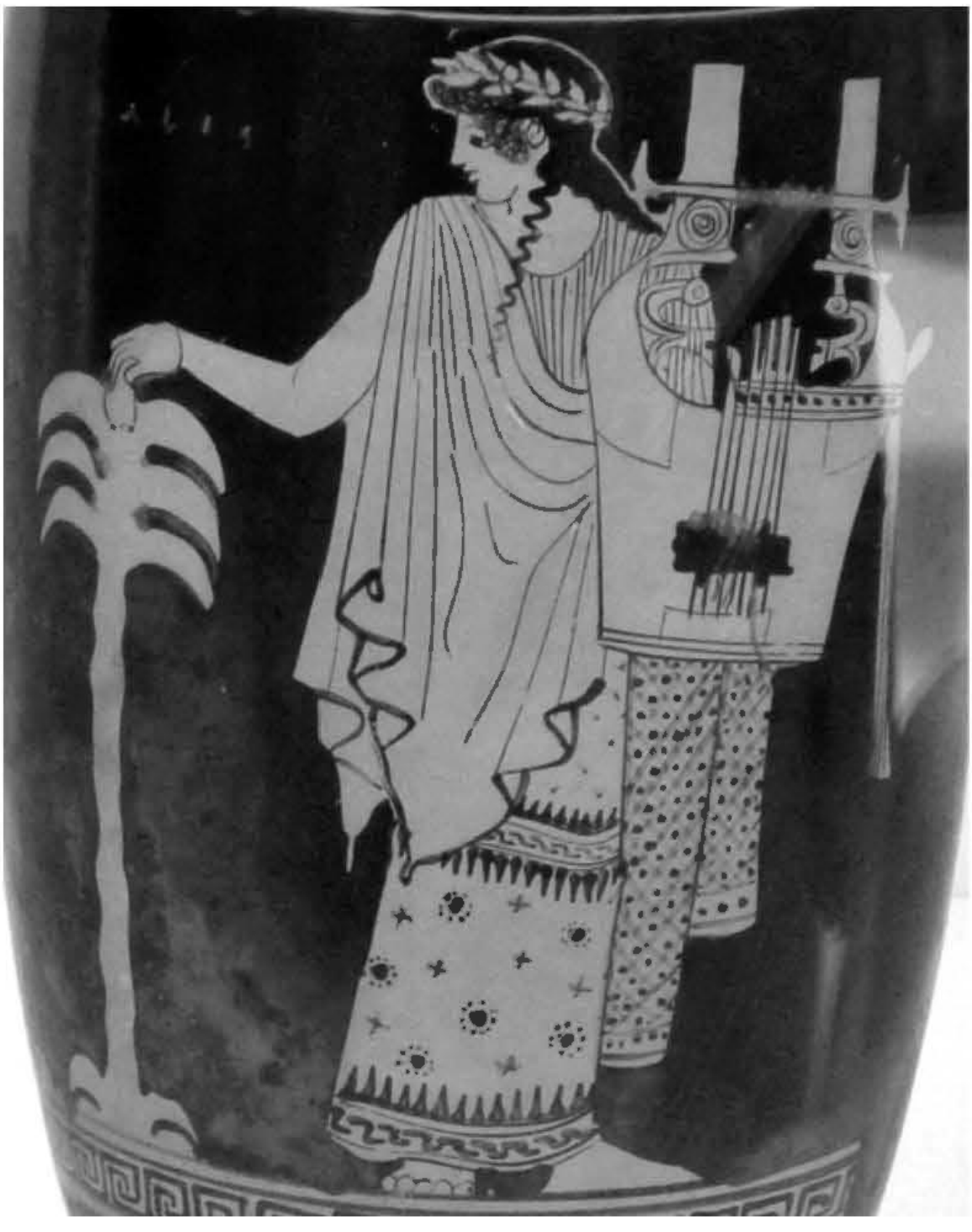

Lira și rochia elegantă a muzicienei sugerează că participă la un spectacol bine plătit.

Încântați, spectatorii își strigă aprobarea, dar Ariadna este atât de concentrată încât abia îi observă. Aruncă un cerc puțin mai sus și, fără să se uite, prinde un alt cerc, pe care i-l aruncă Demetrios. Cu trupul ei zvelt rotește acum zece cercuri, iar aplauzele se întețesc. Mai sus... mai sus... mai sus... până când cercurile aproape că ating tavanul. Fără să se oprească din dans, Ariadna înclină din cap de două ori – dându-i de înțeles lui Demetrios că mai poate jongla cu încă două cercuri.

Bate, prinde, aruncă. Prinde ultimul cerc, îl aruncă, face un pas în față, aruncă un cerc – sunt douăsprezece cercuri în desfășurare acum, iar ritmul Ariadnei devine neregulat. Așa că, pe măsură ce

coboară cercurile, ea i le predă lui Demetrios, care stivuiește fiecare nou cerc pe masa de lângă el. Acum Tyche se sincronizează cu Ariadna și își încheie melodia exact în clipa în care ultimul cerc este așezat pe masă. Gâfâind ușor, Ariadna face o plecăciune.

Socrate dă tonul aplauzelor, mutând cu grijă capul adormitului Alcibiade de pe brațul său pentru a face acest lucru. El remarcă:

– Domnilor, această fată demonstrează prin prestația ei că natura unei femei este egală cu cea a unui bărbat. Și aceasta nu este decât o dovadă în plus, printre multe altele. Tot ce-i lipsește unei fete este puterea și (fiind mai tânără) judecata. Cei dintre voi care aveți soții ar trebui să fiți încurajați să le învățați tot ce puteți, astfel încât să vă poată fi adevărate partenere.

Unul dintre băutori dă o replică evidentă.

– Dacă asta e părerea ta, Socrate, de ce nu-ți instruiești propria soție? Se pare că îți lași Calul Galben să rămână la fel de sălbatic și de nărăvaș ca oricare soție care există și, de fapt, îmi imaginez, ca oricare soție care va exista vreodată.

– Ei bine, răspunde Socrate, voi urma metafora ta. Călărețul care dorește să devină expert în arta sa spune: „Nu vreau un animal docil, ținut în frâu. Calul meu trebuie să fie o creatură cu spirit". El simte că, dacă va reuși să strunească un astfel de animal, atunci să stăpânească orice alt cal va fi o joacă de copii. În cazul meu, îmi doresc să fiu printre oameni și să învăț ființe umane. Așa că aleg să trăiesc cu o soție cu spirit înalt, deoarece, dacă mă pot înțelege cu ea, cu siguranță mă pot înțelege și cu restul omenirii.

În timp ce are loc acest schimb de replici, un cerc mare este scos și prezentat cu fast. Cercul are aproape înălțimea Ariadnei, fiind căptușit cu lame de sabie care se îndreaptă spre interiorul său și lasă doar un mic spațiu gol în mijloc. Demetrios ține o parte a cercului, Siracusanul o alta, iar Tyche dictează ritmul cu flautul ei.

Înainte ca publicul să înțeleagă pe deplin rostul tuturor acestor lucruri, Ariadna se lansează înainte, prin inelul de săbii, se rostogolește mai întâi pe dușumea și apoi se oprește, absolut nevătămată. Își dă jos tunica, dezvăluind o fustă foarte scurtă și sânii strâns legați. Apoi face o săritură prin inel, simțind cum unul dintre vârfurile de sabie îi atinge ușor glezna. La aterizare, se uită în jos și verifică dacă picioarele îi sunt așezate exact cum trebuie, apoi face o săritură cu spatele, ridicându-și picioarele imediat ce a trecut prin cerc, astfel încât să aterizeze pe mâini. După un moment de tensiune, se împinge în jos și se întoarce cu picioarele în sus prin cerc.

Ariadna repetă rapid, de trei ori, saltul înainte și înapoi, până când spectatorii speriați o imploră să se oprească. Apoi, cu sânge-rece și fără greșeală, ea execută o serie de salturi în față și în spate prin cerc, încheindu-și spectacolul într-o tăcere îngrozită, care i se pare chiar mai bună decât aplauzele.

– Bine, spune Socrate în cele din urmă, acum că ați văzut o fată – abia dacă este încă femeie – lansându-se cu atâta îndrăzneală printre acele săbii, mai puteți nega vreodată că doar prin antrenament vine curajul și că el poate fi învățat?

– Într-adevăr, nu, răspunde cineva cu mult patos. Nu, prietenul nostru Siracusanul ar trebui să le spună

autorităților ateniene că – pentru un preț substanțial – este dispus să ofere întregului popor atenian curajul de a înfrunta sulițele inamice de la mică distanță. Această tânără dansatoare este dovada că o poate face.

Este momentul ca Ariadna să ia o pauză, așa că se retrage să se spele, în timp ce Demetrios distrează oaspeții cu dansurile sale sinuoase, unduidu-se ca un șarpe, de parcă n-ar avea oase, iar Tyche cântă la flautul ei o melodie cu refren obsedant.

Spălată și îmbrăcată cu haine noi, Ariadna se relaxează pe muzică. Este trezită din reverie de hohote de râs. Plăcere, surpriză și chiar poftă – ea este obișnuită ca astfel de sentimente să fie exprimate atunci când Demetrios dansează. Dar veselia? Ea trage cu ochiul și descoperă că Demetrios a luat o pauză. In schimb, Socrate se răsucește pe dușumea cu gesturi care se vor senzuale, cu barba clătinându-se în contratimp cu burta care se zgâlțâie. Tyche încearcă să păstreze ritmul melodiei, dar fără să vrea izbucnește în hohote de râs total neprofesioniste.

– Ce? rostește cu reproș Socrate către sală, luându-și o expresie serioasă. Vă face plăcere tuturor să râdeți. Este amuzant faptul că vreau să-mi îmbunătățesc sănătatea prin exerciții fizice, deci să mănânc și să dorm mai bine? Nu vreau să fiu un alergător, cu picioare umflate și cu umeri slabi, nici un boxer care își construiește umerii în detrimentul picioarelor. Dansul distribuie exercițiile pe tot corpul, permițând o dezvoltare uniformă, spune el și execută o piruetă. Sau este amuzant că pe viitor nu voi avea nevoie de un partener de lupte la sala de gimnastică? Într-adevăr, nu va mai trebui să-mi dezbrac în public

corpul meu bătrân. Voi face exerciții în interior iarna și la umbră în timpul căldurii de vară. Și totuși râdeți. Oare din cauza dorinței mele de a da jos această burtă oarecum supradezvoltată? Acesta este motivul? întreabă el și se întoarce spre Siracusan: Oricât de uluitor ar fi, să faci salturi în jurul vârfurilor de sabie este o demonstrație de pericol care nu se potrivește întru totul cu starea de spirit actuală a petrecerii. Poți să-i convingi pe tinerii tăi să încerce poate o pantomimă în dans? Cred că ei înșiși ar putea să se bucure de asta și astfel să ofere festivității noastre grația și farmecul pe care se pare că eu nu am reușit să le furnizez.

– Excelentă idee! exclamă Siracusanul. Lasă-mă doar o clipă.

Se grăbește spre camera din spate, unde Tyche, Demetrios și Ariadna se îmbrățișează, entuziasmați. Nu durează decât câteva clipe pentru a găsi o temă inspirată de omonimul Ariadnei, Ariadna din Creta, fiica regelui Minos.

După cum știe toată lumea din public, această Ariadna a avut un rol esențial în a-l ajuta pe Tezeu să-l ucidă pe Minotaur, oferindu-i firul de aur care l-a ghidat afară din labirint. Ulterior, Tezeu și Ariadna au fugit din Creta, pentru ca apoi necredinciosul Tezeu să își abandoneze iubita pe insula Naxos. Cu toate acestea, Ariadna a fost cea care a râs la urmă – fecioara dezolată fiind văzută de zeul Dionysos, care a luat-o de soție.

Dansul va pune în scenă momentul de după nuntă, când Dionysos, după ce i-a alungat pe ultimii invitați, vine să-și ia mireasa.

Publicul urmărește cu atenție cum Ariadna se așază pe un tron improvizat, în timp ce Tyche începe o petrecere bahică. Ariadna rămâne așezată, dar așteptarea ei este clară.

Demetrios dansează și înaintează lent spre ea, îmbrățișând-o cu tandrețe, iar Ariadna, cu o timiditate prefăcută, își înfășoară brațele în jurul lui, în timp ce amândoi se leagănă în ritmul muzicii. Demetrios o ridică în picioare și cei doi dansează, uneori într-o îmbrățișare strânsă, alteori se eliberează în ritm de balet.

Demetrios și Ariadna formează o pereche perfectă: tineri, atletici și frumoși. Pe măsură ce dansul continuă, publicul își dă încet-încet seama că pasiunea nu este simulată – de fapt, cei doi au uitat de spectatori și dansează doar pentru ei înșiși. Nu este vorba de o pantomimă, ci de doi tineri care fac ceea ce și-au propus de mult timp.

– Mă iubești? șoptește Demetrios în timp ce o îmbrățișează pe Ariadna.

– Da, îl asigură ea cu sinceritate.

Simpozionul

Această ultimă oră a simpozionului este un efort de colaborare între Platon, Xenofon și mine însumi. Principalul contributor este Xenofon, iar clasicistul va recunoaște cea mai mare parte din cartea a IX-a a *Simpozionului* său, din care au fost însă eliminate discuțiile filosofice. Dansul cu sabia al Ariadnei, încercările mai puțin elegante ale lui Socrate și dansul final al Ariadnei și al lui Demetrios sunt exact așa cum sunt descrise de Xenofon.

Contribuția lui Platon este sosirea lui Alcibiade, abia ieșit, după cum îmi imaginez, din escapada sa de pe alee. Alcibiade își petrece restul simpozionului lui Platon fiind la fel de detestabil pe cât este de obicei, așa că l-am făcut să adoarmă, beat, și le-am oferit scena lui Socrate și Ariadnei. Contribuția mea personală a fost de a adăuga continuitate, de a edita și de a traduce. La urma urmei, atunci când ai relatări reale ale martorilor oculari, nu prea mai este nimic de adăugat.

Prinzând-o în brațe pe Ariadna, Demetrios o învârte cu măiestrie spre camera din spate, unde o așteaptă un scaun prietenos. Nu sunt conștienți că tocmai a trecut de miezul nopții, și sunt la fel de nepăsători față de invitații de la cină, pe care îi lasă să înceapă ziua așa cum și-ar dori ei.

EPILOG

Alcibiade a primit comanda expediției în Sicilia, așa cum își dorea, și a condus o flotă și o armată masive împotriva orașului Siracusa. Dar curând după aceea a fost demis din funcție și a fost rechemat la Atena, unde dușmanii săi l-au acuzat de blasfemie. Comanda i-a revenit lui Nicias, care încă de la început nu fusese entuziasmat de proiectul de cucerire.

După o serie de eșecuri grave, atenienii – în mod tipic – și-au dublat efortul și au trimis în Sicilia o flotă și o armată și mai mari. Întreaga forță a fost în

totalitate distrusă într-unul dintre cele mai mari dezastre militare grecești. Spartanii au profitat de slăbiciunea atenienilor și le-au declarat război. Ei dispuneau de acum de fonduri masive, furnizate de perși, și s-au pregătit pentru a ataca slăbiciunile strategice ale Atenei, expuse de răzbunătorul și trădătorul Alcibiade, care a ales să nu se mai întoarcă la Atena.

Atena a luptat din greu și până la capăt, dar, după aproape un deceniu de dueluri crâncene, orașul și-a pierdut ultima flotă și ultimele trupe terestre. Asediată și neajutorată, Atena a fost nevoită să se predea spartanilor. Zidurile orașului au fost din nou dărâmate, iar abominabilul Critias a fost instalat la conducere, ca un lider-marionetă impus de spartani. Atena fiind Atena, orașul și-a revenit din nou. După o revoluție energică, democrația a fost restaurată și zidurile orașului au fost din nou reconstruite. Atena a reînceput să-și manifeste disprețul față de spartani și să aprovizioneze lumea cu oratori și cu filosofi.

Dar n-avea să mai fie niciodată la fel.

Note

1 Homer, *Iliada* 1, 528

2 Aristofan, *Cavalerii passim*

3 Tucidide, *Istoria Războiului Peloponesiac* 6, 31

4 Acesta este motivul pentru care nu vor exista epave de trireme pe care să le studieze viitorii arheologi.

5 Tucidide, *Istoria Războiului Peloponesiac* 5, 89, după traducerea lui Dutton, 1910

6 Forma acestuia va da epocilor ulterioare cuvântul „crater".

7 Vezi lucrarea lui Hippolytus, *Philosophumena* 4, 35.

8 „Alungarea spiritelor", *Papyri Graecae Magicae* 4, 915

9 Xenofon, *Memorabilia* 3, 12

10 Diogene Laertius, *Platon* 3, 7

11 Chiar și astăzi, acesta este numit „bandajul lui Hipocrat".

12 Homer, *Odiseea* 19, 138

13 Acesta nu este de fapt un citat, ci un rezumat de cinci cuvinte al unui text mult mai lung. Euphiletos, care l-a ucis pe Eratostene, încearcă să-și justifice acțiunile în fața juraților. Euphiletos susține că Eratostene avea o aventură cu soția lui și că i-ar fi prins în flagrant, înainte de a-l ucide pe Eratostene, așa cum permitea legea. Familia lui Eratostene susține că aceasta este o minciună pentru a ascunde o crimă premeditată. Euphiletos are tot interesul să încerce să prezinte adulterul ca fiind mai rău decât violul, deoarece „pedepseam un adulterin" este apărarea sa.

14 Cea mai veche sursă pentru această variantă este *Iphigenia în Aulida* a lui Euripide, scrisă în 408–406 î.Hr. Adăugarea acestui element nu ar fi deplasată pentru Euripide, despre care știm că a avut și alte contribuții semnificative la mit.

15 Incidentul cu mantia provine dintr-un text pierdut, numit *Comentariile istorice ale lui Hieronymus din Rodos*, citat în Athenaeus, completat cu micul poem indignat al lui Sofocle din *Deipnosofiștii* 13, 82.

16 Thrasyllos, nebunul care căuta bărci, a fost un personaj real. Starea lui a fost relatată de scriitorul Heraclide într-un text intitulat *Despre plăcere* și citat în Athenaeus, *Deipnosofiștii* 12, 81.

17 Ceea ce noi am numi un vin roșu-închis, grecii numeau „negru“, pentru că așa arăta într-o cană de lut la lumina opaițului. Acesta este motivul pentru care Homer se poate referi în poemele sale la „marea întunecată de vin“.

18 Aici, am pus argumentele lui Aristotel împotriva lui Hippodamos în gura lui Socrate, deoarece probabil că de acolo au și venit inițial.

19 Xenofon, *Hellenica* 2, 4, 11

20 De fapt, această glumă a fost făcută de curtezana Gnathaena către dramaturgul Diphilius, fiind citată în *Deipnosofiștii* 13, 43 de Athenaeus.

21 Toate aceste sfaturi sunt extrase din lucrarea lui Lucian, *Dialogurile curtezanelor.*

22 Alciphron, *Scrisori* 34

23 Citat în principal din „Petale către Simaleon“, Alciphron, *Scrisori* 57

24 Această idee despre originea simbolului lui Venus provine din secolul al XIX-lea. Ideea populară din spatele simbolului lui Marte este mult mai veche, dar la fel de dubioasă. Ideea mai frecvent acceptată este că simbolurile s-au dezvoltat din literele phi (pentru feminin) și theta (pentru masculin), pe baza faptului că theta este prima literă a numelui grecesc al planetei Marte, iar phi prima literă a numelui grecesc al planetei Venus.

25 Aristofan, *Acharneenii* 1530

Credite foto

Pagina 15: Miniatură realizată de Lorado Taft din atelierul sculptorului Pheidias. Fotografie oferită de Arhivele

Universității din Illinois.

Pagina 25: Thalia, muza comediei, din Sarcofagul Muzelor, Muzeul Luvru, Paris/Marie-Lan Nguyen, Wikimedia Commons, domeniu public.

Pagina 38: © Administratorii fiduciari ai British Museum.

Pagina 46: Basorelieful cu trireme Lenormant, Muzeul Acropolei, Atena/Marsyas, Wikimedia Commons, CC BY-SA 2.5.

Pagina 61: Tetradrahmă atenian ă de argint, Cabinetul Medaliilor, Biblioteca Națională, Paris/Marie-Lan Nguyen, Wikimedia Commons, CC BY-SA 2.5.

Pagina 68: DeAgostini/Getty Images.

Pagina 77: The LIFE Picture Collection/Getty Images.

Pagina 87: Mozaic din Pompeii, Muzeul Arheologic Național, Napoli/Marie-Lan Nguyen, Wikimedia Commons, domeniu public.

Pagina 98: Crater cu figură roșie (ceramică), grecesc (secolul al IV-lea î.Hr.) / Muzeul Arheologic din Cefalú, Sicilia, Italia/Bridgeman Images.

Pagina 108: Ahile bandajează brațul lui Patrocle rănit. Desen în cerneală după o cupă attică a olarului Sosias, cca 500 î.Hr., Altes Museum, Berlin/Wellcome Foundation CC BY 4.0.

Pagina 120: Statuetă de teracotă reprezentând o femeie, prima jumătate a secolului al V-lea î.Hr./Prin amabilitate Walter C. Baker, 1971, Muzeul Metropolitan de Artă, New York.

Pagina 135: Călăreți de pe friza vestică a Parthenonului, cca 477–433 î.Hr., British Museum/Marie-Lan Nguyen, Wikimedia Commons, domeniu public.

Pagina 145: Detalii ale luptătorilor hopliți de pe Vasul Chigi (reconstituire)/Phokion, Wikimedia Commons, CC BY-SA 4.0.

Pagina 154: *Phryne în fața Areopagului*, Jean-Baptiste Dehays, francez, Colleville 1729–1765 Paris/Rogers Fund, 1961, Muzeul Metropolitan de Artă, New York.

Pagina 160: *Der Siegesbote von Marathon*, bronz, Max Kruse, 1884, Nationalgalerie, Berlin/akg-images.

Pagina 173: Harta Zidurilor Lungi din Atena și a monumentelor sale de Charles Head Weller, Macmillan, New York 1913.

Pagina 186: Falkensteinfoto/Alamy.

Pagina 189: Opaiț din teracotă, secolele V–IV î.Hr./J. Paul Getty Museum.

Pagina 202: Interiorul unui kylix attic cu figuri roșii, cca 490 î.Hr., British Museum, Londra/Marie-Lan Nguyen, Wikimedia Commons/domeniu public.

Pagina 212: Xilogravură din *Hellas und Rom* de Jakob von Falke, W. Spemann, Stuttgart 1879/akg-images.

Pagina 221: Granger/REX/Shutterstock.

Pagina 235: Atribuit pictorului din Napoli/Rogers Fund, 1906, Muzeul Metropolitan de Artă, New York.

Pagina 244: *Lekythos* din teracotă atribuit pictorului Amasis, cca 550–530 î.Hr./Achiziție, donație Walter C. Baker, 1956, Muzeul Metropolitan de Artă, New York.

Pagina 253: Fotografie © Philip Matyszak.

Bibliografie

Texte moderne folosite la pregătirea acestui manuscris

Camp, J. *The Athenian Agora* 1986

Davidson, J. *Courtesans and Fishcakes* 1997

De Sainte Croix, G.E.M. *Origins of the Peloponnesian War* 1972

Garland, R. *The Piraeus: From the Fifth to the First Century BC* 1988

Gill, D. „Hippodamos and the Piraeus" *Historia* Bd. 55, H. 1, pp. 1–15 2006

Jankowski, C. *Hippocrates* 2007

Just, R. *Women in Athenian Law and Life* 1999

Matheson, S.B. *Polygnotus and Vase-Painting in Classical Athens* 1995

Matyszak, P. *Ancient Magic* 2019, și *Sparta: Fall of a Warrior Nation* 2018

Meiksins Wood, E. *Peasant-Citizen and Slave: The Foundations of Athenian Democracy* 1989

Morrison, J.S. & Coates J.F. *The Athenian Trireme* 1986

Osborne, R. *The World of Athens* 2008

Parke, H.W. *Festivals of the Athenians* Ithaca 1977

Parker, R. *Athenian Religion: A History* 1996

Robson, J. *Aristophanes: An Introduction* 2009

Santi Russell, F. *Information Gathering in Classical Greece* 2000

Signe, I și Skydsgaard J.E. *Ancient Greek Agriculture: An Introduction* 1995

Slater, W.J. (ed.) *Dining in a Classical Context* 1991

Autori și texte antice citate, menționate sau plagiate de autor

Aelian, *Varia Historia* 242

Alciphron, *Scrisori* 199

Alexandru, *Succesiunile filosofilor* 93

Antiphon, *Împotriva mamei vitrege acuzate de otrăvire* 148

Apuleius, *Măgarul de aur* 101

Archestratus, *Gastronomul* 97

Aristof

Acharneenii 80, 176, 202

Cavalerii 29

Norii 30, 123

Lysistrata 24

Broaștele 48

Pacea 103

Adunarea femeilor 244

Aristotel

Constituția ateniană 59

Politica 145, 190, 193

Athenaeus, *Deipnosofiștii* 174, 175, 198

Cicero

De Oratore 12

Ad Atticus 194

Demostene, *Discursuri* 124

Diogenes Laertius, *Viețile și opiniile filosofilor eminenți* 93, 194, 242

Herodot, *Istorii* 164, 215, 219, 227

Hipocrat, *Scrieri medicale* 108

Hippodamos, *Elemente pentru planificarea orașelor* 189

Hippolytus din Roma, *Respingerea ereziilor* 81

Homer

Iliada 13

Odiseea 122

Lucian

Despre pantomimă 87

Dialogurile zeilor 166

Studii de portret 196

Dialogurile curtezanelor 166

Licurg, *Împotriva lui Leocrates* 213

Lysias

Despre uciderea lui Eratostene 123

Împotriva negustorilor de grâne 211

Menandru, *Methe* 97

Închirierea minelor la Laurion 60

Bătrânul oligarh 147

Imn orfic către Persefona 162

Papyri Graecae Magicae 79

Pausanias, *Călătorie prin Grecia* 41, 223

Platon

Legile 90, 218

Meno 23

Phaedon 242

Simpozionul 246, 247

Pliniu cel Bătrân, *Istoria naturală* 22

Plutarh, *Vieți paralele*

Alcibiade 125, 243

Pericle 173, 196, 235

Polibiu, *Istorii* 14

Pseudo-Apollodorus, *Bibliotheca* 42

Sofocle, fragment 175

Tabulae Curatorum Navalium 50

Tucidide, *Războiul Peloponesiac* 54, 58, 61, 223, 233

Xenofon

Hellenica 52

Memorabilia 85, 138

Despre arta călăriei/Comandantul de cavalerie 127

Cyropaedia 220

Symposium 246

Homer, *Iliada*, ediție bilingvă greacă/română, Editura Universitas, București, 1999, p. 337 (n.trad.)

În Grecia antică, răzătoarea de brânză era un cuțit mare care avea adesea mânerul împodobit cu sculpturi din fildeș reprezentând leoaice ghemuite. Conform acestei interpretări date de clasicistul britanic Alan Sommerstein, Aristofan face aluzie la o poziție sexuală implicând o femeie aplecată în poziția unei leoaice la pândă – ceea ce în limbajul modern poartă denumirea de „doggy style". (n.trad.)

Dispozitiv de ridicat și de deplasat greutăți pe distanțe relativ scurte sau pentru ancorarea navelor (n.trad.)

Aristofan, *Teatru*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956, p. 239 (n.trad.)

Apuleius, *Măgarul de aur*, Editura Literatura Artistică, Chișinău, 1990, pp. 53–54. (n.trad.)

Aristofan, *Teatru*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956, p. 84 (n.trad.)

Aristofan, *Teatru*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956, p. 400 (n.trad.)

Plutarh, *Vieți paralele*, Editura Științifică, București, 1963, vol. II, pp. 33, 47–48, 64 (n.trad.)

Plutarh, *Vieți paralele*, Editura Științifică, București, 1960, vol. I, p. 386 (n.trad.)

Spațiu pe fundul unei nave unde se strâng apele de condensare, de infiltrație etc. (care sunt eliminate apoi cu ajutorul pompelor). (n.trad.)

Atelier meșteșugăresc (cu mulți sclavi) la Atena (n.trad.)

Aristotel, *Politica*, Editura Paideia, București, 2001, p. 39 (n.trad.)

Aristotel, *Politica*, Editura Paideia, București, 2001, p. 41 (n.trad.)

Plutarh, *Vieți paralele*, Editura Științifică, București, 1960, vol. I, p. 400 (n.trad.)

In Antichitate, titlu acordat magistraților care conduceau republica ateniană (n.trad.)

Vas antic mare, cu gură largă și cu două mânere, care servea la masă pentru amestecarea vinului cu apă (n.trad.)

În mitologia balcanică și slavă, un fel de șarpe fantastic, cu privire ucigătoare (n.trad.)

Plutarh, *Vieți paralele*, Editura Științifică, București, 1963, vol. II, p. 33 (n.trad.)